SOĞUK KAOS

Yönetilen Belirsizlik: Dünya Neden Böyle İşliyor

Yavuz KAYA

SOĞUK KAOS

Yönetilen Belirsizlik: Dünya Neden Böyle İşliyor

Yavuz Kaya

Birinci Sürüm, 2026

© 2026 Yavuz Kaya. Tüm hakları saklıdır.

Bu kitap ücretsiz olarak dağıtılmaktadır.

Bu eser, **Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0)** kapsamında sunulmuştur.

Kaynak göstermek koşuluyla paylaşılabilir, çoğaltılabilir ve alıntılanabilir. Ticari amaçla kullanılamaz; eserin değiştirilmiş veya uyarlanmış sürümleri dağıtılamaz.

Burada anlatılanlar tamamlanmış bir tablo değil; eksik, tartışmaya açık ve geliştirilmesi gereken bir çerçevedir. Çünkü ele alınan meseleler durağan değil, sürekli değişen, yer değiştiren ve yeniden şekillenen süreçlerdir.

Bu nedenle bu metin kapalı bir çalışma değildir.

Bu kitap, eleştirilmek, tartışılmak ve geliştirilmek üzere yazıldı.

Bu kitap,

Bir babanın bilgisinden çok vicdanını miras bırakma çabası olarak

Oğluma ithaf edilmiştir.

Bu Kitabı Okurken, ... *5*
ÖNSÖZ *6*
GİRİŞ *9*
Her Şey Hem Yanıyor Hem Sönmüyor 9
BÖLÜM 1 ..... *29*
Savaşlar Neden Artık Bitmiyor? 29
BÖLÜM 2 ..... *47*
Kurumlar Neden Var Ama İşlemiyor? 47
BÖLÜM 3 ..... *85*
Elinizdeki Telefonun Gizli Savaşı 85
BÖLÜM 4 ..... *115*
İklim Krizini Herkes Biliyor. Peki Neden Kimse Durduramıyor? 115
BÖLÜM 5 ..... *140*
Göç: Çözülmeyen Değil, Çözülmesi İstenmeyen 140
BÖLÜM 6 ..... *162*
Ekranlarımız Bizi Nereye Götürüyor? 162
Sonuç *185*
Bu İşleyiş Kırılabilir mi? 185
Kavram Sözlüğü *201*
Kaynakça ve Okuma Notları *204*

Bu Kitabı Okurken,

Bu kitapta geçen birçok olay, kriz ve örnek belirli bir zamanın içinden alınmıştır. Savaşlar yer değiştirebilir, aktörler değişebilir, dengeler yeniden kurulabilir. Bazı çatışmalar sona ererken yenileri başlayabilir; bazı krizler görünürlüğünü kaybederken başka alanlarda yeniden ortaya çıkabilir.

Bu nedenle elinizdeki metin, tek tek olayların kronolojik kaydı olarak değil, o olayları mümkün kılan işleyişi anlamaya yönelik bir deneme olarak okunmalıdır.

Burada anlatılan, yalnızca belirli bir savaşın, belirli bir ekonomik krizin ya da belirli bir göç dalgasının hikâyesi değildir. Asıl mesele, krizlerin neden çoğu zaman ortadan kaldırılmak yerine yönetildiği; neden biçim değiştirerek, yer değiştirerek ve maliyet aktararak varlığını sürdürdüğüdür.

Dünya değişir. Aktörler değişir. Krizlerin coğrafyası değişir.

Fakat bazı işleyişler daha kalıcıdır.

Bu kitap, o işleyişleri görünür kılar.

Burada geçen örneklerin bir kısmı zamanla farklı biçimlere bürünebilir. Ancak bu örnekleri mümkün kılan mantık ortadan kalkmadıkça, anlatılan şey geçerliliğini korur.

Soğuk Kaos, yalnızca bir dönemin değil, bir çağın adıdır. Ve bu çağ, tekil olaylardan daha uzun ömürlüdür.

Bu kitap, "ne oldu?" sorusuna cevap vermek kadar, neden aynı şeylerin farklı biçimlerde tekrar ettiğini anlamaya çalışır.

Burada asıl anlatılan, olaylar değil; o olayları mümkün kılan düzenin kendisidir.

ÖNSÖZ

Dünyanın Düzelmemesine Alışmamak

Bu kitap, akademik bir çalışmanın sadeleştirilmiş kopyası olarak doğmadı. Aynı kökten beslenen, fakat başka bir okura seslenen kardeş bir kitap olarak tasarlandı. Krizleri başlıklardan, raporlardan ve diplomatik açıklamalardan değil; sınırda bekleyen insanın yüzünden, karanlıkta hareket eden gemiden, telefonun içine saklanan madenden ve ekranın içinden dağılan hakikatten okumaya çalışıyor.

Soğuk Kaos, her sorunu açıklayan büyük bir etiket değildir; dikkatli kullanılması gereken bir mercektir. Bazı krizler patlar ve biter. Bazıları iz bırakır ama kapanır. Bazıları ise bekletilen, taşınan, adlandırılan ve gündelik hayatın içine yerleşen uzun bir ara hale dönüşür. Bu kitap o ara hali izliyor.

Okurdan beklenen, ideolojik bir ön kabule teslim olması değil. Bu metin, dünyayı tek bir kötü niyetin ürünü gibi anlatmak istemiyor. Büyük güçlerin, kurumların, şirketlerin, güvenlik aygıtlarının, medyanın ve toplumların aynı çıkmazın içinde nasıl hareket ettiğini gösteriyor. Çünkü bazı düzenekler tek bir merkezden değil, birçok küçük kararın üst üste binmesinden doğar.

Sayfalarda hem öfke hem mesafe olacak. Zulmü soğutan bir dilin karşısında vicdanı diri tutmak gerekir; fakat yalnızca öfke işleyişi anlamaya yetmez. Gazze'de, Suriye'de, Yemen'de, Sahel'de, Akdeniz'de ve Kongo'da insan hayatının nasıl kırıldığını; bu kırılmanın hangi kurumlar, akışlar, çıkarlar ve kelimelerle taşındığını izleyeceğiz.

Türkiye bu hikâyenin kenarında değil, tam geçiş hattında duruyor. Suriye savaşı, PKK terör örgütü ve onun sınır ötesi yapılanmaları, IŞİD tehdidi, göç baskısı, Karadeniz, Doğu Akdeniz, enerji hatları ve Avrupa'nın dışsallaştırdığı sorumluluklar Türkiye'yi aynı anda güvenlik, insani yük ve diplomasi denklemine yerleştiriyor. Bu kitap, Türkiye'yi kolay hükümlerin nesnesi yapmak yerine, bu dar koridorun gerçek basıncı içinde ele almayı amaçlıyor.

Dipnotlarla okurun nefesini kesmemeyi tercih ettim. Kaynaklar ve okuma notları kitabın sonunda toplandı. Ana gövdede amaç, akademik rapordan çok uzun biçimli bir okuma deneyimi kurmak: sahneyle açılan, kavrama genişleyen, yeniden insan hayatına dönen bir ritim.

Bu kitap karanlığı büyütmek için değil, karanlığın nasıl taşındığını göstermek için yazıldı. İnsan, adını koyamadığı şeye direnmekte zorlanır. Dünya bir günde düzelmeyebilir; dünyanın düzelmemesine alışmak ise başka bir tercihtir.

Yavuz KAYA

Haziran-2026

Şema S.1: Soğuk Kaos'un Büyük Birleşik Teorisi

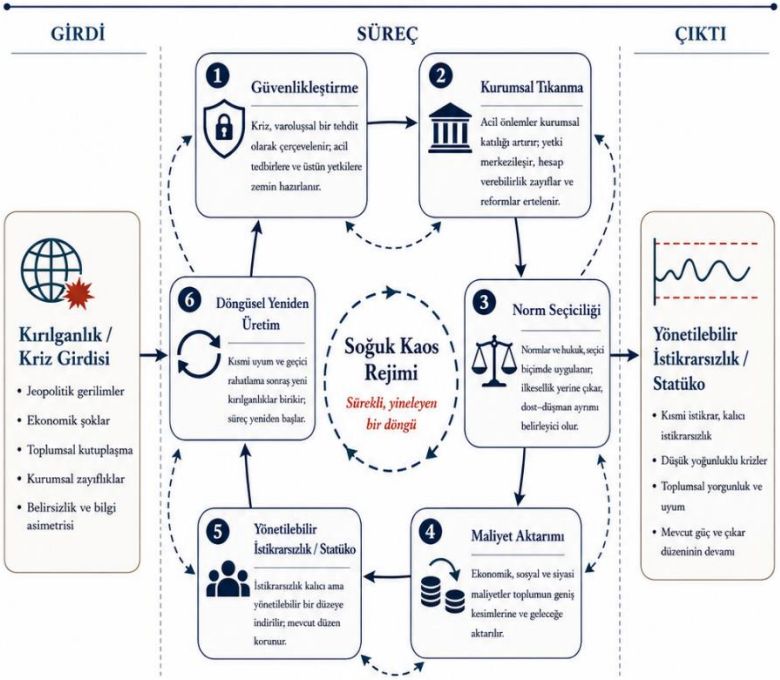

Analiz: Soğuk Kaos, tekil bir olay değil, tekrarlayan bir rejimdir. Krizler tam olarak çözüme kavuşturulmaz; kurumsal tıkanıklıklar kalıcı hale gelir, normlar seçici biçimde uygulanır ve istikrarsızlık yönetilebilir düzeyde sürdürülerek mevcut düzen yeniden üretilir.

Kaynak: Yazarın kavramsallaştırması; metin içinde tartışılan literatürden derlenmiştir.

GİRİŞ

Her Şey Hem Yanıyor Hem Sönmüyor

Krizlerin bittiği bir dünyadan, krizlerin yönetildiği bir dünyaya

2013. Ocak. Türkiye-Suriye sınırı. Kilis kapısı.

Suriyeli gazeteci çantasını üçüncü kez açtı. İçinde fazla bir şey yoktu: bir laptop, kenarları kıvrılmış üç defter, yarısı dolu bir hafıza kartı, bir de annesinin aceleyle poşete koyduğu ekmek. On iki yıllık meslek hayatı, bir omuz askısına ve birkaç megabayt görüntüye sıkışmıştı.

Ekmeği sınırdan önce yemedi. İnsan bazen aç olmadığı için değil, geride bıraktığı eve son kez ait kalmak için yemez. Telefonu çekmiyordu. Halep'ten gelen son mesaj yarım kalmıştı: "Bu gece yine..."

Cümlenin devamı yoktu. Elektrik kesilmiş olabilir. Bina vurulmuş olabilir. Mesajı yazan kişi artık olmayabilir. Sınır kapısında beklerken yüzündeki ifade, bombanın sesinden daha ağır bir şeyi taşıyordu: savaşın yalnızca cephede değil, masalarda da uzadığını sezmek.

O duygu, tek bir gazetecinin yorgunluğu değildi. Savaşın ilk aylarında herkesin sorduğu "ne zaman bitecek?" sorusunun, yıllar sonra daha karanlık bir soruya dönüşmesiydi: bazı savaşlar gerçekten bitirilmek isteniyor mu?

Suriye Savaşı 2011'de başladı. Yıllar boyunca BM Güvenlik Konseyi defalarca toplandı; Cenevre'den Astana'ya, Moskova'dan Kahire'ye masalar kuruldu. Binlerce diplomat, arabulucu ve

teknik uzman uğraştı. Uzun süre sonuç açık kaldı: rejim yıkılmadı, muhalefet kazanmadı, dış güçler çekilmedi, barış kurulmadı. Dengeler değişse, aktörler yer değiştirse ve rejim sonrası yeni bir evre açılsa bile Suriye dosyası kapanmadı; güvenlik, göç, yıkım, yabancı askerî varlıklar ve geçiş belirsizliği başka biçimlerde varlığını sürdürdü.

Savaş kapanmadı, bütünüyle de yayılmadı.

Bu tabloyu yalnızca başarısızlık diye okumak kolaydır. Oysa daha rahatsız edici ihtimal şudur: kimi krizlerde asıl maharet, yangını söndürmek değil, onu etrafa sıçratmayacak kadar çevreleyip uzun süre taşımaktır.

Başarısızlık kelimesi bazen fazla rahatlatıcıdır. Bir şeyin başarısız olduğunu söylediğinizde, onu onarmak için daha iyi insanlara, kurumlara ya da niyetlere ihtiyaç olduğunu düşünürsünüz. Oysa bazı parçalar fazla iyi çalışır: silah piyasası, sınır teknolojileri, borç piyasaları, yardım bürokrasisi, diplomatik takvim. Çalışmayan şey, bütün bu hareketliliğin insan hayatını eski yerine döndürecek bir sonuca bağlanmasıdır.

2008. Eylül. New York. Lehman Brothers'ın genel merkezi.

Binlerce çalışan kollarında karton kutularıyla binadan çıkıyordu. Dünyanın dördüncü büyük yatırım bankası iflas başvurusu yapmıştı. Wall Street donmuştu. Küresel finans sistemi çöküşün eşiğine gelmişti.

Kameraların yakaladığı yüzlerde aynı soru okunuyordu: bu gerçekten sistemin başarısızlığı mıydı, yoksa sistemin kimin için çalıştığını gösteren çıplak bir an mı?

Bu soru, krizin teknik değil ahlaki tarafını açığa çıkarıyordu.

2008'de küresel finans sistemi fiilen kurtarıldı. 700 milyar dolarlık ABD kurtarma paketi, merkez bankalarının trilyonlarca dolarlık "parasal genişleme" operasyonları, hükümetlerin banka bilançolarını devralması. Sistem ayakta kaldı. Bankacılar bonuslarını aldı. Hissedarlar kayıplarını kapattı.

Peki krizin kök nedeni çözüldü mü? Aşırı finansallaşma, denetimsiz spekülatif araçlar, düzenleyici kurumların zayıflığı. Bunlar ele alındı mı? Hayır. Bugün küresel borç stoku 2008'deki rakamın üç katını aşıyor. Sistem aynı riskleri taşımaya devam ediyor. Sadece daha büyük ölçekte.

Kök nedenlere dokunulmadı, basınç başka yere taşındı. Wall Street'te başlayan sarsıntı, ipotek borcunu ödeyemeyen ailelerin, küçülen maaşların, artan kamu borçlarının ve geleceği daralan kuşakların hayatına yayıldı.

2015. Ekim. Ege Denizi. Midilli Adası açıkları.

Göç bölümünün insani ağırlığı burada başlar. Bir botun içinde yalnızca sınırı aşmaya çalışan insanlar yoktur. Savaşların, yoksulluğun, iklim baskısının, otoriter yönetimlerin, dış müdahalelerin ve kapanan geleceklerin toplamı vardır. Deniz, bütün bu nedenleri tek bir görüntüde toplar ama hiçbirini tek başına açıklamaz.

Göçü yalnızca "akın" ya da "yük" diliyle anlatmak, daha ilk cümlede insanı kaybetmek demektir. Göçmen önce bir sayıya değil, bir hayata sahiptir. Modern sınır rejimleri ise çoğu zaman insanı önce dosyaya, sonra riske, sonra pazarlık unsuruna çevirir.

Bir lastik bot, kırk üç yolcusuyla Türkiye kıyısından Yunan adalarına geçmeye çalışıyordu. Motorun bozulduğu haberi geldiğinde bölgede sahil güvenlik birimleri, sorumluluk alanları, çağrılar ve müdahale anları birbirine karıştı. Deniz, bürokrasinin yavaşlığını ve sınır siyasetinin karmaşıklığını beklemedi. Yirmi yedi kişi kurtarıldı. On altısı boğuldu. Aralarında beş çocuk vardı.

O yıl Akdeniz'de 3.771 kişi hayatını kaybetti. Bir yıl sonra AB ile Türkiye arasında "Göç Mutabakatı" imzalandı. Türkiye, zaten milyonlarca Suriyelinin insani yükünü taşıyan ülke olarak, Avrupa sınırlarına yönelen baskının önemli bir bölümünü kendi omuzlarında tutan ana aktöre dönüştü. Avrupa Birliği ise bunu mali destek ve siyasi vaatlerle yönetilebilir kılmaya çalıştı.

Göç ortadan kalkmadı, görünürlüğü değişti. Avrupa'nın haber ekranlarında azalan baskı, Türkiye ve çevre ülkelerin şehirlerinde, okullarında, hastanelerinde ve iş piyasalarında yaşamaya devam etti.

Bu üç sahne aynı hikâyenin üç ayrı yüzüdür: cephede kapanmayan savaş, piyasada ertelenen çöküş, sınırda bekletilen insan hayatı.

Suriye'de savaş bitmez ama bütünüyle de kontrolden çıkmaz. Finansal kriz çözülmez ama piyasaların dağılmasına izin verilmez. Göç durmaz ama görünürlüğü sınırın ötesine itilir. Krizler ortadan kaldırılmaz; taşınır, çevrelenir, pazarlığa açılır ve başka hayatların üzerine bırakılır.

Soğuk Kaos burada başlar.

> *Soğuk Kaos, yangının tamamen söndürülmediği fakat bütün evi de yakmasına izin verilmediği düzen hâlidir. Belirsizlik dağıtılmaz; yönetilir. Sorun çözülmez; katlanılabilir eşiklerin içinde tutulur. Fatura çoğu zaman karar masasında oturanlara değil, kararın sonucunu hayatında taşıyanlara bırakılır.*

Soğuk Kaos, sıradan bir kriz hali değildir. Yıkım ile sürekliliğin, felaket ile rutinin, müdahale görüntüsü ile çözümsüzlüğün aynı anda var olabildiği çağ düzenidir.

Bir şehir yıkılırken piyasalar açılabilir. Bir çocuk kampta büyürken kurumlar rapor yayımlayabilir. Bir hukuk ilkesi çiğnenirken diplomasi aynı kelimeleri tekrar edebilir. Soğuk Kaos, bu eşzamanlılığı anlatır: acının yokluğu değil, acının düzenli biçimde taşınması.

Bu kitap boyunca tek bir suçlu aramayacağız. Daha zor bir şeyi yapmaya çalışacağız: kararların, çıkarların, korkuların, kurumların ve güvenlik reflekslerinin nasıl aynı hatta birleştiğini izleyeceğiz. Çünkü çağımızın bazı krizleri tek merkezden yönetildiği için değil, birçok merkezin kendi hesabını korurken aynı çıkmazı büyütmesiyle uzuyor.

Bu hikâyeyi dışarıdan okuyormuş gibi hissediyorsanız, yanılıyorsunuz. Soğuk Kaos yalnızca uzak coğrafyaların,

kapalı toplantıların ve büyük güç hesaplarının hikâyesi değildir. Bu işleyişin mağdurları kadar sürdürücüleri de sıradan hayatlarımızdır. Kullandığımız telefon, izlediğimiz haber, sessiz kaldığımız ölüm, normal kabul ettiğimiz sınır ve ertesi güne bıraktığımız sorumluluk aynı zincirin halkalarıdır.

Neden Bu Kadar Çok Şey "Çözülemiyor"?

Gündelik konuşmalarda bu soruyu sık sık duyarsınız. "İklim değişikliği neden durdurulamıyor?" "Suriye barışı neden bir türlü gelmiyor?" "Yoksulluk yüzyıllardır gündemde, neden bitmiyor?" "Göç krizi neden yönetilemiyor?"

Bu soruların arkasında genellikle iki varsayım yatıyor. Ya sistem başarısız, kurumlar, politikacılar, uluslararası örgütler yetkin değil. Ya da sistem iyi niyetli ama çok karmaşık sorunlarla karşı karşıya. İkinci açıklama daha şefkatli, daha makul görünüyor.

Bu iki açıklama da bir yere kadar doğru olabilir, fakat asıl soruyu geride bırakır.

Kimi krizlerin çözülmemesinin nedeni ne yetersizlik ne de saf karmaşıklık. Bazı krizlerin çözülmemesi, belirli aktörler için işlevsel. Bazen sistem, birbirinden bağımsız kararların birikmesiyle, kimsenin planlamadığı ama herkesin içinde işlediği sonuçlar üretiyor.

Tıpkı trafik sıkışıklığı gibi. Her sürücü kendi kararını mantıklı bir gerekçeyle veriyor. Ama sonuç kimsenin kastetmediği bir kaos. Farkı şu: Trafik sıkışıklığında kimse kazanmıyor. Soğuk Kaos'ta

ise bazıları kazanıyor ve bu, sıkışıklığı çözme motivasyonunu ortadan kaldırıyor.

Suriye'nin bitmemesinden kâr eden aktörler var: Silah satıcıları, jeopolitik nüfuz arayan büyük güçler, bölgesel çıkarlarını koruyan devletler, güvenlik bürokrasileri. Finansal krizin "yönetilerek" çözülmesinden kâr eden aktörler var: Bankalar, hissedarlar, varlık sahipleri. Göç krizinin çözümsüz kalmasından kâr eden aktörler var: Sınır sanayii, güvenlik şirketleri, kriz üzerinden siyaset yapan partiler.

Ve her durumda, faturayı ödeyen aynı kategorideki insanlar: En az kaynağa sahip olanlar, en az seçeneği olanlar, en az sesi olanlar.

Bu kitap, yalnızca “kim suçlu?” sorusunun peşinden gitmeyecek. Suçlular elbette vardır, failin adını koymak, mağdurun hakkını teslim etmek ve hukuki sorumluluğu savunmak gerekir. Ama Soğuk Kaos’u anlamak için failin yanında yapıya, kararın yanında teşvike, niyetin yanında sonuçlara, söylemin yanında maliyete bakmak gerekir.

Soğuk Kaos Nedir? Tam Olarak?

Burada kavramı aceleyle büyütmemek gerekiyor. Yanlış kullanıldığında her şeyi açıklıyor gibi görünür; o anda da hiçbir şeyi gerçekten açıklamaz.

"Kaos" kelimesini duyduğunuzda aklınıza ne geliyor? Muhtemelen kontrolsüz bir çöküş. Her şeyin alt üst olması. Çılgınlık. Öngörülemezlik. Ama bu kitapta kaos, bu anlamda kullanılmıyor.

"Soğuk" sıfatı burada belirleyici. Soğuk Savaş'ı hatırlayın: 1947-1991 yılları arasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabet, hiçbir zaman doğrudan büyük bir savaşa dönüşmedi. "Sıcak" değildi, ama çok gerçek, çok yıkıcı ve çok sistemli bir çatışmaydı. Vekâlet savaşları, propaganda, ekonomik rekabet, nükleer tehdit. Her şey kontrollü bir gerilim içinde yönetildi. Patlamadan tutuldu.

Soğuk Kaos, benzer bir mantıkla işliyor. Ama tek bir ideolojik rekabete değil, daha geniş bir alana yayılmış durumda: Savaşlar, ekonomik krizler, iklim değişikliği, göç, dijital dönüşüm.

Soğuk Kaos'ta kriz gerçek. İnsanlar ölüyor, yerinden ediliyor, yoksullaşıyor. Ama bu kriz, tam anlamıyla "patlamaması" için yönetiliyor. Bütünüyle kontrolden çıkmasına, geri dönüşü olmayan bir yıkıma dönüşmesine izin verilmiyor.

Burada "soğuk" kelimesi yanıltıcı görünmemeli. Soğuk olan acı değil, acının etrafında kurulan yönetim dilidir. Yanan şehir sıcaktır, denizde boğulan insanın ölümü sıcaktır, borcunu ödeyemediği için evini kaybeden ailenin çaresizliği sıcaktır. Soğuk olan, bütün bunların toplantı notlarına, risk tablolarına, fon döngülerine, strateji belgelerine ve kontrollü açıklamalara çevrilme biçimidir.

Soğuk Kaos Nerede Başlar?

Bir durumun Soğuk Kaos çerçevesinde okunabilmesi için tek bir belirtinin değil, birbirine bağlanan bir mekanizma zincirinin görünmesi gerekir:

Önce şunu görmek gerekir: kriz süreklilik kazanmış olmalı. Geçici bir şok değil, kronik bir istikrarsızlığa dönüşmüş bir durum.

Suriye'de savaş, Akdeniz'de göç ölümleri, küresel ısınma. Bunların hepsi yıllara, on yıllara yayılmış koşullar.

Ardından ikinci damar belirir: kurumsal çözüm kapasitesi sistematik olarak tıkanmış olmalı. Sorun çözülürse sorumlu tutulacak kurumlar vardır: BM, AB, IMF, uluslararası hukuk mekanizmaları. Fakat bu kurumlar ya içten veto edilir, ya güç dengeleri tarafından kilitlenir, ya da en düşük ortak paydada uzlaşarak sonuçsuz kararlar üretir hale gelir.

Bir başka katman da şudur: normlar seçici biçimde uygulanıyor olmalı. Aynı kural, farklı aktörlere farklı biçimlerde uygulanıyor. ABD'nin müttefiki bir devlet aynı eylem için cezasız kalırken, rakip bir devlet yaptırımla karşılaşıyor. Bu "organize ikiyüzlülük", siyaset bilimci Stephen Krasner'ın tabiriyle. Sistemin standart işleyişi haline geliyor.

Dahası, belirsizlik korunuyor ya da üretiliyor olmalı. Tehdidin sınırları muğlak tutuluyor. Sorumluluk bulanıklaştırılıyor. Bilgi bolluğu paradoks biçimde bilgisizlik üretiyor.

En ağır eşik ise şudur: bedel, karar masasında güçlü olanlardan çok kararın sonucunu hayatında taşıyanlara doğru itilmelidir. Çatışma bölgelerindeki siviller, göç yollarındaki insanlar, borç krizlerinde alım gücü eriyen aileler, iklim değişikliğinin yükünü devralacak kuşaklar. Faturayı yazanlarla ödeyenler birçok durumda aynı kişiler değildir.

Bu beş özellik bir arada göründüğünde ve bunların arasında gözlenebilir bir bağ kurulabildiğinde, Soğuk Kaos devreye giriyor. Bunlardan biri veya ikisi tek başına yeterli değil. Mekanizma zincirinin kurulması gerekiyor.

Komplo Değil, Dağılmış Sorumluluk

Buradaki ayrım önemlidir: Soğuk Kaos, kapalı bir odada hazırlanmış tek merkezli bir plan değildir.

Komplo teorileri, karizmatik ama basit bir anlatı sunuyor: Gizli bir el var, her şeyi bu el planlıyor, sistemi bu el yönetiyor. Bu anlatı çekici çünkü dünyayı anlaşılır kılıyor, karmaşık bir gerçekliği tek bir nedene indirgiyor.

Ama gerçek daha karmaşık ve daha rahatsız edici. Rahatsız edici çünkü tek bir suçlu yok, dolayısıyla tek bir çözüm de yok. Soğuk Kaos, birbirinden bağımsız hareket eden yüzlerce aktörün, devletlerin, şirketlerin, bürokrasilerin, güvenlik yapılarının ve finansal kurumların farklı çıkarlarını takip etmesinin yarattığı sistem mantığından doğuyor.

Hiçbir büyük güç "Suriye savaşı sürmelidir" kararı almadı. Ama Rusya kendi nüfuz alanını korumak için orada kaldı, İran bölgesel hattını sürdürmek için kaldı, ABD kendi önceliklerini değiştirdikçe sahadaki varlığını yeniden tanımladı. Türkiye ise sınır güvenliği, PKK/YPG kaynaklı terör tehdidi ve göç baskısı nedeniyle krizin doğrudan yükünü taşıyan ülke konumuna geldi. Bu farklı önceliklerin toplamı, savaşın bitmesini kolaylaştırmadı.

Hiçbir merkez bankası kapalı kapılar ardında “finans krizi sürsün” diye karar almadı. Fakat köklü bir hesaplaşma, kazananları ve kaybedenleri yeniden belirleyecekti. kararlar en sarsıcı yolu değil, mevcut güç dengelerini fazla bozmadan günü taşıyacak yolu izledi. Tercih bilinçli bir plan olmak zorunda değildi. Kurumsal teşvikler, siyasi riskler ve bürokratik ağırlık aynı yöne çekiyordu.

Bunu anlamak önemli çünkü komplo teorisi sizi pasifleştirir: "Her şey gizlice planlanıyor, yapabileceğim bir şey yok." Bu işleyiş ise tam tersini söylüyor: Sistem insan yapımı, insan kararlarının ürünü, dolayısıyla değiştirilebilir. Ama değiştirmek için önce nasıl çalıştığını anlamak gerekiyor.

Krizin Yeni Anlamı: Geçicilikten Sürekliliğe

Bu kitabı anlamak için önce "kriz" kavramının ne kadar köklü biçimde değiştiğine bakmak gerekiyor.

Eski dünyada kriz geçici bir durumdu. Antik Yunanca'da "krisis" kelimesi "karar anı" demek, tıbbi bir metafordan geliyor. Hipokrat tıbbında kriz, hastanın ya iyileşeceği ya da öleceği kritik eşik. Kriz kalıcı olamaz.

Bu anlayış modern siyaset teorisine ve ekonomiye geçti. Ekonomik krizler, piyasa döngülerinin kendini düzelten sapmaları olarak görüldü. Sistem iyileşir, büyümeye devam eder. Savaşlar, anlaşmayla biten istisnai haller olarak tanımlandı; kazanan ve kaybeden taraf belli olur, imza atılır, hayat devam eder. Her kriz, bir "normale" dönüş yolculuğu sayıldı.

Bu anlayış, 20. yüzyılın büyük bölümünde işe yarıyordu. İkinci Dünya Savaşı bitti ve gerçekten bitti. Galip devletler oluştu, antlaşmalar imzalandı, dünya yeniden kuruldu. Bretton Woods sistemi kuruldu, IMF ve Dünya Bankası hayata geçti, Batı'da uzun bir refah dönemi başladı. Savaş sonrası Almanya ve Japonya'nın yeniden inşası, krizin gerçekten çözülebileceğini gösteriyordu.

Sonra bir şey değişti.

1970'lerin sonlarından itibaren krizler giderek daha az "çözülür" hale geldi. Büyük güçler arasındaki doğrudan savaşların yerini vekâlet savaşları aldı, bitişleri olmayan savaşlar. Finansal krizler, piyasaların kendini düzeltmesiyle değil, kamu kaynaklarıyla "yönetilerek" geride bırakıldı. Çevre sorunları gündem maddesi haline geldi ama çözüm mekanizmaları oluşturulamadı.

Ve 21. yüzyılın ilk çeyreği, bu değişimin en çarpıcı örneklerini sundu.

2001'de başlayan "terörle savaş" bugün hâlâ sürüyor. Artık kimin, neyle savaştığı muğlak olsa da. 2008 finansal krizi "çözüldü" ama kök nedenler korundu. İklim değişikliği her yıl daha kötü haber olarak geliyor. Göç dalgaları kesintisiz devam ediyor. Dijital platformlar demokratik söylemi dönüştürüyor ama düzenleyici çözümler bir türlü hayata geçirilemiyor.

Ekonomist Adam Tooze bu dönemi "Polikriz" olarak tanımlıyor: krizlerin tek tek değil, iç içe geçerek ve birbirini besleyerek ortaya çıktığı bir dönem. Antonio Gramsci'nin ünlü sözünü ödünç alırsak: "Eski ölüyor ama yeni doğamıyor." Soğuk Kaos'un yaşadığı zemin de bu ara hâldir: çözümsüzlük ile statüko arasındaki uzayan gerilim.

> *"Kriz, artık sistemin dışından gelen geçici bir sapma değil. Sistemin içsel bir işleyiş biçimi. Kurumlar krizleri bitirmek için değil, krizlerle birlikte var olmak için evrildi."*

Olağanüstü Hâlin Kalıcılaşması: Güvenlik Örneği

Bu sürecin en çarpıcı ve en iyi belgelenmiş örneği güvenlik alanında yaşandı.

11 Eylül 2001 sabahı New York ve Washington'da gerçekleşen saldırıların ardından ABD ve müttefikleri "terörle savaş" ilan etti. Bu savaşın gereği olarak kapsamlı yeni yasalar çıkarıldı, gözetim sistemleri kuruldu, yargısız tutuklama mekanizmaları devreye sokuldu. Başlangıçta bunların "geçici" olduğu söylendi: Tehdit geçtiğinde, normale döneceğiz.

Yirmi yıl sonra ne değişti? NSA'nin küresel gözetim programları, Edward Snowden'ın 2013'teki ifşaatlarına kadar kamuoyundan gizlendi ve ifşa olduktan sonra bile sürdürüldü. Guantanamo kapatılmadı. Fransa'da 2015 Paris saldırılarının ardından ilan edilen olağanüstü hâl iki yıl sürdü, ardından alınan kararların büyük bölümü olağan hukuka aktarıldı.

Süreç yalnızca tesadüfle açıklanamaz. Giorgio Agamben'in "istisna hâli" tartışması, olağanüstü yetkilerin geçici sapma olmaktan çıkıp kalıcı yönetim tekniğine dönüşme riskini görünür kılar. Kriz döneminde alınan bazı yetkiler, tehdit azalsa bile kurumların rutinine yerleşebilir. Güvenlik bürokrasileri, istihbarat yapıları ve savunma sanayii bu kalıcılaşmadan farklı ölçülerde kurumsal avantaj üretir.

Ve tehdit tanımları giderek genişliyor: Terör, ardından siber tehdit, ardından hibrit savaş, ardından yanlış bilgi, ardından iç tehdit. Her yeni tanım, güvenlik bürokrasisine yeni alan açıyor. Tehdit her yerde ve hiçbir yerde olduğu için, önlemler de her yeri kapsıyor.

Rakamların gösterdiği yön açıktı: güvenlik harcamaları 1990'dan bu yana sürekli artışta. NATO üyelerinin savunma bütçeleri, Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemden bu yana nominal olarak iki katından fazlasına ulaştı. ABD'de savunma bütçesi, 2001'deki yaklaşık 300 milyar dolardan 2023'te 858 milyar dolara yükseldi.

Bu rakamların ardında mutlaka daha güvenli bir dünya yoktur; çoğu zaman daha fazla tehdit algısıyla yaşayan bir dünya vardır. Güvenlik endüstrisi, tehdidin tamamen ortadan kalktığı bir ortamdan değil, tehdidin sürekli izlenebilir, ölçülebilir ve yönetilebilir kaldığı bir ortamdan beslenir. Güvenlik böylece yalnızca kamusal ihtiyaç değil, süreklilik isteyen bir ekonomik alan haline gelir.

Çözüm Yerine Yönetim: Ekonominin Dersi

Güvenlik sektöründe gördüğümüz bu işleyiş, ekonomide de benzer biçimde karşımıza çıkar.

Ekonomi teorisi, uzun süre piyasaların kendini düzelttiğini varsaydı. Joseph Schumpeter'ın "yaratıcı yıkım" kavramı, başarısız kurumların batmasının sistemin sağlığı için zorunlu olduğunu söylüyordu. Büyük kurumlar bile başarısız olursa batmalı, yerlerine daha iyi kurumlar geçmeli.

2008 bu teorinin büyük sınavıydı. Ve teori sınavdan geçemedi, ya da daha doğrusu, sınavın koşulları değiştirildi.

"Batmak için çok büyük" doktrini devreye girdi. Lehman Brothers batabilirdi, nitekim bırakıldı. Ama Goldman Sachs, Citigroup, Bank of America, AIG. Bunlar bırakılamazdı. Çünkü batmaları, finans sisteminin tamamını çökertirdi.

"Sonra" bir türlü gelmedi. Bankalar kurtarıldı, yöneticiler bonuslarını aldı, hissedarlar korundu. Yapısal reform mu? Dodd-Frank yasası 2010'da çıktı ama lobicilerin etkisiyle sulandırıldı. Küresel finans hâlâ 2008 öncesiyle aynı teşvik yapısıyla çalışıyor.

Wolfgang Streeck bu süreci "zaman satın alma" olarak tanımlıyor. Demokratik hükümetler, yapısal sorunları çözmek yerine geleceğe ertelemenin yollarını buldu. Her erteleme, sorunu daha büyük hale getirerek ileriye taşıdı.

2008'den bu yana küresel borç stoku yaklaşık 80 trilyondan 235 trilyona yükseldi. Mevcut finansal işleyiş ikincisini şimdilik erteliyor. Ama ertelemek, çözmek değil.

Göç: İnsanların Soğuk Kaos'u

Belki de Soğuk Kaos'un en insani ve en görünür yüzü göç meselesi.

2015'te Avrupa "göç krizi" yaşadı. Bir milyon insan o yıl Akdeniz'i geçti. Görüntüler, rakamlar, acı haberler dünya gündemini kapladı. "Kriz" kelimesi kullanıldı ve bu kullanım doğruydu, ama yanıltıcıydı. "Kriz" geçici bir durumu ima eder. Oysa yaşanan şey, daha uzun vadeli bir dinamiğin bir noktasıydı.

2000'li yıllarda Irak savaşı, Afganistan müdahalesi, Arap Baharı sonrasında Libya'nın çöküşü ve Suriye Savaşı büyük yerinden edilme dalgaları üretti. Bu dalgaların önü çoğu zaman köklü biçimde alınamadı; çünkü savaş, devlet çöküşü, yoksulluk, güvenlik boşluğu ve uluslararası rekabet aynı anda işledi.

2016'da AB ile Türkiye arasında imzalanan "göç mutabakatı" bu mantığın simgesi oldu. Türkiye, Suriyeli mülteciler konusunda zaten dünyanın en ağır insani yüklerinden birini taşırken, Avrupa Birliği bu baskıyı kendi sınırlarından uzakta yönetmeyi tercih etti. Anlaşma göçü "yönetti", ama çözmedi. Avrupa açısından görünürlük azaldı; Türkiye ve çevre ülkeler açısından yük kalıcılaştı.

Bu aktarım, Soğuk Kaos'un temel mantığını özetliyor: Sorun çözülmez, sorunun taşınacağı bir yer bulunur. Ve bu yeri bulmak için genellikle daha az güçlü, daha az ses getirebilen coğrafyalar seçilir.

Akdeniz'deki ölümler devam etti. 2015'ten bu yana Akdeniz'de boğularak hayatını kaybedenlerin sayısı 25.000'i aştı. Her yıl yeni haberler, yeni acılar.

> *"Göç krizi" ifadesi kimi yerde gerçeğin yalnızca bir kısmını anlatır. Asıl mesele, insanları yola düşüren savaşlar, yoksulluk, iklim baskısı ve güvensizlik devam ederken dünyanın bu hareketi hangi ahlaki ve siyasi dille karşıladığıdır. Şimdiye kadar verilen cevap, çoğu kez sorunu doğduğu yerde çözmekten çok onu sınır hattında, kampta, anlaşmada ve denizde tutmak oldu.*

Türkiye'nin konumu bu kitapta ayrıca önemlidir. Türkiye, yalnızca haritada iki kıta arasında duran bir ülke değildir. Savaşların, göç yollarının, enerji hatlarının, Karadeniz ve Akdeniz

gerilimlerinin, PKK terör örgütü kaynaklı güvenlik tehdidinin ve Avrupa'nın sınır politikasının aynı anda baskı kurduğu bir koridordur. Bu koridoru anlamadan ne Avrupa'nın göç siyasetini ne Suriye savaşının bölgesel etkisini ne de Soğuk Kaos'un çevre ülkelere yük aktarma mantığını sağlıklı okumak mümkündür.

Dijital Kaos: Görünmez Mekanizma

Bu kitabın son bölümü, belki de en az konuşulan ama her geçen gün daha belirleyici hale gelen bir Soğuk Kaos boyutunu ele alıyor: Dijital ekranlarımız.

Algoritmik platformlar. Facebook, Twitter/X, TikTok, YouTube, Google, modern insanın dünyayı anlama biçimini köklü biçimde dönüştürdü. Bu, teknolojik bir devrim değil, aynı zamanda siyasal ve epistemolojik bir devrim.

Klasik anlamda sansür, bilgiyi gizliyordu. İktidar, neyin söylenip neyin söylenemeyeceğini kontrol ediyordu. Ama bu kontrol görünürdü. İnsanlar neyin yasaklandığını az çok biliyordu.

Bugünün ekranında ise yasak kadar kalabalık da belirleyici hale geldi. Bir hakikati saklamaya gerek kalmadan onu binlerce iddia, görüntü, yorum, karşı yorum ve şüphe parçasının içine bırakmak mümkün. İnsan gördüğü şeyin gerçek olup olmadığını anlamaya çalışırken yoruluyor, yoruldukça kendi tarafına, kendi öfkesine veya bütünüyle kayıtsızlığa çekiliyor.

Dijital kaos, yalnızca yanlış bilgi meselesi değildir. Dikkatin nasıl parçalandığı, hafızanın nasıl kısaldığı, öfkenin nasıl ödüllendirildiği ve hakikatin hangi hızlarda dolaşıma sokulduğu meselesidir. Modern propaganda, bazen yalan söylemekten çok, insanı hakikatin peşinden gidemeyecek kadar yormaktır.

Dijital çağın "sansürü" farklı işliyor: Bilgiyi gizlemek yerine, bilgiyle boğuyor. Birbiriyle çelişen, doğruluğu teyit edilemeyen, hızla akan milyarlarca içerik parçası. Bu ortamda hakikat, gürültü içinde kaybolmuyor, gürültünün ta kendisi haline geliyor.

Bir kriz anında düşünün. Ukrayna'daki savaş, bir seçim süreci, bir ekonomik çalkantı. Aynı anda onlarca farklı "uzman" farklı şeyler söylüyor. Her birinin takipçisi, izleyicisi, destekçisi var. Her birinin argümanı bir yanıyla makul görünüyor.

Shoshana Zuboff bunu "gözetim kapitalizmi" olarak tanımlıyor: Dijital platformlar, kullanıcıların dikkatini ve davranışını veri olarak işleyip satıyor. Platform algoritmaları, en çok etkileşim yaratan içeriği öne çıkarıyor. En çok etkileşim yaratan içerik ise çoğunlukla çatışmacı, kışkırtıcı, sınırları zorlayan içerik.

Bu mekanizma, bu işleyişi güçlendiriyor çünkü sistemik sorunlara sistemik yanıtlar üretilmesini zorlaştırıyor. Kolektif eylem, ortak gerçeklik zeminine ihtiyaç duyuyor. Ama algoritmik platformlar ortak zemini aşındırıyor. Herkes kendi "gerçekliğini" besleyen içerikleri görüyor. Farklı toplumsal kesimler, farklı gerçeklik versiyonlarında yaşıyor.

Kriz devam ediyor. Ekranlar parlıyor. Öfke büyüyor. Ama harekete geçilemiyor.

Yanlış Kapılardan Girmemek

Bir kavram, yalnızca neyi anlattığıyla değil, neye dönüşmemesi gerektiğiyle de sınanır.

Aynı denklemde ABD de vardır, Rusya da, Çin de, Avrupa da, Körfez ülkeleri de, bölgesel güçler de. Kimi zaman statükoyu Batılı kurumlar korur, kimi zaman başka aktörler; kimi zaman aynı krizden rakip taraflar farklı biçimlerde fayda sağlar. Mekanizma bir coğrafyaya değil, güçle belirsizlik arasındaki ilişkiye aittir.

Kavramın sınırı da burada başlar. Her kriz, her kurumsal aksama, her savaş ya da her başarısız müzakere bu işleyiş değildir. Bazı krizler gerçekten çözülür, bazıları yerel dinamiklerle açıklanır, bazıları da kurumsal cesaretle aşılır. Soğuk Kaos, ancak süreklilik, tıkanma, seçici norm, güvenlikleştirilen akış ve maliyet aktarımı aynı hatta birleştiğinde anlam kazanır.

Elinizdeki metin bir umutsuzluk metni değil. Karanlık bir işleyişi anlatıyor, fakat karanlığı kader ilan etmiyor. İnsan kararlarıyla kurulmuş, kurumların alışkanlıklarıyla taşınmış ve güç dengeleriyle korunmuş bir düzen, yine insan iradesiyle sarsılabilir. Kitabın sonundaki soru teorik değil, doğrudan hayatidir: Bu işleyiş kırılabilir mi?

Okurun Geçeceği Kapılar

Yolculuk altı kapıdan geçiyor, her kapı aynı karanlık odanın başka bir duvarını gösteriyor.

Önce bitmeyen savaşlara bakacağız: dondurulmuş çatışmalara, vekâlet ağlarına, savaş ekonomisine ve barışın neden çoğu yerde iyi niyetli cümlelerin ötesine geçemediğine.

Ardından kurumların salonuna gireceğiz: Birleşmiş Milletler'den IMF'ye, NATO'dan Avrupa Birliği'ne kadar, varlığını sürdüren fakat bazen hayatı değiştirecek kararlar üretemeyen yapıların sessiz ağırlığını izleyeceğiz.

Sonra elimizdeki telefonun içine, gaz hatlarına, çip fabrikalarına, kobalt ve lityum sahalarına bakacağız, modern ekonominin parlayan yüzünün altında hangi kırılgan damarların aktığını göreceğiz.

İklim bölümünde herkesin bildiği, herkesin konuştuğu, fakat bir türlü yeterince hızlı karşılık veremediği o büyük küresel alarma yaklaşacağız.

Göç yollarında sınırın yalnızca haritadaki çizgi olmadığını. İnsan hayatını bekleten, sınıflandıran ve pek çok durumda askıya alan bir düzenek haline gelebildiğini göreceğiz.

Son kapıda ekranlara bakacağız: hakikatin görünür olduğu halde nasıl zayıflatıldığını, öfkenin nasıl ödüllendirildiğini ve dijital kaosun diğer bütün krizlerin zihinsel zeminini nasıl beslediğini.

Her bölüm bir sahneden açılacak, fakat sahnede kalmayacak. O sahnenin arkasındaki mekanizmayı, o mekanizmanın kimlere alan açtığını, kimlerin bedel ödediğini ve hangi çıkış ihtimallerinin hâlâ mümkün olduğunu izleyecek.

BÖLÜM 1

Savaşlar Neden Artık Bitmiyor?

Dondurulmuş çatışmalardan dondurulmuş kârlara: Modern savaşın yeni mantığı

Şubat 2020. Cenevre. Palais des Nations. Milletler Sarayı.

1929'da inşa edilen bu görkemli yapı, barışın mimarisini temsil etmek için tasarlanmıştı. Cenevre Gölü'ne bakan pencereleri, yüksek sütunları, bir zamanlar dünyanın umut bağladığı toplantı salonları. Burada savaşlar sona erdirilmeye, anlaşmazlıklar çözülmeye, insan onuruna dair evrensel ilkeler oluşturulmaya çalışılmıştı.

O Şubat sabahı Suriye barış görüşmeleri on ikinci turunu yapıyordu. Masada yedi ülkenin diplomatları oturuyordu. Her birinin önünde kalın dosyalar vardı, raporlar, haritalar, nüfus istatistikleri, çatışma analizleri. Üç dilli tercümanlar kulaklıklara fısıldıyordu. Dışarıda basın mensupları haber bekliyordu.

Toplantı üç buçuk saat sürdü. Her taraf tutumunu açıkladı. Sonunda hazırlanan metin, yapıcı diyalog, ilerleyen temaslar ve bir sonraki turda görüşmelerin süreceği gibi tanıdık diplomatik ifadelerle kapandı.

O gün Suriye'de 23 kişi hayatını kaybetti. Hafta boyunca birkaç yüz kişi daha. Ay boyunca binlerce kişi daha.

Ertesi sabah görüşmeler "bir sonraki tura" ertelendi.

Bir başka şehirde, başka bir savaşta, aynı cümle başka bir yüzle tekrarlandı. Gazze'de bir baba, çocuğunun adını önce hastane

kapısında söyledi. Sonra listede aradı. Sonra bir battaniyenin ucunu kaldırırken artık söyleyemedi.

Aynı saatlerde başka yerlerde daha serin kelimeler dolaşıyordu: “taslak metin”, “dengeli ifade”, “tarafların güvenlik kaygıları”, “insani ara”. Diplomasi çoğu zaman böyle konuşur; çünkü kelimeler ne kadar soğursa, sahadaki ateş o kadar uzaktan görünür.

Ama savaşın uzaması yalnızca haritalarda çizilen cephelerle ölçülmez. Bir annenin morg kapısında beklediği süreyle, bir çocuğun adının yardım listesinde bulunamamasıyla, bir şehrin geceyi yine aynı korkuyla karşılamasıyla da ölçülür. Soğuk Kaos’un savaş yüzü, barış masalarının ertelenmesi kadar, yasın bile tamamlanamamasıdır.

Suriye Savaşı 2011'de başladı ve yıllar boyunca Cenevre'de, Astana'da, Moskova'da, Kahire'de, Sochi'de barış görüşmeleri defalarca yapıldı. Her görüşme "önemli mesafeler" retorik kalıbıyla bitti, her tur bir sonrakine ertelendi. Eski denge çözülse ve rejim sonrası yeni bir evre açılsa bile temel soru kapanmadı: ülke bütünlüklü bir barışa, güvenli geri dönüşe ve kurumsal onarıma nasıl ulaşacak? Milyonlarca insanın yerinden edilmesi, parçalı egemenlik ve dış aktörlerin sahadaki ağırlığı savaşın yalnızca iktidar değişimiyle bitmediğini gösterdi.

Sahada kapanış cümlesi kurulmadı, masalarda ise yangının büyümemesi için yeni takvimler açıldı.

Her şey hem yanıyor hem sönmüyor. Soru kendiliğinden beliriyor: Neden savaşlar artık kazanılıp kaybedilmiyor, sıklıkla

yalnızca sürdürülüyor? Neden masalar defalarca kuruluyor, metinler yazılıyor, takvimler yenileniyor ama kapanış gelmiyor?

Savaşlar Eskiden Nasıl Biterdi?

Bunu anlamak için savaşın eski kapanış biçimlerine bakmak gerekir. Çünkü bugünün uzayan çatışmalarını doğal sanmaya başladığımızda, savaşın bir zamanlar daha belirgin bitiş anları olduğunu unutuyoruz.

8 Mayıs 1945'te Almanya teslim belgelerini imzaladı. 2 Eylül 1945'te Japonya aynı adımı attı. İkinci Dünya Savaşı gerçekten bitti. Kazananlar ve kaybedenler belirgindi; haritalar çizildi, antlaşmalar imzalandı, yargılamalar yapıldı. Bu netlik çok acı bir sürecin ardından geldi, ama savaş kapandı.

Yirminci yüzyılın büyük bölümünde savaşlar bu mantıkla işledi. Falkland Savaşı 1982'de başladı ve 1982'de bitti, 74 günde, net bir sonuçla. Körfez Savaşı 1991'de başladı ve birkaç ay sonra bitti, Irak kuvvetleri Kuveyt'ten çıkarıldı. Vietnam Savaşı uzundu ve ABD için trajik bir yenilgiyle sonuçlandı, ama o da bitti. 1975'te savaş kapandı.

Bitmek önemlidir. Bitmek, bir kapanış sağlar. Kazananlar ve kaybedenler için hesaplar yapılabilir, sorumluluklar belirlenir, yeniden inşanın temelleri atılır. Bitmemek ise bambaşka bir tablo yaratır ve bunu 21. yüzyılda daha fazla görüyoruz.

Bitiş, yalnızca takvimde bir gün değildir; toplumların hafızasında kapanış imkânıdır. Savaş bittiğinde cenaze tutulabilir, suç tartışılabilir, sınır çizilebilir, okul yeniden açılabilir. Bitmeyen savaşta ise bütün bunlar ertelenir. En ağır tahribat bazen

bombanın düştüğü gün değil, bombanın düşmediği halde barışın da gelmediği uzun yıllarda oluşur.

Kore'ye bakalım. 1950'de başladı. 1953'te ateşkes imzalandı. Ama barış antlaşması hiç yapılmadı. Teknik olarak savaş hâlâ devam ediyor. İki Kore hâlâ hukuki olarak savaş halinde. Askerler 70 yılı aşkın süredir aynı sınır hattında nöbet tutuyor. Dünya buna o kadar alıştı ki, artık kimse bunu "aktif kriz" olarak tanımlamıyor bile. Kore, o dönemde bir anomali gibiydi. Bugün bakınca, bir öncü.

Dondurulmuş Çatışmalar. Haritada Görünmeyen Yaralar

Kore'den sonra, benzer "dondurulmuş" çatışmaların listesi giderek uzadı. Bu liste, dünya haritasının üzerinde görünmez ama derin izler bırakmış yaralar gibi.

Kıbrıs'ı düşünün. 1974'te adadaki darbe, Kıbrıs Türklerinin güvenlik kaygısı ve Türkiye'nin askeri müdahalesiyle ada fiilen iki ayrı yönetim alanına bölündü. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edildi, uluslararası alanda yalnızca Türkiye tarafından tanınıyor. Güney Kıbrıs ise 2004'te Avrupa Birliği'ne üye oldu, ada birleşmeden önce. 2004'teki Annan Planı referandumda Rum Kıbrıslılar tarafından reddedildi, 2017'deki Crans-Montana müzakereleri çöktü. Türkiye'nin Doğu Akdeniz güvenliği, Kıbrıs Türklerinin siyasi eşitlik talebi, Rum tarafının AB üyeliği, mülkiyet ve yerleşim meseleleri statükoyu ağırlaştırıyor.

Dağlık Karabağ. 1990'ların başında Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki bu bölge üzerinde kanlı bir savaş yaşandı, 30.000'i aşkın insan hayatını kaybetti. 1994'te ateşkes yapıldı. Bölge

Ermeni kontrolünde kaldı ama uluslararası alanda tanınmadı. Yirmi altı yıl boyunca "dondurulmuş çatışma" statüsünde kalan bölge, 2020'de patlak verdi. 2023'te son Ermeni nüfus da bölgeyi terk etmek zorunda kaldı.

Trans-Dinyester. Moldova'nın doğusunda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını ilan eden küçük bir bölge. 1992'de kısa bir silahlı çatışmanın ardından ateşkes yapıldı. O tarihten bu yana Trans-Dinyester ne Moldova'ya bağlandı, ne uluslararası alanda tanındı, ne de çözüme kavuştu. Bölge, Rusya'nın Moldova üzerindeki baskı aracı olmaya devam ediyor.

Güney Osetya ve Abhazya. Gürcistan'ın iki bölgesi, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın ardından Rus koruması altına girdi. Rusya bu bölgeleri bağımsız devlet olarak tanıdı, dünyanın yalnızca birkaç ülkesi bunu izledi. On beş yılı aşkın süredir bu statüko devam ediyor. Gürcistan'ın NATO ve AB üyeliği yolundaki ilerlemesi, bu "dondurulmuş" meseleler nedeniyle zorlaşıyor.

Çözümsüzlük, belirli aktörlerin elinde stratejik bir kaldıraca dönüşür. Bir büyük güç, komşu devletin yönünü etkilemek, ittifak tercihini sınırlamak ya da dış politika alanını daraltmak istediğinde donmuş hatlar kullanışlı hale gelir. Moldova Avrupa'ya yaklaşmak istediğinde Trans-Dinyester dosyası masadadır. Gürcistan NATO ve AB çizgisine yöneldiğinde Güney Osetya ve Abhazya aynı sessiz ağırlıkla gündeme gelir.

> *Dondurulmuş çatışmalar çoğu zaman yalnızca çözülemeyen sorunlar değil, çözümü sürekli ertelenen siyasi düğümlerdir. Bu iki durum*

arasındaki fark kavramsal değil, milyonlarca insanın hayatını belirleyen somut bir tercihtir.

Bu tür hatlar haritada ince görünür ama toplumların içine kalın biçimde yerleşir. Çocukların okul yolunu, köylülerin tarlasını, ailelerin mezarlık ziyaretini, ticaretin yönünü, devletlerin ittifak tercihlerini ve kimliklerin sertleşme biçimini değiştirir. Dondurulmuş çatışma denilen şey kimi durumda bir sessizlik değil, silah sesinin azaldığı ama siyasetin donduğu uzun bir aralıktır.

Burada önemli olan şudur: çatışma yalnızca ateş edildiği anda değil, ateş edilmediği halde çözüm üretmediği zaman da işlemeye devam eder. Barışın yokluğu, savaş kadar görünür olmayabilir, fakat yıllar içinde toplumun bütün sinir sistemini değiştirir.

Suriye'nin Gerçek Hikâyesi. Kuraklıktan Küresel Vekâlete

Suriye Savaşı'nı anlamak için 2011'den önceye bakmak gerekir. Barut bir anda tutuşmadı; yıllar boyunca birikti.

2006-2010 yılları arasında Suriye, tarihsel kayıtlara geçmiş en ağır kuraklıklarından birini yaşadı. Fırat ve Asi havzalarında yağışlar ciddi biçimde düştü; tahıl üretimi ve hayvancılık büyük darbe aldı. Kırsal bölgelerden yüz binlerce, bazı tahminlere göre bir milyonu aşan insan Şam, Halep ve Humus gibi şehirlerin

kenar mahallelerine aktı. Bu iç göç, zaten kronik sorunlarla boğuşan kentsel ekonomiye ağır bir baskı bindirdi.

2000'li yıllardaki ekonomik reformlar tarım desteklerini ve sosyal harcamaları daraltırken, bu baskının yükü kırsal ve yoksul kesimlerde daha fazla hissedildi. Yeni gelenler için yeterli iş, konut ve hizmet kapasitesi yoktu; genç işsizliği büyüdü. Kuraklık tek başına savaşı açıklamaz.

2011'de Tunus ve Mısır'daki devrimci hareketlerin haberleri Suriye'ye ulaştığında, birikmiş hoşnutsuzluk sokağa taştı. İlk protestolar Dera'da başladı; ülkenin güneyindeki bu hat, hem ekonomik hem sosyal basıncın hissedildiği bölgelerden biriydi. Rejimin orantısız şiddeti fitili ateşledi. İlk aylarda çatışma iç mesele gibi görünüyordu; kısa sürede bölgesel ve küresel hesapların içine çekildi.

Suriye Sahasında Üst Üste Binen Hesaplar

Rusya için Suriye, Akdeniz'deki tek kalıcı askeri varlık noktasıydı. Tartus Deniz Üssü, Rusya'nın sıcak denizlere çıkışını sağlayan tek limanıydı. Ama Tartus'un ötesinde daha stratejik bir hesap vardı: 2011'de Batılı güçlerin Libya'da Kaddafi rejimini devirmesi Rusya'yı derinden sarstı. Suriye'de durmak, bu emsale dur demekti. Putin 2015'te sahaya girdi.

İran için Suriye, savunma hattının merkeziydi. İran'ın Lübnan'daki Hizbullah'a silah, para ve personel gönderebilmesi, Suriye üzerinden geçen bir kara koridoruna bağlıydı. Bu koridor kesilseydi Hizbullah zayıflar, İsrail karşısındaki denge bozulurdu. İran Suriye'ye sadece danışman değil bizzat savaşçı gönderdi. Hizbullah'ın Suriye'deki varlığı kalıcılaştı.

ABD'nin Suriye politikası bu tablodaki en karmaşık unsurdu. Obama yönetimi Esad'ın "gitmesi gerektiğini" söyledi ama kapsamlı bir plan ortaya koymadı. 2013'te Suriye ordusu Doğu Guta'da kimyasal silah kullandı, 1.400'ü aşkın sivil hayatını kaybetti. ABD askeri harekâtın eşiğine geldi, ama geri adım attı. IŞİD'in yükselişiyle öncelikler değişti. Washington, Türkiye'nin PKK terör örgütüyle organik bağ içinde gördüğü YPG/PYD hattıyla sahada ittifak kurdu. Bu küçük askeri varlık, hem bölgede kaldıraç sağladı hem de Esad rejiminin ülkenin tamamı üzerinde kontrolünü yeniden kurmasını engelledi.

Türkiye için Suriye, soyut bir dış politika dosyası değil, doğrudan ulusal güvenlik meselesiydi. PKK terör örgütünün Suriye uzantıları üzerinden sınır hattında fiili bir yapılanma kurması, Türkiye açısından kabul edilebilir bir güvenlik boşluğu değildi. Bu tabloya milyonlarca sığınmacının oluşturduğu insani ve sosyal yük, sınır şehirlerinin güvenliği ve IŞİD tehdidi de eklendi. Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı operasyonları bu güvenlik denkleminde ortaya çıktı.

Suriye, tek bir savaş değil, iç içe geçmiş çok sayıda çatışmanın aynı coğrafyada çakıştığı bir sahaydı. Rejimin iktidarını koruma ısrarı, Rusya'nın askeri varlık hesabı, İran'ın bölgesel bağlantıları, ABD'nin değişen öncelikleri, terör örgütlerinin boşluk arayışı ve Türkiye'nin sınır güvenliği kaygısı aynı haritada üst üste bindi. Bu aktörlerin öncelikleri Suriye halkının barış ihtiyacıyla aynı hızda ve aynı yönde birleşmedi.

> *Suriye'de savaşın uzamasını isteyen tek bir merkez yoktu. Fakat farklı aktörlerin farklı gerekçelerle sahada kalması, barış yönünde*

gerçek bir ortak motivasyon oluşmasını engelledi. Türkiye gibi doğrudan güvenlik tehdidi ve göç yükü taşıyan ülkeler açısından tablo, nüfuz hesabı yapan büyük güçlerden ayrı okunmalıdır: Ankara için mesele, krizin getirdiği bedeli yönetmekten önce sınır güvenliğini ve toplumsal istikrarı koruma zorunluluğuydu.

Bu ayrımı korumak önemlidir. Türkiye'nin Suriye dosyasındaki konumu, yalnızca nüfuz arayışıyla açıklanamaz, sınır hattında PKK/YPG yapılanması, IŞİD saldırıları, milyonlarca sığınmacının insani ve sosyal yükü, şehirlerin güvenliği ve bölgesel istikrarsızlığın doğrudan yansıması aynı anda devrededir. Bu işleyişin Türkiye açısından anlamı, uzaktaki bir krizi izlemek değil, krizin sınırdan geçip iç güvenlik, ekonomi, toplumsal uyum ve diplomasi alanlarına aynı anda baskı kurmasıdır.

Savaş yalnızca cephede sürmez. Onu mümkün kılan mesafe, çoğu zaman o cepheye hiç gitmeyenler tarafından korunur. Bir şehir yıkılırken ekran kapanabiliyor, bir çocuk ölürken diplomasi bekleyebiliyor, bir halk kuşatma altında yaşarken piyasalar açılabiliyorsa savaş artık yalnızca askerlerin meselesi değildir.

Vekâlet Savaşlarının Tarihi. Maliyet Dışsallaştırmanın Sanatı

Vekâlet savaşı kavramı yeni değil. Büyük güçlerin kendi askerlerini tehlikeye atmak yerine yerel aktörleri kullanması, çok eski bir strateji. Ama 21. yüzyılda bu strateji hem yaygınlaştı hem de sofistike biçimler kazandı.

Soğuk Savaş boyunca ABD ve Sovyetler dünyanın dört bir yanında vekilleri aracılığıyla birbirleriyle çatıştı: Vietnam, Angola, Mozambik, El Salvador, Nikaragua, Afganistan. Her birinde büyük güçler yerel aktörleri finanse etti. Bu çatışmaların büyük bölümü milyonlarca can aldı, ama büyük güçlerin kendi askerleri sınırlı kayıp verdi. Kayıpların bu asimetrisi, vekâlet savaşlarının temel mantığını özetliyor: Büyük güç, maliyeti yerel aktöre ve yerel halka dışsallaştırıyor.

1980'lerdeki Afganistan en dramatik örnek. CIA, Pakistan'ın ISI ajansıyla koordineli biçimde Sovyet işgaline karşı savaşan Mücahit gruplarını milyarlarca dolarla finanse etti. Sovyetler çekildi. Eğitilmiş, silahlandırılmış ve savaş deneyimi kazanmış bu kitle sahaya terk edildi. Afganistan iç savaşa battı. Taliban'a dönüştü, El Kaide'ye zemin hazırladı. 2001 saldırılarının ardından ABD Afganistan'a döndüğünde, kısmen kendi önceki müdahalesinin sonuçlarıyla yüzleşti.

Bugün aynı mantık daha karmaşık bir biçimde işliyor. Artık iki değil, çok sayıda aktör vekâlet savaşları yürütüyor. Wagner Grubu, Afrika'nın birçok ülkesinde hem güvenlik hizmeti sundu hem de maden ve kaynak imtiyazları aldı. Barış bu iş modelini bitirirdi.

Libya bu mantığın başka bir yüzünü gösterdi. Kaddafi sonrası dönemde ülke tek bir merkezi otoriteye kavuşamadı, milis ağları, dış destekçiler, enerji hatları, limanlar ve paralı savaşçılar iç içe geçti. Savaş kimi zaman düşük yoğunlukta kaldı, kimi zaman Trablus kapılarına dayandı, fakat asıl mesele değişmedi: petrol gelirleri, dış müdahale kanalları ve parçalanmış güvenlik yapıları aynı zeminde birbirini besledi.

Yemen'de de benzer bir uzun savaş hali oluştu. Bölgesel rekabet, iç siyasi parçalanma, mezhepsel gerilim, insani felaket ve deniz ticaret yollarının güvenliği aynı dosyanın içine girdi. Sivil halk açlıkla, hastalıkla ve altyapı çöküşüyle baş başa kalırken, savaş yalnızca Yemen'in iç meselesi olmaktan çıktı. Kızıldeniz'den Körfez'e uzanan daha geniş bir güvenlik hesaplaşmasının parçası haline geldi.

Sahel kuşağı ise savaşın bitmemesinin yalnızca Ortadoğu'ya özgü olmadığını gösteriyor. Mali, Burkina Faso, Nijer ve çevre ülkelerde devlet kapasitesi zayıfladıkça terör örgütleri, yerel milisler, kaçakçılık ağları, maden çıkarları ve dış güvenlik ortaklıkları aynı boşlukta büyüdü. Buralarda çatışma bazen haritada küçük bir bölgesel sorun gibi görünür, fakat göç yollarından maden tedarikine, Fransa'nın Afrika politikasından Rusya'nın güvenlik şirketlerine kadar daha geniş bir zincire bağlanır.

IŞİD'in Doğuşu. Kaosun Birikmiş Faturası

2013-2014'te IŞİD'in ani yükselişi dünya kamuoyunu şoke etti. Medyada "çölün ortasından beliren bir barbarlık" ya da

"anlaşılamaz bir fanatizm" olarak sunuldu. IŞİD yoktan doğmadı. Belirli koşulların belirli biçimlerde birikmesinin ürünüydü.

İlk kırılma, 2003 sonrasında Irak ordusunun feshedilmesiydi. Yüz binlerce asker, subay ve istihbarat mensubu bir gecede işsiz, öfkeli ve dışlanmış hale geldi. Bu insanlar silah kullanmasını, örgütlenmeyi ve lojistik yönetmeyi biliyordu. IŞİD'in Musul'u 2014'te bu kadar hızlı almasının arkasında yalnızca ideolojik fanatizm değil, bu tecrübeli kadroların askeri ve idari bilgisi de vardı.

Bir başka kırılma Camp Bucca'da yaşandı. ABD'nin Irak'ta kurduğu bu devasa gözaltı tesisine aşırılıkçılar, sıradan suçlular, eski Baas subayları ve tesadüfen yakalanan siviller aynı kapıdan sokuldu. İdeolojik sertleşme ile örgütsel ağlaşma aynı yerde gerçekleşti. Ebubekir el-Bağdadi'nin liderlik kapasitesi de bu ortamda belirginleşti.

Irak'ın Muhassasa sistemi de bu zemini besledi. 2003 sonrasında kurulan mezhepsel güç paylaşımı, yurttaşlık fikrini zayıflattı. Sünni Arapların önemli bir kısmı yönetimde, orduda ve ekonomide dışlandığını hissetti. IŞİD, bu gerçek şikâyetleri sahte ama etkileyici bir temsil iddiasıyla birleştirdi: devlete güvenmeyenlere kendisini düzen, intikam ve koruma olarak sundu.

IŞİD'i sıradan bir terör örgütünden ayıran en önemli özellik, "devletimsi" yapısıydı. Örgüt kontrol ettiği bölgelerde sadece savaşmadı, yönetti. Vergi topladı, mahkeme kurdu, nüfus cüzdanı bastı, çöp topladı, sınır yönetti. Bu idari kapasite, insanların örgüte yalnızca korkuyla değil, zaman zaman düzen arayışıyla da bakmasına yol açtı.

IŞİD 2019'da son toprak parçasını kaybetti ve "yenildi" haberleri yapıldı. Ama örgüt form değiştirdi: Merkezi hiyerarşiden dağıtık ağ yapısına geçti. El-Hol kampında on binlerce eski savaşçı ve ailesi hukuki statüsüz biçimde tutulmaya devam ediyor. Yeniden radikalleşme riski canlı, çözüm yok. IŞİD, devlet kapasitesinin çöktüğü zeminde büyüdü. O zemin değişmedi.

Kim Kazanıyor? Çıkar Yapısının Anatomisi

Bu soruyu sormak rahatsız edici. Kimse "savaş sürsün" diye karar almıyor, en azından açıkça. Ama savaşların sürmesinden belirli aktörlerin belirli şeyler kazandığı gerçek.

Silah sanayii ve savunma endüstrisi bu tablonun en görünür unsuru. SIPRI'nin 2023 verilerine göre küresel askeri harcamalar 2,2 trilyon doları aştı, tarihsel rekor. Ortadoğu tek başına son on yılda 300 milyar doları aşan silah ithalatı gerçekleştirdi. Bu şirketler, kendi çıkarları için savaş istediklerini söylemez. Yöneticileri hissedarlara karşı sorumlu. Hissedarlar büyüme istiyor.

Güvenlik bürokrasileri de bu denklemde önemli bir yere sahip. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle CIA ve diğer örgütler gerçek bir varlık kriziyle karşılaştı. Ardından 2001 geldi ve her şey değişti. İstihbarat bütçeleri katlandı. Tehdit tanımı da genişledi: önce terör, sonra siber tehdit, sonra hibrit savaş, sonra iç tehdit.

Bölgesel ve küresel aktörlerin jeopolitik hesapları da bu tabloyu belirler. Rusya'nın Suriye'deki varlığı Ortadoğu'daki nüfuzunu korur. İran'ın bölgesel ağları, belirsizlik ortamında hem daha değerli hem de daha gizlenebilir hale gelir.

> *Savaşların maliyetini en ağır biçimde çatışma bölgelerindeki sivil halk ödüyor. Kâr ise çok uzaklarda, güvenli ofislerde, borsalarda ve jeopolitik hesaplarda birikiyor. Bu mesafe, sistemi hem görünmez hem de sürdürülebilir kılıyor.*
>
> *Savaş ekonomisinin en sinsi yanı, cephedeki yıkım ile merkezdeki kazanç arasındaki mesafedir. Bir yerde köprü yıkılır, başka bir yerde yeniden inşa ihalesi doğar. Bir yerde mühimmat tüketilir, başka bir yerde üretim hattı genişler. Bir yerde güvenlik tehdidi büyür, başka bir yerde bütçe gerekçesi güçlenir.*

BM ve Kurumsal Tıkanma

BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye'deki tıkanması, ikinci bölümde ayrıntılı ele alacağımız daha geniş bir olgunun somut örneği. Ama burada temel mekanizmayı belirtmek gerekiyor.

BM Güvenlik Konseyi 1945'te kuruldu. Kurucular çok açık bir tasarım kararı aldı: Beş daimi üyeye veto hakkı tanındı. Suriye'de Rusya ve Çin, Batı'nın önerdiği her müdahale kararını veto etti. ABD ise İsrail ile ilgili kararları veto etti. Bu "karşılıklı veto" mekanizması, sistemi felç ediyor.

Bu bir sistem çöküşü değil. Sistemin tasarlandığı gibi çalışması. Normlar resmen geçerli, ama uygulama büyük güçlerin kendi çıkarlarına göre seçici biçimde yapılıyor. Siyaset bilimci Stephen Krasner bunu "organize ikiyüzlülük" olarak tanımlıyor:

Normların varlığı sisteme meşruiyet sağlıyor, ama uygulanmaması operasyonel özgürlük tanıyor.

Ve bu tıkanma sadece Güvenlik Konseyi'ne özgü değil. Uluslararası Ceza Mahkemesi, Roma Statüsü'nü imzalamayan ABD, Rusya ve Çin üzerinde yargı yetkisi kullanamıyor. Her mekanizma benzer bir yapısal sorunla karşı karşıya: Normları uygulamak için gereken güç, aynı zamanda normların uygulanmasını istemeyen güç.

Afganistan. Yirmi Yılın Muhasebesi

Afganistan, "savaşın yönetilmesi" mekanizmasının en kapsamlı ve en pahalı örneği. 11 Eylül 2001 sonrasında ABD bir ay içinde Afganistan'a girdi. Taliban hükümeti çöktü, hızla. İlk operasyonel hedef neredeyse tutulmuştu.

Ama ardından "ulus inşası" süreci başladı. Süreç yirmi yıl sürdü. 2,4 trilyon dolar harcandı. Afganistan Ordusu kâğıt üzerinde 300.000 kişilik bir güce ulaştı ama büyük bölümü "hayalet askerlerden" oluşuyordu, maaş alıyor ama var olmayan bireyler. Kamu kurumları kuruldu ama yolsuzluk kronik hale geldi. Milyarlarca dolar kayboldu veya çalındı.

2021'de çekilme gerçekleştiğinde, Taliban iki haftadan az bir sürede ülkenin kontrolünü yeniden ele geçirdi. Yirmi yıl, 2,4 trilyon dolar, yaklaşık 47.000 Afgan sivil ölü, 2.400 Amerikalı asker kaybı. Peki bu kadar uzun süre neden devam etti? Çünkü geri çekilmenin de maliyeti vardı. Savaş bitmedi; maliyeti başka ellere, başka coğrafyalara, başka kuşaklara devredildi.

Savaşın Psikolojisi. Karar Alıcılar Neden Savaşı Sürdürüyor?

Yapısal faktörlerin yanı sıra psikolojik ve siyasi bir boyut da var. Karar alıcılar, cumhurbaşkanları, generaller, diplomatlar, neden barış yapmayı bu kadar zor buluyor?

İlk neden kayıp korkusudur. Davranışsal ekonomi araştırmaları, insanların eşit büyüklükteki kayıpları ve kazanımları eşit değerde görmediğini gösterir. Kaybetmemek, genelde kazanmaktan daha güçlü bir motivasyondur. Barış yapmak ise belirli şeylerden vazgeçmeyi gerektirir, toprak, statü, güvenlik garantileri ya da siyasi prestij masaya geldiğinde, liderler bu vazgeçişleri yerine göre rasyonel tavizden çok kişisel ve ulusal kayıp gibi hisseder.

Bir başka neden, başarısız müzakerenin iç siyasi maliyetidir. Bir lider barış görüşmelerine girip sonuç alamazsa, kendi kamuoyu önünde ağır bir ithamla karşılaşabilir: zayıf görünmek, taviz vermek, düşmana meşruiyet tanımak. birçok lider, barışın riskini almak yerine statükonun bilinen maliyetlerini taşımayı tercih eder.

Bunun yanında belirsizlik karşısında mevcut duruma tutunma eğilimi vardır. Savaş ortamı korkunçtur ama aktörlere belirli bir öngörülebilirlik de sunar. Barış ise bilinmezliği getirir: güç dengesi nasıl şekillenecek, eski düşman ne yapacak, silah bırakan grup siyasette nasıl yer bulacak, dış aktörlerin rolü ne olacak?

Bir Çıkış İhtimali Var mı?

Burada okurun zihninde haklı bir soru belirir: bu işleyiş gerçekten kırılabilir mi?

Tarih umut verici örnekler sunuyor. Kuzey İrlanda'da onlarca yıl süren silahlı çatışma, 1998 Hayırlı Cuma Anlaşması'yla sonuçlandı. Kusursuz bir barış değil, ama silah bırakıldı, şiddet dramatik biçimde azaldı. Angola, Mozambik, El Salvador'daki iç savaşlar sona erdi. Güney Afrika'da apartheid sistemi yıkıldı. Kolombiya'da hükümet ile FARC arasında tarihsel bir anlaşmaya ulaşıldı.

Bu örneklerin ortak noktası: Barış kendiliğinden gelmiyor. Bilinçli insan eylemi gerektiriyor; diplomatların, aktivistlerin, sivil toplumun, zaman zaman tahmin edilmedik liderlerin. Ve bu eylemin somutlaşabilmesi için güç dengelerinin en azından belirli ölçüde değişmesi gerekiyor.

Bunların hiçbiri kolay değil. Ama mümkün. Ve şunu hatırlatmak gerekiyor: Bu işleyiş insan yapımı. İnsan kararlarının, kurumsal teşviklerin, güç dengelerinin ürünü. Dolayısıyla değiştirilebilir. Sistemi anlamak, ona teslim olmak değil, değiştirmek için ilk adım.

Bir Sonraki Eşik: Kurumlar Neden Var Ama İşlemiyor?

Bu sayfalarda savaşların neden bitmez hale geldiğini inceledik. Vekâlet savaşları, çatışma ekonomisi, kurumsal tıkanma, büyük güçlerin çakışan çıkarları. Bunların hepsi birlikte çalışıyor.

Ama şimdi bir soru yanıtsız kalıyor: Bu çatışmaları çözmekle "görevli" kurumlar. BM, NATO, IMF, Avrupa Birliği, neden bu kadar etkisiz? Neden var oluyor ama işlemiyor? Neden yüzlerce sayfalık raporlar yayımlıyor, görkemli zirveler düzenliyor, trilyonlarca dolar harcıyor ama sonuç üretemiyor?

Bir sonraki bölümde bu kez cephe hattından kurumların salonlarına geçeceğiz. Çünkü savaşın neden bitmediğini anlamak için, onu bitirmekle görevli yapıların neden genellikle konuşup durduğu halde hayatı değiştiremediğine bakmak gerekir.

BÖLÜM 2

Kurumlar Neden Var Ama İşlemiyor?

Zombi kurumlar, sorumluluk döngüsü ve oyalama sanatı

Mart 2022. New York. Birleşmiş Milletler Genel Merkezi.

Güvenlik Konseyi salonu. Atnalı biçimindeki o ünlü masa. Duvarda, Norveçli sanatçı Per Krohg'un 1952'de yaptığı dev duvar resmi: Küllerinden doğan bir anka kuşu, savaşın karanlığından barışın aydınlığına yükselen insanlık. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından, bir daha asla denmesi için yapılmış bir resim.

O resmin altında, on beş ülkenin temsilcisi oturuyor. Gündem: Ukrayna'nın işgali. Bir devlet, Konseyin daimi üyesi olan bir başka devleti. Rusya'yı, işgalle suçluyor. Karar taslağı oylanıyor. Sonuç baştan belli: Rusya veto edecek.

Kendi işgalini, kendi vetosuyla durduran bir daimi üye. Sistem, tasarlandığı gibi çalıştı.

Bir önceki bölümde savaşların neden bitmediğini inceledik. Tekrar tekrar aynı kuruma çarptık: Birleşmiş Milletler. Suriye'de tıkandı, Ukrayna'da tıkandı, Gazze'de tıkandı. Ama bu tıkanma, BM'ye özgü bir kusur değil. Daha geniş bir örüntünün parçası.

O salonun ardından soru kendiliğinden büyüyor: Modern dünyanın devasa kurumsal mimarisi. Birleşmiş Milletler, NATO, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, neden hâlâ ayakta, hâlâ görünür, hâlâ hareketli, fakat en ağır kriz anlarında sıklıkla hayatı değiştirecek sonucu üretemiyor?

Bu sorunun cevabı rahatsız edicidir. Çünkü bazı kurumların aksaması, her zaman basit bir başarısızlık değildir, kimi zaman, mevcut güç dengesini fazla sarsmadan krizi depolayan bir işleyişe dönüşür.

Kurumlar Hangi Umutla Kuruldu?

Bugünkü kurumsal düzeni anlamak için, önce hangi umuttan doğduğunu hatırlamak gerekir.

İnsanlık tarihinin büyük bölümünde, devletler arası ilişkiler bir "anarşi" alanıydı, merkezi bir otoritenin olmadığı, her devletin kendi gücüne dayandığı bir düzen. Bu düzende savaş, normaldi. Anlaşmalar geçiciydi. Güven, kırılgandı. Bir devletin verdiği söze güvenmek için elinizde hiçbir garanti yoktu.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, bu anarşik düzeni sınırlamak için tarihsel bir girişim yapıldı. 70-85 milyon insanın öldüğü bir felaketin ardından, dünya liderleri şunu fark etti: Bu tür yıkımların tekrarlanmaması için devletler arası ilişkileri yöneten kurumlara ihtiyaç vardı. Belirsizliği azaltacak, öngörülebilirliği artıracak, anlaşmazlıkları savaş olmadan çözecek mekanizmalar kurulmalıydı.

Bu vizyonla 1945'te Birleşmiş Milletler kuruldu. Aynı dönemde Bretton Woods sistemi. IMF ve Dünya Bankası, hayata geçti. Sonraki on yıllarda bu mimariye yenileri eklendi: NATO, Avrupa Ekonomik Topluluğu (sonradan AB), GATT (sonradan Dünya Ticaret Örgütü) ve onlarca uzman kuruluş.

Bu kurumların temel vaadi şuydu: Krizleri çözeceğiz. Savaşları önleyeceğiz. Ekonomik istikrarı sağlayacağız. İnsan haklarını koruyacağız. Belirsizliği azaltacağız.

Aradan geçen on yıllar boyunca asıl mesele, bu vaadin ne zaman ilkeye, ne zaman törene, ne zaman da oyalama diline dönüştüğüdür.

Zombi Kurumlar. Bina Ayakta, İşlev Yaralı

Klasik teoriye göre bir kurum ya başarılıdır ya başarısız. Çalışıyorsa istikrar göstergesi, çökmüşse sistemin iflası. 1930'larda Milletler Cemiyeti çöktü ve bu, İkinci Dünya Savaşı'nın habercisi oldu. İki seçenek var gibi görünüyor: Ya kurum çalışır, ya çöker.

Ama 21. yüzyılın kurumları üçüncü bir hâl icat etti. Ne çöküyorlar, ne çalışıyorlar. Formel olarak mevcutlar, sekreterlikleri çalışıyor, görkemli zirveler düzenleniyor, binlerce sayfalık raporlar yayımlanıyor, devasa bütçeler harcanıyor.

Bu duruma bir isim verelim: Zombi kurumlar.

Zombi, ölmüştür ama hâlâ yürür. İşlevini yitirmiştir, çözüm üretemez, ama varlığını sürdürür, kaynak tüketir, hareket eder. Modern uluslararası kurumların çoğu, bu hâlde. Görünürde canlılar, gerçekte işlevsizler.

Peki işlevsizleşen bu kurumlar neden çökmüyor? Cevap, sahip oldukları "meşruiyet sermayesinde" gizli. Uluslararası kurumlar, on yıllar boyunca biriken normatif bir prestije sahip. Bir soykırım, bir savaş, bir finansal kriz patlak verdiğinde, devletlerin "bir

şeyler yapılıyormuş gibi" görünmek için bu kurumlara ihtiyacı var.

Bir kriz çıkar. Kamuoyu öfkelenir, birilerinin bir şey yapmasını bekler. Devletler hemen BM'ye işaret eder, konu Güvenlik Konseyi'nin gündemine taşınır. Bir toplantı yapılır, açıklama yayımlanır, komisyon kurulur, rapor hazırlanır. Kamuoyu bir süreliğine sistem işliyor duygusuna yaklaşır. Ardından gündem değişir, kriz arka plana düşer ve birçok durumda hiçbir şey gerçekten çözülmemiş olur.

Burada kurum, krizin "çözüm adresi" değil, "oyalama sahası" işlevi görür. Ve çökmesine izin verilmez. Zombi kurum, egemen devletler için elverişli bir tampon bölge sağlar: Suç ortada kalır, ama suçlu anonimleşir.

> *Sorun yalnızca kurumların işlememesi değildir. Daha derin sorun, işlememelerine rağmen herkesin hâlâ işlemelerini beklemesidir. Karar çıkmaz, yaptırım uygulanmaz, hukuk eşit işlemez; yine de salonlar dolar, taslaklar yazılır, bir sonraki toplantı beklenir. Kurum bazen çözüm üretmediği hâlde çözüm ihtimalinin görüntüsünü üretmeye devam eder.*

Esnekliğin Tuzağı. Çözümsüzlüğün Kurumsallaşması

Kurumların neden işlemediği genellikle yüzeysel nedenlerle açıklanır: "Siyasi irade eksikliği," "fon yetersizliği," "bürokratik hantallık." Bunlar doğru olabilir ama asıl meseleyi kaçırıyorlar.

Asıl mesele, kurumların çalışma mantığının kökten değişmiş olması.

Eskiden kurumlar bağlayıcı kararlar almaya çalışırdı. Bir anlaşma imzalanır, taraflar uymakla yükümlü olurdu. Hukukçuların "hard law", sert hukuk, dediği şey buydu: Net, bağlayıcı, yaptırımı olan kurallar.

Bugünün kurumları ise "soft law", yumuşak hukuk, üretiyor. Esnek, gönüllülük esaslı, yoruma açık düzenlemeler. "Taraflar şu hedefe ulaşmayı amaçlar." "Ülkeler kendi imkânları ölçüsünde katkıda bulunur." "Bağlayıcı olmayan tavsiye kararı."

Bu esneklik bir işe yarıyor: Farklı çıkarlara sahip aktörleri aynı masada tutuyor. ABD ile Çin'i aynı iklim zirvesinde, İsrail ile Arap devletlerini aynı BM oturumunda, zengin ile yoksul ülkeleri aynı ticaret müzakeresinde bir arada tutmak, ancak herkesin kabul edebileceği kadar muğlak metinlerle mümkün.

Ama bu uzlaşının bedeli ağır. Çünkü uzlaşı, "en düşük ortak paydada" sağlanıyor. Herkesin "evet" diyebileceği bir metin, hiçbir şey söylemeyen bir metindir. Kararların dişleri sökülür. Bir tehdidin ne zaman ortadan kalktığı, bir müdahalenin başarı kriterinin ne olduğu, bir taahhüdün ne zaman ihlal edildiği, hepsi belirsizleşir.

Sonuç paradoksal: Belirsizliği gidermek için kurulmuş kurumlar, varlıklarını sürdürebilmek için belirsizliği bir araç olarak kullanmaya başlıyor. Muğlaklık, bir kusur değil, bir uzlaşı tekniği haline geliyor.

Sorumluluk Dağıtma Döngüsü. Bürokratik Labirent

Zombi kurumların hayatta kalma stratejisinin merkezinde, çok zekice bir mekanizma var: Sorumluluğun sürekli dolaşımda tutulması.

Bir kriz patlak verdiğinde, diyelim ki Gazze'de bir saldırı, ya da Sudan'da bir iç savaş, sorumluluk şu döngüde dolaşmaya başlar:

Önce devletler konuşur: "Bu meselede Birleşmiş Milletler harekete geçmeli." Top, kurumlara atılır.

Sonra kurum konuşur: "Üye devletler siyasi irade göstermeli, gerekli kararları almalı." Top, devletlere geri atılır.

Sonra teknik birimler konuşur: "Sahadaki veriler yetersiz, fonlar kısıtlı, koşullar elverişsiz." Top, koşullara atılır.

Sonra siyasal aktörler yeniden uluslararası hukuka atıf yapar. Ve döngü baştan başlar.

Bu mekanizmanın adı: Kurumsal Sorumluluk Dağıtma. Herkes biraz sorumluysa, hiç kimse tam sorumlu değildir. Top sürekli el değiştirir, ama hiçbir el onu tutmaz.

Bu mekanizma sayesinde kurumlar eleştirileri soğurur. "Reform yapacağız" vaadiyle zaman kazanır. Hatta reform söyleminin kendisi, statükoyu korumanın en etkili aracına dönüşür. Yeni komisyonlar, yeni alt birimler, yeni raporlama mekanizmaları. Labirent büyüdükçe, içinden çıkmak zorlaşır.

Soğuk Kaos rejiminde kurumlar, çözüm üreten fabrikalar değil, krizin depolandığı antrepolar haline geliyor. Çökmüyorlar; çünkü

çöküş kaosu serbest bırakır. İşlemiyorlar; çünkü işlemek, sorunu gerçekten çözmek, mevcut güç dengelerini sarsabilir.

BM Güvenlik Konseyi. Tıkanmış Egemenliğin Anatomisi

Bu mekanizmanın en çıplak örneği, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi.

Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu en üst icra organı. Kararları, BM Genel Kurulu'nun aksine, bağlayıcı. dünyanın en güçlü kurumsal mekanizması.

Ama yapısına bakalım. Beş daimi üye var: ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere. Bu beş ülke, İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri. Ve her birinin veto hakkı var.

Bu mimari 1945'te bilinçli olarak tasarlandı. Mantığı şuydu: Büyük güçler birbirini denetlesin, ama hiçbiri köşeye sıkıştırılmasın. Veto, büyük güçleri masada tutmanın bedeliydi.

Ama bu bedel, Konseyi yapısal olarak felç etti. Çünkü dünyadaki büyük krizlerin neredeyse hepsi, bir biçimde bu beş ülkeden birini ilgilendiriyor.

Suriye'de Rusya, müttefiki Esad rejimini koruyan her vetoyu kullandı. Batı'nın önerdiği yaptırım ve müdahale kararları tek tek bloke edildi. Gazze'de ABD, müttefiki İsrail ile ilgili eleştiri ve ateşkes kararlarını veto etti. Ukrayna'da Rusya, kendi işgalini kınayan kararı veto etti, kelimenin tam anlamıyla, suçlanan taraf kendi davasının yargıcı oldu.

Veto, diplomasi dilinde bir usul hakkıdır. Gazze'de ise bazen açılmayan sınır kapısıdır. Bazen çalışmayan kuvözdür. Bazen yardım kamyonunun önünde bekleyen çocuğun midesidir.

New York'taki salonda mikrofonlar çalışır, tercümanlar cümleleri başka dillere taşır, delegeler ifadeleri yumuşatır. Aynı saatlerde sahada kelimelerin karşılığı yoktur; betonun altında kalan insan, "dengeli metin" ifadesinin neyi dengelediğini bilmez.

ABD'nin İsrail'i diplomatik olarak koruyan pozisyonu, yalnızca bir dış politika tercihi olarak okunamaz. Sahadaki yıkım sürerken hukuki ve diplomatik sonuç üretme kapasitesi askıya alındığında, kurumun soğuk dili insanın sıcak kaybını taşımaya başlar.

Klasik analiz bunu "kurumsal bir hata" ya da "siyasi tıkanıklık" olarak görür. Ama Soğuk Kaos perspektifinden bakınca, veto bir arıza değil. Sistemin emniyet valfi. Büyük güçler doğrudan sıcak savaşa girmek yerine, vekâlet savaşlarını sürdürürken Güvenlik Konseyi'ni diplomatik bir dondurucu olarak kullanıyor.

Mekanizmayı adım adım görelim. Bir büyük güç, sahada bir askeri operasyonu sürdürmek istiyor. Bu operasyon uluslararası tepki çekiyor. Güvenlik Konseyi'nde kınama ya da yaptırım kararı gündeme geliyor. O büyük güç vetoyu kullanıyor. Böylece sahada savaşı sürdüren taraf, hukuki yaptırımlardan korunmuş oluyor. Hukuk, barışı sağlamak için değil. Savaşı sürdüreni korumak için bir kalkana dönüşüyor.

Ve en çarpıcı olan kısmı şu: Bu tıkanma artık şok etkisi yaratmıyor. On binlerce sivilin öldüğü bir krizde Güvenlik Konseyi'nin bir kınama kararı bile çıkaramaması, küresel

kamuoyunda "olağan bir diplomatik rutin" olarak kanıksanıyor. İşlevsizlik, normalleşti.

Hukukun Silaha Dönüşmesi. Lawfare

Burada hukuk, yalnızca gücü sınırlayan bir çerçeve olmaktan çıkıp bizzat güç mücadelesinin alanına dönüşür. İngilizcede buna lawfare deniyor: hukukun savaş aracı olarak kullanılması.

Geleneksel olarak hukuku, gücü sınırlayan bir mekanizma olarak düşünürüz. Güçlü olan, hukuk sayesinde keyfî davranamaz. Ama Soğuk Kaos rejiminde hukuk, sıklıkla tam tersi bir işlev görüyor: Gücü sınırlamak yerine, gücün kullanımını meşrulaştırmak.

Bir devlet bir askeri operasyon yapıyor ve bunu "meşru müdafaa" olarak çerçeveliyor. Bir başkası bir bölgeyi işgal ediyor ve bunu "soydaşları koruma" olarak tanımlıyor. Bir üçüncüsü ekonomik yaptırım uyguluyor ve bunu "uluslararası normların gereği" olarak sunuyor. Her eylem, bir hukuki kılıfla geliyor.

Ve uluslararası kurumlar, bu kılıfların üretildiği fabrikalar haline geliyor. Hukuki belirsizlik, bir eylemin meşru olup olmadığının net olmaması, güçlü aktörlere muazzam bir manevra alanı sağlıyor. Çünkü belirsizlik içinde, gücü olan kendi yorumunu dayatabiliyor.

Kurumun tıkanması, kriz bölgesini "uluslararası hukukun dışına" itmiyor aslında. Daha sinsi bir şey yapıyor: O bölgeyi "hukukun askıya alındığı" gri bir alana dönüştürüyor. Ne tam hukuk var, ne tam hukuksuzluk.

Güvenliğin Her Şeyi Yutması. Pan-Güvenlikleşme

Kurumların dönüşümünün bir başka boyutu, "güvenlik" kavramının başına gelenlerle ilgili.

Eskiden güvenlik, dar ve net bir alandı. Devletin toprak bütünlüğünü dış saldırıya karşı korumak, içeride kamu düzenini sağlamak. Askeri ve diplomatik bir konu. Ekonomi, sağlık, çevre, göç gibi meseleler ise "alçak siyaset", teknik müzakere ve sivil yönetim alanı.

Son otuz yılda bu ayrım çöktü. Güvenlik kavramı, neredeyse her şeyi yutacak biçimde genişledi.

Şimdi "ekonomik güvenlik" var: Ticaret savaşları, tedarik zinciri kırılmaları, çip rekabeti, hepsi artık piyasa dinamikleriyle değil, ulusal güvenlik doktrinleriyle yönetiliyor. Serbest ticaretin yerini "güvenli ticaret" aldı, ülkeler artık en ucuz değil, en "güvenilir" tedarikçiyle çalışmayı tercih ediyor.

"Toplumsal güvenlik" var: Göç, insani ya da demografik bir olgu olmaktan çıkıp, kültürel kimliğe yönelik bir "tehdit" olarak çerçeveleniyor.

"Çevresel güvenlik" var: İklim krizi, bir ekolojik felaket olmanın ötesinde, askeri stratejide "tehdit çarpanı" olarak tanımlanıyor.

"Biyogüvenlik" var: Pandemi sonrasında sağlık, tıbbi bir konu olmaktan çıkıp devletin biyolojik egemenlik alanına dönüştü.

Bu genişlemeyi "Pan-Güvenlikleşme" olarak adlandırabiliriz, güvenliğin her şeyi kapsaması. Çünkü güvenlik, "acil durum"

demek. Acil durumda normal kurallar askıya alınır, tartışma kısalır, yürütmeye olağanüstü yetkiler verilir.

Düşünürler Barry Buzan ve Ole Wæver bu sürece "güvenlikleştirme" adını verdi. Bir konuyu güvenlik meselesi yapmak, bir söylem eylemi: Bir şeyi "varoluşsal tehdit" olarak adlandırdığınızda, ona karşı olağanüstü önlemler meşrulaşıyor.

Ve buradaki kilit nokta: Tehdit ne kadar belirsizse, talep edilen yetkiler o kadar sınırsız oluyor. "Terör" o kadar geniş tanımlandı ki, neredeyse her türlü muhalefet bu kapsama sokulabiliyor. "Hibrit tehdit" o kadar esnek ki, her jeopolitik rakip bu etiketi taşıyabiliyor. "Yanlış bilgi" o kadar muğlak ki, kimin ne söyleyebileceği tartışmalı hale geliyor.

Süreç şöyle işliyor: Tehdit muğlaklaşır, yetki genişler, demokratik denetim zayıflar, olağanüstü hâl kalıcılaşır. Süreç güvenlik bürokrasilerinin sürekli büyümesini sağlıyor.

NATO'nun "Beyin Ölümü". Kriz mi, Yeniden Doğuş mu?

Kurumların krizden nasıl beslendiğinin en çarpıcı örneği NATO.

NATO, 1949'da Sovyet tehdidine karşı kuruldu. Çok net bir varlık nedeni vardı: Sovyetler Birliği'ni caydırmak. 1991'de Sovyetler dağılınca, NATO bir varlık kriziyle karşılaştı. Düşman gitmişti. Peki ittifak neden hâlâ var olsundu?

Bu soru, otuz yıldır cevaplanmaya çalışılıyor. Ve cevap her seferinde aynı: Yeni tehditler bulmak.

2019'da Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, ünlü bir röportajda "NATO'nun beyin ölümü gerçekleşti" dedi. ABD'nin güvenilmez taahhütlerini ve müttefiklerin koordinasyonsuzluğunu gerekçe gösterdi. Bu, bir askeri ittifak lideri için olağanüstü ağır bir teşhisti.

Klasik okuma şuydu: Batı bloğu çatlıyor, NATO miadını doldurdu. Ama sonra ne oldu? NATO dağılmadı. Tam tersine, "beyin ölümü" eleştirisi, NATO'ya kendini yeniden icat etmek için bir kaldıraç sağladı.

NATO, klasik askeri görevlerinin yanına yenilerini ekledi: Siber güvenlik, uzay güvenliği, dezenformasyonla mücadele, hatta iklim değişikliğinin güvenlik boyutları. Coğrafi olarak da genişledi: Sadece Avrupa-Atlantik bölgesiyle yetinmeyip, "Çin'in yükselişini" tehdit olarak tanımlayarak ilgi alanını Hint-Pasifik'e taşıdı.

Ve 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle birlikte, NATO bir anda "zombi" hâlinden sıyrıldı, Soğuk Savaş ayarlarına geri döndü. Finlandiya ve İsveç gibi tarihsel olarak tarafsız ülkeler üyelik için başvurdu. Savunma bütçeleri arttı. İttifak yeniden "hayati" ilan edildi.

Bu hikâye, Soğuk Kaos'un kurumsal mantığını çarpıcı biçimde gösteriyor. NATO, üyeleri arasındaki derin ihtilafları - Doğu Akdeniz ve Ege'deki Türkiye-Yunanistan gerilimleri ya da Fransa-ABD stratejik ayrışması gibi - her zaman çözemiyor. Bu anlamda "çökmüyor." Kriz, NATO için varoluşsal bir tehdit değil, varoluşsal bir kaynak. Belirsizlik ne kadar artarsa, NATO'ya duyulan ihtiyaç o kadar vurgulanıyor.

Esnek Koalisyonlar, "Alakart" Güvenlik Çağı

Soğuk Savaş döneminde ittifaklar katıydı. NATO ve Varşova Paktı, üyelerine mutlak güvenlik garantisi sunan, ideolojik homojenliğe dayanan "uzun vadeli evliliklerdi." Bir tarafa girdiyseniz, o tarafın tüm kurallarına tabiydiniz.

Bu yeni düzen, bu monolitik yapıları çözdü. Yerine geçen şey, daha esnek, geçici ve çıkar odaklı ilişkiler: Esnek koalisyonlar.

Artık devletler, "ya hep ya hiç" mantığı yerine "alakart" bir güvenlik menüsü tercih ediyor. Bir devlet, enerji güvenliğinde Rusya ile, askeri teknolojide ABD ile, ticarette Çin ile aynı anda "stratejik ortak" olabiliyor. Çelişkili görünüyor ve öyle.

Hint-Pasifik bölgesi bu yeni yapının laboratuvarı. ABD, Çin'e karşı NATO benzeri devasa bir örgüt kurmak yerine, daha küçük, daha çevik yapılar tercih etti. QUAD. ABD, Japonya, Hindistan, Avustralya'yı bir araya getiren Dörtlü Güvenlik Diyaloğu, bağlayıcı bir savunma maddesi olmayan, gevşek bir caydırıcılık ağı. AUKUS ise ABD, İngiltere ve Avustralya arasında, nükleer denizaltı teknolojisine odaklanan dar ama derin bir teknolojik pakt.

Bu yeni güvenlik ağları, güvenliğin "kurumsal bütünlüğünü" bozuyor; onu parça parça yeniden inşa ediyor. Hiçbiri tek başına tam bir güvenlik şemsiyesi sunmuyor. Bunun sonucu, kısa vadede esneklik, uzun vadede ise öngörülemezlik oluyor.

Ortadoğu ve Afrika'da ittifaklar daha da kırılgan. Suriye bunun prototipi: Türkiye bir yandan IŞİD tehdidiyle mücadele ederken, diğer yandan PKK/YPG kaynaklı terör yapılanmasına karşı sınır

güvenliğini korumaya çalıştı. Rusya, İran ve ABD ise sahada farklı nüfuz ve güvenlik hesapları izledi. Aynı masada temas kuran aktörler, başka bir dosyada karşı karşıya gelebildi. Bu, klasik ittifak mantığından daha parçalı bir güvenlik çağının işaretiydi.

Sahel bölgesinde Fransa'nın askeri varlığını çekmesiyle oluşan boşluğu, Rus Wagner grubu ve yerel milisler doldurdu. Bu, güvenliğin artık merkezi bir kurum tarafından değil, rekabet eden "güvenlik girişimcileri" tarafından pazarlandığını gösteriyor. Güvenlik, bir kamu hizmeti olmaktan çıkıp, bir piyasaya dönüşüyor.

"Savaşları Bitirdim". Retorikle Dondurma

Kurumsal belirsizliğin siyasi söylemde nasıl kullanıldığının ilginç bir örneği, "savaşı bitirme" retoriği.

Donald Trump yönetimi, "Önce Amerika" doktrini çerçevesinde, ABD'nin Ortadoğu ve Afganistan'daki "sonsuz savaşlarını" bitirdiğini iddia etti. Suriye ve Afganistan'dan asker çekme kararları, bu söylemin vitriniydi.

Klasik okuma bunu "izolasyonizm", içe kapanma olarak yorumladı. Ama gerçekte olan farklıydı. Savaş bitmedi. Savaşın formu değişti.

Sahadaki Amerikan askeri sayısı azaltıldı, böylece Amerikan kamuoyundaki "tabut gelme riski" minimize edildi. Ama savaş,

insansız hava araçları, özel kuvvetler ve özel askeri şirketler üzerinden "uzaktan kumanda" ile sürdürüldü. Görünürlük azaldı, faaliyet sürdü.

Ve Trump'ın çelişkili açıklamaları, bir gün "çekiliyoruz," ertesi gün "petrolü korumak için kalıyoruz", bölgedeki tüm aktörleri sürekli bir belirsizlik içinde tuttu. Bu belirsizlik, ABD'ye öngörülemezlik avantajı sağladı.

Bu örnek, Soğuk Kaos rejiminde "savaşı bitirmek" söyleminin gerçekte ne anlama geldiğini gösteriyor: Savaşı sona erdirmek değil, onu düşük yoğunluklu, düşük maliyetli ve görünmez bir kaosa dönüştürmek.

IMF ve Borç Yönetimi. Çözmeden Yönetmek

Şimdiye kadar güvenlik kurumlarına odaklandık. Ama aynı mantık ekonomik kurumlarda da işliyor.

Uluslararası Para Fonu. IMF, 1944'te, küresel finansal istikrarı korumak için kuruldu. Mali krize giren ülkelere kredi sağlar, karşılığında "yapısal uyum" reformları talep eder. Teoride: Ülke krizden çıkar, ekonomisi düzelir, borcunu öder.

Pratikte, daha karmaşık bir tablo var. IMF programları sıklıkla kriz çözmüyor, krizi yönetiyor. Borç ödenmiyor, yeniden yapılandırılıyor. Yeniden yapılandırılan borç, yeni borçla finanse ediliyor.

Yunanistan bunun en çarpıcı örneği. 2010'da patlak veren borç krizinde Yunanistan, IMF ve Avrupa kurumlarından devasa kurtarma paketleri aldı. Karşılığında sert kemer sıkma önlemleri uygulandı: Kamu harcamaları kesildi, maaşlar düşürüldü, vergiler artırıldı, kamu varlıkları özelleştirildi.

Sonuç? Yunanistan ekonomisi yüzde yirmi beşten fazla küçüldü. İşsizlik yüzde yirmi yedilere çıktı. Bir kuşak genç, ülkeyi terk etti. Ve borç? Krizin başında GSYİH'nin yüzde 127'siydi, kemer sıkmadan yıllar sonra yüzde 180'i aştı. "tedavi," hastayı daha da hasta etti, ama sistem ayakta kaldı.

Çünkü kemer sıkmanın asıl işlevi, Yunanistan'ı kurtarmak değildi. Yunan borcunu elinde tutan Avrupa bankalarını, özellikle Alman ve Fransız bankalarını, korumaktı. Kurtarma paketleri Yunanistan'a girip, doğrudan alacaklı bankalara akıyordu. Maliyet ise Yunan halkına kesiliyordu.

Bu, savaş alanında gördüğümüz mantığın ekonomi diline çevrilmiş hâliydi. Alacaklılar korunuyor, kaybın ağırlığı toplumun günlük hayatına yayılıyordu. “Teknik” bir kurum olarak IMF, bu tercihe soğuk ve zorunlu bir dil veriyordu. Kemer sıkma “ekonominin gereği” olarak sunulduğunda, onun aynı zamanda siyasi bir seçim olduğu kolayca gözden kaçıyordu.

> *Bir sistemin gerçekten çalışıp çalışmadığını anlamak istiyorsanız, krizin kimde bittiğine değil, kimin üzerinde devam ettiğine bakın. Borç masada yapılandırılabilir, bilanço kurtarılabilir, piyasa sakinleşebilir; fakat kemer sıkma bir ailenin mutfağında, işsizlik bir*

> *gencin geleceğinde, enflasyon bir emeklinin cebinde sürüyorsa kriz bitmemiştir. Sadece yer değiştirmiştir.*

Teknikleştirme. Siyaseti Gizleme Sanatı

Burada çok önemli bir mekanizmaya geliyoruz: Teknikleştirme.

Siyasi kararlar, doğaları gereği tartışmalıdır. Kimin kazanacağı, kimin kaybedeceği, kaynakların nasıl dağıtılacağı. Bunlar değer yargısı gerektiren, demokratik tartışmaya açık konular.

Ama bu işleyiş rejiminde, bu siyasi kararlar giderek "teknik" konular olarak yeniden çerçeveleniyor. Bir kemer sıkma programı, "siyasi tercih" değil "ekonomik zorunluluk" olarak sunuluyor. Bir göç politikası, "değer meselesi" değil "güvenlik gereği" olarak tanımlanıyor. Bir ticaret anlaşması, "kim kazanır kim kaybeder" sorusu değil, "uzmanların hazırladığı teknik metin" olarak geçiştiriliyor.

Bu teknikleştirme, demokratik denetimi etkisiz kılıyor. Sıradan vatandaş, "ben bu kemer sıkma programına karşıyım" dediğinde, "ama ekonomik gerçekler bunu gerektiriyor" cevabıyla susturuluyor. Siyasi bir karar, tartışılmaz bir gerçek gibi sunuluyor.

Filozof Michel Foucault, iktidarın modern biçimlerini incelerken buna işaret etti: Modern iktidar, "yasak" yoluyla değil, "normalleştirme" ve "uzmanlık" yoluyla işler. Bir şeyi "bilimsel gerçek" ya da "teknik zorunluluk" olarak sunmak, onu siyasi tartışmanın dışına çıkarmanın en etkili yolu.

Kurumlar bu teknikleştirmenin baş aktörleri. IMF'nin ekonomistleri, AB'nin teknokratları, uluslararası kuruluşların uzmanları, hepsi, siyasi tercihleri teknik gerekliliklere dönüştüren bir dil üretiyor. Ve bu dil sayesinde, milyonlarca insanın hayatını etkileyen kararlar, demokratik tartışma olmadan alınabiliyor.

Avrupa Birliği. Bütünleşmenin Paradoksu

Avrupa Birliği, modern kurumsal mimarinin en iddialı projesi. Yüzyıllarca savaşan ulusların, ortak kurumlar altında barışçıl biçimde bir araya gelmesi. Ve birçok açıdan büyük bir başarı: AB, üyeleri arasında savaşı fiilen imkânsız hale getirdi.

Ama AB de bu kurumsal hastalıklardan muaf değil. Tam tersine, bazılarını en saf haliyle sergiliyor.

AB'nin karar alma yapısı, "en düşük ortak payda" mantığının ders kitabı örneği. 27 üye devletin onayını gerektiren konularda, herhangi bir ülke süreci bloke edebiliyor. Ya karar alınamıyor ya da herkesin kabul edebileceği kadar sulandırılmış kararlar çıkıyor.

Göç politikası bunun en açık örneği. AB, yıllardır "ortak göç politikası" oluşturmaya çalışıyor ama üye devletlerin çıkarları o kadar farklı ki, gerçek bir politika çıkmıyor. Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler ile iç bölgedeki ülkeler, zengin kuzey ile görece yoksul güney, hepsinin farklı öncelikleri var.

Mali kriz sırasında da aynı tabloyu gördük. Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya borç kriziyle boğuşurken, AB'nin yanıtı yıllarca gecikti, parça parça geldi, hep "en son anda" ve hep "yetersiz."

Çünkü zengin kuzey ülkeleri, özellikle Almanya, kendi vergi mükelleflerinin parasını güney ülkelerini kurtarmak için kullanmaya direndi.

AB bu krizlerde çökmedi, ama çözüm de üretmedi. Krizden krize savruldu, her seferinde minimal bir uzlaşıyla ayakta kaldı. Zombi kurumsalcılığın Avrupa versiyonu.

Güvenlik Kurumlarının Asıl İşlevi

Bütün bu sahneler yan yana konduğunda, güvenlik ve yönetim kurumlarının işlevine dair daha rahatsız edici bir tablo beliriyor.

Tarihsel olarak güvenlik kurumlarının varlık nedeni, bir tehdidi ortadan kaldırıp "huzur" durumunu tesis etmekti. başarı, kurumun kendisine duyulan ihtiyacın azalmasıyla, barışla, ölçülmeliydi. Bir itfaiye, yangınları söndürdükçe başarılı sayılır, sürekli yanan bir şehir, itfaiyenin başarısızlığıdır.

Ama bu yaklaşım, eski güvenlik varsayımını tersine çevirdi. Bugün güvenlik kurumları, tehdidi yok etmekle değil, tehdidi "yönetilebilir sınırlar içinde" sürdürmekle ölçülüyor. Çünkü tehdit biterse, bütçe biter. Kurum, kendi varlık nedenini korumak için, çözmesi gereken sorunun bir miktar devam etmesine ihtiyaç duyuyor.

Afganistan'da yirmi yıl süren, Irak'ta hâlâ devam eden, Sahel'de on yıllara yayılan "terörle mücadele" operasyonları, hiçbiri net bir zaferle sonuçlanmadı. Ama hepsi, devasa bir güvenlik endüstrisini besledi. Bu sistemde güvenlik kurumları "algı fabrikası" gibi çalışıyor: Tehditleri sürekli yeniden çerçeveleyerek, toplumda kalıcı bir kırılganlık ve teyakkuz hissi yaratıyor.

Güvenlik kurumları, Soğuk Kaos'ta ne tamamen baskıcı ne de tamamen koruyucu. Krizi sonlandırmayan, fakat tamamen serbest bırakmayan ara mekanizmalara dönüşüyorlar. Krizi taşıyor, sınırlıyor, görünürlüğünü düzenliyorlar.

Kurumun İçinde Kalan Boşluk

Bu tablo karşısında çaresizlik hissetmek kolay. Ama yine hatırlatalım: Bu kurumlar insan yapımı. İnsan kararlarının ürünü. Dolayısıyla değiştirilebilir.

Tarih, kurumsal reformun mümkün olduğunu gösteriyor. Güvenlik Konseyi'nin veto yapısı, on yıllardır tartışılıyor ve reform önerileri masada. Daimi üye sayısını genişletmek, vetoyu sınırlamak, "soykırım gibi vahim durumlarda veto kullanılamaz" kuralı getirmek. Bunların hiçbiri kolay değil. Çünkü veto sahibi ülkelerin onayını gerektiriyor. Ama imkânsız da değil.

Daha gerçekçi bir yol, kurumların dışından baskı. Sivil toplum örgütleri, bağımsız medya, akademik denetim. Bunlar kurumların "sorumluluk dağıtma" oyununu zorlaştırabilir. Bir krizde "kim, ne zaman, neyi engelledi" sorusunu net biçimde sormak ve cevabını kamuoyuna duyurmak, anonimleşmeyi kırar.

Bir başka yol, alternatif kurumlar. Uluslararası Ceza Mahkemesi, kusurlarına rağmen, bazı savaş suçlularını yargılamayı başardı. İklim alanında devletlerin dışındaki aktörler, şehirler, şirketler, sivil ağlar, kendi mekanizmalarını kuruyor.

Ve en temelde: Vatandaşların teknikleştirme oyununu görmesi. Bir konu "teknik" olarak sunulduğunda, "ama bu siyasi bir tercih"

diyebilmek. Kemer sıkmanın, göç politikasının, güvenlik önlemlerinin arkasındaki değer yargılarını görünür kılmak.

Bir Sonraki Eşik: Maddenin Jeopolitiği

Bu sayfalarda kurumların neden var olup işlemediğini inceledik. Zombi kurumsalcılık, sorumluluk dağıtma döngüsü, güvenliğin her şeyi yutması, teknikleştirme. Bunların hepsi, krizlerin çözülmeden yönetilmesini sağlıyor.

Ama şimdiye kadar hep soyut yapılardan, kurumlardan, söylemlerden konuştuk. Bir sonraki bölümde, daha somut bir şeye bakacağız: Maddeye. Petrole, gaza, kobalt ve lityuma, bilgisayar çiplerine.

Çünkü modern dünya, görünmez ama hayati bir maddi omurga üzerinde duruyor. Telefonunuzdaki pilden, arabanızdaki çipten, evinizi ısıtan gaza kadar her şey, küresel tedarik zincirlerine bağlı. Buradan açılan yeni soru şudur: Enerji ve hammadde nasıl bir bu işleyiş aracı haline geldi?

Dünya Sağlık Örgütü ve Pandemi. Bir Kurumsal Çöküş Vakası

Kurumsal işlevsizliğin en taze ve en herkesi etkileyen örneği, COVID-19 pandemisi sırasında Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) yaşadığı kriz.

DSÖ, küresel sağlığın koordinasyonundan sorumlu kurum. Bir salgın patlak verdiğinde, erken uyarı vermek, bilgi paylaşımını

koordine etmek, müdahaleyi yönlendirmek görevleri arasında. Teoride, pandemi gibi durumlar için var.

Peki pandemi sırasında ne oldu? DSÖ, kritik haftalarda büyük güçler arasındaki gerilimin ortasında kaldı. Bir yanda salgının kaynağına dair şeffaflık baskısı vardı, öte yanda kurumun en büyük katkı sağlayıcılarından birinin hassasiyetleri. DSÖ, bu basınç altında hem gerekli uyarıları yapmak hem de siyasi çatışmanın merkezine çekilmemek zorundaydı.

ABD, kurumu "yanlı" bularak finansmanını kesme kararı aldı, ardından kurumdan çekildi. Diğer büyük güçler farklı pozisyonlar aldı. en çok ihtiyaç duyulduğu anda, küresel sağlık koordinasyonu fiilen felç oldu.

Ama dikkat edin: DSÖ çökmedi. Toplantılar devam etti, raporlar yayımlandı, açıklamalar yapıldı. Sadece işlevini yerine getiremedi. Bu, zombi kurumsalcılığın bir başka tezahürü. Kurum mevcut, hareketli, hatta meşgul, ama temel görevini, küresel bir krizi etkili biçimde koordine etmeyi, başaramıyor.

Pandemi sonrasında ise "pandemi anlaşması" müzakereleri başladı: bir sonraki salgına daha iyi hazırlanmak için. Bu müzakereler yıllarca sürdü, defalarca ertelendi, sulandırıldı. Kurumsal Soğuk Kaos burada klasik örüntüsünü gösterdi: kriz yaşanır, reform vaat edilir, müzakere uzar, sonuç sulanır, statüko korunur.

Dünya Ticaret Örgütü. Felç Olmuş Hakem

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), küresel ticaretin kurallarını belirleyen ve anlaşmazlıkları çözen kurum. 1995'te kuruldu ve ilk

yıllarında görece etkiliydi. Ülkeler arası ticaret anlaşmazlıkları, DTÖ'nün hakem mekanizmasına taşınır, bağlayıcı kararlar alınırdı.

Ve 2019'da bu organ fiilen felç oldu. Nasıl? ABD, organa yeni hakem atamalarını bloke etmeye başladı. Hakemlerin görev süreleri dolup yenileri atanamayınca, organ karar alacak yeter sayıya ulaşamadı. Sistem durdu.

Bu, küresel ticaretin "yüksek mahkemesinin" kapatılması anlamına geliyordu. Bir ülke başka bir ülkeyi haksız ticaret uygulamasıyla suçladığında, artık bağlayıcı bir karar mekanizması yoktu. Anlaşmazlıklar çözülmeden askıda kaldı.

DTÖ çökmedi, binası duruyor, personeli çalışıyor, toplantılar yapılıyor. Ve bu felç, kasıtlıydı. Güçlü bir aktör, kuruma bağlı kalmaktan çok, kurumu kendi çıkarlarına uymadığında felç etmeyi tercih etti.

Bu örüntü tanıdık geliyor olmalı. Tıpkı Güvenlik Konseyi'ndeki veto gibi, DTÖ'nün hakem mekanizması da güçlü bir aktör tarafından bloke edildi. Kurum, güçlünün işine geldiğinde çalışıyor, gelmediğinde felç ediliyor. Kurallar evrensel görünüyor ama uygulama seçici.

Bosna ve Ruanda. Kurumların Test Edildiği Anlar

Kurumların asıl sınavı, en zor anlarda verilir. İki örnek, BM'nin ve uluslararası toplumun nasıl test edildiğini ve nasıl sınıfta kaldığını, gösteriyor.

Ruanda, 1994. Yüz gün içinde 800.000'i aşkın insan katledildi. Bu, modern tarihin en hızlı soykırımıydı. Sahada bir BM barış gücü vardı, ama yetkisi çok sınırlıydı, sayısı yetersizdi. Soykırımın işaretleri önceden belliyken, Güvenlik Konseyi gerekli iradeyi gösteremedi. Kurum vardı; sonuç yoktu.

Bosna, 1995. Srebrenica'da 8.000'i aşkın Boşnak erkek ve çocuk katledildi, hem de bölge BM tarafından "güvenli bölge" ilan edilmişken. Sahadaki BM barış gücü, katliamı önleyemedi, yetkisi ve gücü yetersizdi. Ancak Bosna'da, Ruanda'dan farklı olarak, sonunda müdahale geldi. NATO hava harekâtı Sırp güçlerini geri çekilmeye zorladı, Dayton Anlaşması imzalandı, savaş durdu.

İki vaka arasındaki fark öğretici. Bosna Avrupa'nın göbeğindeydi, istikrarsızlık doğrudan Batı çıkarlarını etkiliyordu, sonunda müdahale geldi. Ruanda uzaktaydı, büyük güçlerin stratejik hesaplarında yer almıyordu, müdahale gelmedi.

Bu, kurumların "evrensel ilkeler" söylemiyle "seçici uygulama" pratiği arasındaki uçurumu gösteriyor. İnsan hakları, soykırımın önlenmesi, sivillerin korunması, hepsi resmen evrensel ilkeler. Ama uygulama, büyük güçlerin çıkarlarına göre değişiyor. Krasner'ın "organize ikiyüzlülük" dediği şey, bu: Normların varlığı ile uygulanması arasındaki sistematik tutarsızlık.

Para Politikası ve Merkez Bankaları. Demokrasinin Dışındaki İktidar

Kurumsal teknikleştirmenin belki de en güçlü örneği merkez bankaları.

Merkez bankaları. ABD'de Fed, Avrupa'da ECB, İngiltere'de Bank of England, para politikasını yönetiyor. Faiz oranlarını belirliyor, para arzını ayarlıyor, finansal istikrarı koruyor.

Ama bu kararları kim alıyor? Seçilmiş politikacılar değil. Atanmış teknokratlar. Merkez bankaları, "bağımsızlık" ilkesi gereği, doğrudan demokratik denetimin dışında tutuluyor. Mantık şu: Para politikası "teknik" bir konu, siyasi baskıdan korunmalı, uzmanlara bırakılmalı.

Bu mantığın belli bir geçerliliği var, politikacıların kısa vadeli seçim kaygılarıyla para basması, tarihsel olarak felaketlere yol açtı. Ama madalyonun öbür yüzü şu: Milyarlarca insanın hayatını etkileyen kararlar, demokratik tartışmanın tamamen dışında alınıyor.

2008 krizinden sonra merkez bankaları, "parasal genişleme" adıyla piyasalara trilyonlarca dolar pompaladı. Varlık sahipleri zenginleşti. Varlığı olmayanlar, nüfusun büyük çoğunluğu. Bu zenginleşmeden pay alamadı. Tersine, varlık fiyatları yükseldikçe, ev sahibi olmak, birikim yapmak daha da zorlaştı.

Bu, tarihin en büyük servet transferlerinden biriydi ve neredeyse hiç demokratik tartışma olmadan gerçekleşti. Çünkü "teknik" bir konuydu. Merkez bankası başkanları basın toplantıları yaptı, ekonomik gerekçeler sıraladı, ve kararlar uygulandı. Kim kazandı, kim kaybetti sorusu, teknik dilin altında görünmez kaldı.

Bu, teknikleştirmenin gücünü gösteriyor. Bir kararı "teknik" ilan etmek, onu demokrasinin erişemeyeceği bir alana taşımak demek. Ve modern Soğuk Kaos rejiminde, giderek daha fazla karar bu şekilde teknikleştiriliyor.

Sorumluluğun Buharlaşması. Sudan Örneği

Sorumluluk dağıtma döngüsünün nasıl işlediğini somut bir örnekle görelim: Sudan.

2023'te Sudan'da iki general arasındaki güç mücadelesi, ülkeyi yıkıcı bir iç savaşa sürükledi. Milyonlarca insan yerinden edildi, on binlerce kişi öldü, dünyanın en büyük insani krizlerinden biri yaşandı. Peki uluslararası tepki ne oldu?

BM, "derin endişe" dile getirdi. Açıklamalar yayınladı. Arabuluculuk girişimleri başlattı. Afrika Birliği devreye girdi. Bölgesel kuruluşlar toplandı. Çeşitli ülkeler "tarafları diyaloğa" çağırdı. Komisyonlar kuruldu.

Ve hiçbir şey değişmedi. Savaş sürdü.

Neden? Çünkü sorumluluk sürekli dolaşımdaydı. BM, üye devletlerin irade göstermesini bekledi. Üye devletler, bölgesel kuruluşların öncülük etmesini bekledi. Bölgesel kuruluşlar, kaynak ve yetki eksikliğinden şikâyet etti. Büyük güçler, Sudan'da doğrudan çıkarları olmadığı için aktif rol almaktan kaçındı. Herkes "bir şeyler yapılması gerektiğini" söyledi, kimse yapmadı.

Ve Sudan, dünya gündeminden hızla düştü. Ukrayna, Gazze, başka krizler öne çıktıkça, Sudan arka plana itildi. Bir süre sonra, sanki hiç olmamış gibi, haberlerden kayboldu. Milyonlarca insanın trajedisi, "yönetilen", fiilen ihmal edilen, bir krize dönüştü.

Bu, sorumluluk dağıtma döngüsünün acı sonucu. Herkes biraz sorumlu olduğunda, kimse tam sorumlu olmuyor. Bedeli, yine en güçsüzler. Sudanlı siviller, ödüyor.

Reform Söyleminin Paradoksu

Bu sayfalarda tekrar tekrar "reform" kelimesi geçti. Kurumların reform vaatleriyle zaman kazandığını söyledik. Bu paradoksu biraz daha açmak gerekiyor.

Her büyük kurumsal başarısızlığın ardından, bir reform dalgası başlar. "BM Güvenlik Konseyi reform edilmeli." "IMF'nin oy yapısı değişmeli." "DSÖ daha bağımsız olmalı." Bu çağrılar samimi olabilir, ama sonuçları genellikle paradoksal.

Çünkü reform, kimi yerde gerçek değişim yerine, bir görünüm değişikliği üretiyor. Yeni komisyonlar kuruluyor, yeni raporlama mekanizmaları ekleniyor, yeni "şeffaflık girişimleri" başlatılıyor. Ama temel güç yapısı, kimin karar verdiği, kimin veto ettiği, kimin ödeme yaptığı, değişmeden kalıyor.

Hatta reform, bazen statükoyu güçlendiriyor. Her yeni bürokratik katman, sistemi daha karmaşık hale getiriyor. Daha karmaşık bir sistem, daha az hesap verebilir oluyor. Sorumluluk daha da dağılıyor. "Reform yaptık" diyebilmek, gerçek değişim baskısını da hafifletiyor.

Bu, işleyişin en sinsi mekanizmalarından biridir. Değişim talebi, değişimi engelleyen bir araca dönüştürülüyor. "Reform süreci

başlatıldı" demek, "şu an bir şey yapmamıza gerek yok, süreç işliyor" demenin kibarcası oluyor.

Gerçek reform mümkün mü? Evet, ama nadir. İkinci Dünya Savaşı, Milletler Cemiyeti'ni yıkıp BM'yi doğurdu. Bazen sistem, ancak çökmenin eşiğine geldiğinde gerçekten değişiyor.

Kurumların İçindeki İnsanlar

Bu sayfalarda kurumları sert biçimde eleştirdik. Ama bir noktayı netleştirmek önemli: Bu eleştiri, kurumların içinde çalışan insanları hedeflemiyor.

BM'de, IMF'de, AB'de, sahadaki yardım örgütlerinde çalışan yüz binlerce insan var. Bunların büyük çoğunluğu, gerçekten dünyayı daha iyi bir yer yapmak için çalışıyor. Savaş bölgelerinde hayatını riske atan BM personeli, mülteci kamplarında çalışan yardım görevlileri, salgınlarla mücadele eden sağlık uzmanları. Bunlar kahraman insanlar.

Sorun, bu insanların niyeti değil. Sorun, içinde çalıştıkları yapının mantığı. Bireysel iyi niyet, kurumsal teşviklerin önünde çoğu yerde çaresiz kalıyor. Bir BM diplomatı ne kadar barış isterse istesin, veto mekanizmasının önünde duramıyor. Bir IMF ekonomisti ne kadar adil bir program isterse istesin, kurumun temel mantığı ve büyük hissedarların çıkarları çerçevesinde çalışmak zorunda.

Bu ayrım kritik. Çünkü sistemi değiştirmek, insanları suçlamaktan farklı bir şey. İnsanları suçlamak kolay ve tatmin edici, ama yanıltıcı. Gerçek değişim, yapıyı, teşvikleri, güç dağılımını değiştirmeyi gerektiriyor. Kötü insanları iyi insanlarla

değiştirmek yetmiyor. Çünkü iyi insanlar bile kötü yapılar içinde kötü sonuçlar üretebiliyor.

Bu işleyiş, kötü insanların komplosu değil. İyi insanların bile içinde belirli sonuçlar ürettiği bir sistem mantığı. hem daha az dramatik görünür hem de daha zor değiştirilebilir.

Soft Power ve Meşruiyet Üretimi

Kurumların bir başka önemli işlevi, "meşruiyet üretimi." Bu, gücün en sofistike biçimi.

Bir devlet, askeri güçle ya da ekonomik baskıyla istediğini elde edebilir. Ama bu, hem pahalı hem de istikrarsız. Daha etkili olan, eylemlerinizi "meşru" göstermek, başkalarının sizi haklı bulmasını sağlamak.

Uluslararası kurumlar, bu meşruiyetin üretildiği yerler. Bir askeri müdahale, BM kararıyla yapıldığında "meşru" sayılıyor. Bir ekonomik program, IMF onayıyla geldiğinde "teknik gereklilik" oluyor. Bir ticaret kuralı, DTÖ çerçevesinde belirlendiğinde "evrensel norm" haline geliyor.

Bu meşruiyet üretimi, güçlü aktörler için çok değerli. Çünkü çıplak güç kullanımını, kural temelli bir düzenin parçası gibi gösteriyor. "Biz kendi çıkarımız için yapmıyoruz, uluslararası toplum adına yapıyoruz" diyebilmek, muazzam bir avantaj.

Ama bu mekanizma, ancak kurumlar belli bir prestije sahip olduğu sürece çalışıyor. Eğer kurumlar tamamen itibarsızlaşırsa, ürettikleri meşruiyet de değersizleşir. Güçlü aktörlerin kurumları tümüyle çökertmek istememesi bundandır: onları yeterince

işlevsel tutmak isterler; meşruiyet üretmeye devam etsinler, ama kendi çıkarlarına aykırı kararlar almasınlar.

Bu denge, zombi kurumsallığın özünü oluşturuyor. Kurumlar yeterince canlı tutuluyor ki meşruiyet üretebilsinler. Ama yeterince zayıf tutuluyor ki bağımsız hareket edemesinler. Ölü değil, ama özgür de değil. Yürüyen ama yönetilen.

Kurumların Aynasında Kalan

Atnalı masanın, veto edilmiş kararların ve yıllarca süren müzakere turlarının ardından geriye şu görüntü kalıyor: savaş yalnızca cephede uzamıyor, masalarda, bütçelerde, güvenlik bürokrasilerinde, medya dilinde ve bekleme odalarında da kendine yer açıyor.

Modern dünyanın kurumsal mimarisi - BM, NATO, IMF, AB, DTÖ, DSÖ - savaşları önlemek, ekonomik istikrarı sağlamak, hakları korumak ve öngörülebilirlik üretmek için kurulmuştu. Bugün ise birçok kriz anında bu kurumlar, çözümden önce dengeyi, ilkeden önce uzlaşılabilir metni, sonuçtan önce prosedürü koruyan yapılara dönüşebiliyor.

Kurumlar bazen askıda kalıyor. Tamamen devreden çıkmaları, sorumluluğu doğrudan devletlerin önüne koyar, gerçekten sonuç üretmeleri ise mevcut güç dengelerini zorlar. Arada oluşan alan, ne tam canlı ne de bütünüyle ölü bir kurumsallık yaratır.

Bu alanın dili tanıdıktır: en düşük ortak payda, bağlayıcılığı zayıf metinler, dağıtılmış sorumluluk, veto, teknikleştirilmiş kararlar, bitmeyen reform vaatleri ve meşruiyet üretimi. Her biri tek başına

küçük görünür, birlikte, güçlü aktörlerin hareket alanını koruyan geniş bir koridor açar.

Böylece salonlarda, metinlerin satır aralarında ve veto edilen kararların sessizliğinde aynı gölge beliriyor: ilke varlığını koruyor ama hayata aynı güçle inmiyor, karar masasında bulunmayanlar ise gecikmenin gerçek yükünü taşıyor.

Ama şimdi, bu soyut yapılardan somut maddeye geçme zamanı. Çünkü tüm bu kurumsal oyunların altında, gerçek bir maddi dünya var: Enerji, hammadde, tedarik zincirleri. Ve bir sonraki bölümde göreceğiz ki, bu maddi omurga, son yıllarda en güçlü bu işleyiş silahlarından birine dönüştü.

Milletler Cemiyeti'nin Hayaleti. Tarihsel Bir Ders

Bugünkü kurumsal tıkanmaları anlamak için, bir öncekine bakmak öğretici: Milletler Cemiyeti.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, 1920'de kurulan Milletler Cemiyeti, modern uluslararası kurumların ilk büyük denemesiydi. Amacı net ve iddialıydı: Savaşları önlemek, anlaşmazlıkları diplomasiyle çözmek, kolektif güvenlik sağlamak. "Bir daha asla" diyen bir kuşağın umuduydu.

Cemiyet, ilk yıllarında bazı başarılar elde etti. Küçük çaplı anlaşmazlıkları çözdü, bazı insani çalışmalar yürüttü. Ama büyük sınavlarda sınıfta kaldı. Japonya 1931'de Mançurya'yı işgal etti. Cemiyet kınadı, Japonya çekildi. İtalya 1935'te Etiyopya'yı işgal etti. Cemiyet yaptırım kararı aldı ama yaptırımlar gevşek ve etkisizdi, İtalya da çekildi. Almanya yeniden silahlandı. Cemiyet izledi.

Her büyük krizde aynı örüntü: Kınama, sembolik tepki, sonra çaresizlik. Büyük güçler kendi çıkarları söz konusu olduğunda Cemiyet'i dikkate almadı. Sonunda İkinci Dünya Savaşı patlak verdi ve Cemiyet fiilen sona erdi.

Şimdi şu paralelliğe dikkat edin. Milletler Cemiyeti çöktü, açıkça, görünür biçimde, tarihe geçti. Onun yerine kurulan BM ise çökmüyor. Aynı yapısal sorunları, büyük güçlerin çıkarlarına takılma, yaptırım gücünün eksikliği, seçici uygulama, yaşıyor, ama çökmüyor.

Aradaki fark ne? BM, çökmemeyi öğrendi. Milletler Cemiyeti, başarısız olduğunda yıkıldı. BM, başarısız olduğunda "yönetiyor." Zombi olmayı, ölmeye tercih etti. Soğuk Kaos kurumsallığı, açık çöküşten kaçınmayı, sürekli yarı-işlevsellik halinde kalmayı öğrendi.

Bu öğretici bir ayrımdır. Milletler Cemiyeti'nin sonu dramatikti; dünya savaşının enkazı üzerinde okunabildi. Bugünün kurumlarında ise aşınma pek çok durumda daha sessiz yaşanıyor. Binalar ayakta, toplantılar düzenli, metinler özenli, fakat sonuç üretme kudreti zayıfladığında kayıp daha geç fark ediliyor. Açık yıkım kadar görünür olmayan bu yıpranma, daha zor onarılıyor.

Dünya Bankası ve Kalkınmanın Politikası

IMF'nin kardeş kurumu Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelere kalkınma kredileri sağlıyor. Yol, baraj, enerji santrali, eğitim ve sağlık projeleri finanse ediyor. Misyonu, yoksulluğu azaltmak ve kalkınmayı desteklemek.

Onlarca yıllık çalışmasının ardından bilanço karmaşık. Bazı projeler gerçekten işe yaradı, milyonlarca insanın hayatını iyileştirdi. Ama bir başka örüntü de net biçimde görülüyor: Kalkınma kredileri, sıklıkla alıcı ülkeleri borç sarmalına soktu.

Mekanizma şöyle işliyor. Bir ülke kalkınma için kredi alıyor. Para, bir anlamda kredi veren ülkelere geri dönüyor. Proje bittiğinde, alıcı ülke borçla baş başa kalıyor. Borcu ödemek için yeni krediler alıyor.

Bu, "kalkınma" söyleminin altında işleyen bir bağımlılık ilişkisi. Ülke, kalkınmak yerine, kalıcı bir borç yönetimi sürecine giriyor. Ve borç yönetimi, alacaklılara, zengin ülkelere ve uluslararası kurumlara, sürekli bir kaldıraç sağlıyor.

Son yıllarda buna yeni bir boyut eklendi: Çin'in kalkınma kredileri. Çin, "Kuşak ve Yol Girişimi" çerçevesinde gelişmekte olan ülkelere devasa altyapı kredileri verdi. Eleştirmenler buna "borç tuzağı diplomasisi" adını verdi. Çin bu nitelemeyi reddediyor, gerçek tablo akademik tartışma konusu. Ama bir şey net: Kalkınma finansmanı hiçbir zaman sadece "yardım" değil; her zaman bir güç ilişkisi de içeriyor.

Bu, kurumların "teknik" görünen işlevlerinin altında nasıl güç ilişkileri yattığını gösteriyor. Kalkınma kredisi, bir hayırseverlik değil. Bir bağımlılık üretim mekanizması da olabiliyor. Ve bu bağımlılık, Soğuk Kaos'un maliyet aktarımı mantığıyla örtüşüyor: Borçlu ülkenin sıradan vatandaşları, kemer sıkma ve faiz yükü altında eziliyor, kazanç ise alacaklılarda ve aracılarda birikiyor.

Uluslararası Adalet ve Seçici Hesap Verebilirlik

Kurumsal seçiciliğin en çarpıcı alanlarından biri uluslararası adalet.

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), 2002'de kuruldu. Amacı: Soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarını işleyenleri yargılamak. Devletlerin yargılayamadığı ya da yargılamak istemediği en ağır suçlar için bir küresel adalet mekanizması.

Soylu bir amaç. Peki pratikte nasıl işledi?

UCM'nin yargıladığı kişilere bakın. İlk yıllarda mahkemenin önüne çıkarılan sanıkların ezici çoğunluğu Afrikalıydı. Afrika Birliği, mahkemeyi "Afrika'yı hedef almakla" suçladı.

Neden? Çünkü en güçlü devletler mahkemenin yetkisini tanımıyor. ABD, Rusya, Çin, üçü de UCM'yi kuran Roma Statüsü'nü onaylamadı. bu üç ülkenin vatandaşları, fiilen mahkemenin erişiminin dışında. İsrail de taraf değil. Hindistan da.

Pratikte mahkeme, güçsüz devletlerin liderlerini yargılayabiliyor, güçlülerinkini yargılayamıyor. Adalet, evrensel olması gereken bir ilke, güç dengelerine göre seçici biçimde uygulanıyor.

Bu, Krasner'ın organize ikiyüzlülüğünün belki de en çarpıcı örneği. İnsanlık, en ağır suçlar için bir adalet mekanizması kurdu, ama bu mekanizma, ancak güçsüzlere uygulanabiliyor. Norm evrensel, uygulama seçici.

Ve bu seçicilik, kurumun itibarını aşındırıyor. Eğer adalet sadece güçsüzlere uygulanıyorsa, "adalet" mi yoksa "güçlünün

araçsallaştırdığı bir mekanizma" mı? Bu soru, uluslararası hukukun meşruiyetini sürekli zedeliyor.

Kurumlar ve Demokrasi Açığı

Bütün bu tablonun arkasında, daha derin bir sorun var: Demokrasi açığı.

Uluslararası kurumlar, ulusal demokrasilerin dışında işliyor. Bir ülkenin vatandaşları, kendi hükümetlerini seçebilir, denetleyebilir, değiştirebilir. Ama IMF'nin politikalarını, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını, DTÖ'nün kurallarını seçemezler, denetleyemezler, kolay kolay değiştiremezler.

Kararları, milyarlarca insanı etkiliyor ama bu insanların çoğunun kararlara hiçbir etkisi yok. Bir Yunan vatandaşı, kendi hayatını altüst eden kemer sıkma programını oylayamadı. Bir Suriyeli, kendi ülkesinin kaderini belirleyen veto kararlarına müdahale edemedi.

Bu demokrasi açığı, bu işleyişin önemli bir parçası. Çünkü kararlar demokratik denetimden ne kadar uzaklaşırsa, o kadar az hesap verebilir hale geliyor. Ve hesap verebilir olmayan güç, kaçınılmaz olarak belli çıkarların hizmetine giriyor.

Bu açığı kapatmak kolay değil. Küresel bir demokrasi yok ve yakın gelecekte de olması zor. Ama açığı görmek, ilk adım. Bir karar "uluslararası kurum tarafından alındı" dendiğinde, "peki bu kurumu kim denetliyor, kim hesap soruyor?" diye sormak.

Bir Karşı-Örnek. Montreal Protokolü

Bu sayfalar boyunca kurumsal başarısızlığı anlattık. Ama dengeli olmak için, bir başarı örneği vermek gerekiyor. Çünkü kurumlar her zaman başarısız olmuyor ve başarı örnekleri, neyin mümkün olduğunu gösteriyor.

1980'lerde bilim insanları, atmosferdeki ozon tabakasının inceldiğini, hatta Antarktika üzerinde bir "ozon deliği" oluştuğunu keşfetti. Sebep belliydi: Buzdolaplarında, spreylerde kullanılan kloroflorokarbon (CFC) gazları. Eğer bu gidiş sürerse, ozon tabakası yok olacak, dünyaya ulaşan zararlı ultraviyole ışınları katlanarak artacak, cilt kanseri vakaları patlayacak, ekosistemler çökecekti.

Ve sonra olağanüstü bir şey oldu. Dünya, harekete geçti. 1987'de imzalanan Montreal Protokolü ile ülkeler, CFC üretimini ve kullanımını aşamalı olarak yasaklamayı kabul etti. Protokol, neredeyse evrensel biçimde benimsendi ve uygulandı. Sonuç alındı.

Montreal Protokolü, uluslararası kurumsal işbirliğinin gerçekten işe yarayabileceğini gösteriyor. Peki neden burada başarılı oldu da, iklim değişikliğinde başaramadı?

Birkaç fark var. CFC'lerin yarattığı tehdit, somut ve yakındı. Ozon deliği ölçülebiliyordu. Çözüm görece kolaydı. CFC'lerin alternatifleri vardı ve değiştirmek çok pahalı değildi. Fosil yakıtların aksine, CFC üretimi ekonominin omurgası değildi.

Bu karşılaştırma öğretici. Kurumlar, çıkar yapısı uygun olduğunda, gerçekten işe yarayabiliyor. Sorun "kurumların doğasında" değil, sorun, güçlü çıkarların çözüme direndiği durumlarda ortaya çıkıyor. Montreal'de direnecek güçlü çıkar

yoktu, kurum işledi. İklimde fosil yakıt sektörünün devasa çıkarı var, kurum tıkanıyor.

Bu, umut için bir zemin sağlıyor. Kurumlar kaderlerine mahkûm değil. Doğru koşullar yaratıldığında, çıkar yapısı değiştirildiğinde, direnç kırıldığında, işleyebilirler. Soru, bu koşulları nasıl yaratacağımız.

Kurumların Açık Kalan Kapısı

Açılıştaki atnalı masaya döndüğümüzde artık yalnızca bir salonu değil, bütün bir çağın kurumsal ikilemini görürüz. Bu kadar metin, toplantı ve prosedür neden genelde sahadaki hayatın akışını değiştirecek güce dönüşemiyor?

Cevap, kurumların niyetinden çok onları kuşatan güç ilişkilerinde saklıdır. Çıkarlarla çözüm aynı hatta buluştuğunda, Montreal Protokolü'nde görüldüğü gibi uluslararası işbirliği gerçek sonuç doğurabilir. Çıkarlar mevcut düzenin korunmasına bağlandığında ise Güvenlik Konseyi'nde, IMF'de ya da DTÖ'de olduğu gibi süreçler ağırlaşır, metinler çoğalır, sonuç uzaklaşır.

Bu tabloyu yalnızca başarısızlık diye okumak eksik kalır. Güçlü aktörler açısından asıl değer bazen kurumun kesin karar almasında değil, krizi güvenli bir diplomatik koridorda tutmasında, sorumluluğu dağıtmasında ve çıplak güç kullanımına kural dili kazandırmasındadır.

Değişim ihtimali de tam burada başlar, zor, yavaş ve yerine göre bedel isteyen bir ihtimaldir bu.

Kurumsal reform, veto düzeninin sınırlandırılmasından temsilin genişletilmesine kadar uzanan ağır bir dosyadır. Zorluğu, değişimi sınırlayan güçlü aktörlerin onayını gerektirmesinden gelir. Yine de tarih, büyük kırılmaların bazen kurumsal mimariyi de dönüştürdüğünü gösterir.

Bunun yanında dışarıdan gelen baskı önemlidir: sivil toplum, bağımsız medya, akademik denetim ve hukuk mücadelesi. “Kim, ne zaman, hangi kararı engelledi?” sorusu ne kadar açık sorulursa, sorumluluğun sis içinde kaybolması o kadar zorlaşır.

Merkezi yapıların tıkandığı yerde bölgesel girişimler, sivil ağlar ve devlet-dışı koalisyonlar da önem kazanır. Bunlar büyük kurumların yerini tamamen tutmaz, fakat kararın donduğu alanlarda hareket kabiliyeti yaratabilir.

Ve her şeyin temelinde: Teknikleştirme oyununu görmek. Bir karar "teknik gereklilik" olarak sunulduğunda, arkasındaki siyasi tercihi görebilmek. Çünkü bir mesele siyasi olarak görüldüğünde, demokratik olarak tartışılabilir ve değiştirilebilir hale geliyor.

Şimdi, bu soyut kurumsal dünyadan çıkıp, daha somut bir alana geçiyoruz. Bir sonraki bölüm, modern dünyanın görünmez maddi omurgasını ele alacak: Enerji, madenler, çipler ve tedarik zincirleri. Çünkü tüm bu kurumsal oyunların altında, gerçek bir maddi dünya var ve o dünya, son yıllarda en güçlü Soğuk Kaos araçlarından birine dönüştü.

BÖLÜM 3
Elinizdeki Telefonun Gizli Savaşı

Kobalt, çip ve gaz: Maddenin jeopolitiği

Şu an elinizde tuttuğunuz telefona, ya da yanınızdaki bilgisayara, bakın.

Bu küçük cihazın pürüzsüz yüzeyi, onu oluşturan dünyanın pürüzlerini saklar. Ekranın parlaklığı, maden sahalarının karanlığını göstermez. İnce gövde, onu mümkün kılan limanları, fabrikaları, rafinerileri, çip tesislerini, veri merkezlerini görünmez kılar.

Soğuk Kaos'un maddi yüzü burada başlar. Kriz yalnızca bombayla, kampla veya veto ile karşımıza çıkmaz, bazen bataryanın içinde, çipin üzerinde, gaz vanasında, konteyner gemisinin rotasında ve nadir toprak elementlerinin işlendiği tesislerde sessizce çalışır.

İçinde, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin güneyindeki bir madenden çıkarılmış kobalt var. Belki on iki yaşında bir çocuğun, koruyucu ekipmanı olmadan, günde iki dolara çıkardığı kobalt.

İçinde, Tayvan'da, dünyanın en gelişmiş fabrikasında üretilmiş bir çip var. O fabrika, küresel siyasetin en tehlikeli fay hattında duruyor. Çin'in her an müdahale edebileceği bir adada.

İçinde, Çin'de işlenmiş nadir toprak elementleri var. Ekranınızın renklerini, titreşim motorunu, hoparlörünü çalıştıran elementler. Bu işleme kapasitesinin yüzde doksanı tek bir ülkenin elinde.

Bu telefon, bir mucize. Ama aynı zamanda, görünmez bir savaşın haritası. Cebinizde taşıdığınız küçük cihaz, gezegenin en kanlı, en gergin, en kırılgan tedarik zincirlerinin ürünü.

Buraya kadar savaşlardan, kurumlardan, vetolardan ve diplomatik dilden söz ettik. Şimdi dünyanın daha ağır, daha elle tutulur tarafına iniyoruz: petrol, gaz, kobalt, lityum, bakır, nadir toprak elementleri ve bilgisayar çipleri. Çünkü büyük stratejilerin çoğu, sonunda maddenin üzerinde yürür.

Çünkü tüm o soyut jeopolitik oyunların altında, çok somut bir gerçeklik yatıyor. Modern uygarlık, görünmez bir maddi omurga üzerinde duruyor. Elektriğinizden ulaşımınıza, iletişiminizden ısınmanıza kadar her şey, gezegenin dört bir yanına yayılmış devasa tedarik zincirlerine bağlı.

Son on yılda bu zincirler köklü biçimde değişti. Bir zamanlar barışın garantisi sayılan ekonomik bağımlılık, artık baskı ve pazarlık aracına dönüşebiliyor. Enerji, hammadde ve teknoloji yalnızca üretimin girdisi değil, kimi zaman devletlerin birbirini yormak, sınırlamak ve hizaya çekmek için kullandığı yeni gerilim hatlarıdır.

Küreselleşmenin Altın Kuralı ve Çöküşü

Hikâyeye 1990'lardan başlayalım. Soğuk Savaş yeni bitmişti. Liberal iyimserlik zirvedeydi. Yeni bir küresel ekonomi kuruluyordu ve bu ekonominin altın kuralı netti: Verimlilik, hız, en düşük maliyet.

Bu kuralın somut hali, "Tam Zamanında Üretim" felsefesiydi. Japon otomobil üreticisi Toyota'nın geliştirdiği bu sistem, kısa

sürede tüm dünyaya yayıldı. Mantığı zekiceydi: Stok tutmak israftır. Depolarda parça bekletmek para bağlamaktır.

Bu felsefe, küresel üretimi köklü biçimde değiştirdi. Şirketler, üretimi parçalara böldü ve her parçayı dünyanın en ucuz yapılabileceği yere taşıdı. Bir telefon, otuz farklı ülkede üretilen parçalardan birleştirilir hale geldi. Tasarım bir yerde, çipler başka yerde, montaj bir üçüncü yerde, hammadde dördüncü bir yerde. Verimlilik açısından bir başyapıt.

Ama bu sistemin gizli bir varsayımı vardı: Sınırlar sonsuza dek açık kalacak. Gemiler kesintisiz yüzecek. Hiçbir kriz, hiçbir savaş, hiçbir salgın bu akışı bozmayacak. Sistem, "sürtünmesiz bir dünya" varsayımı üzerine kurulmuştu.

Son on yıl, bu varsayımın ne kadar kırılgan olduğunu acımasızca gösterdi. Pandemi geldi, fabrikalar kapandı, sistem kilitlendi. Bir gemi bir kanalda karaya oturdu, küresel ticaret durdu. Bir savaş çıktı, enerji akışları silaha dönüştü. Sürtünmesiz dünya, bir hayaldi.

Ve bu kırılganlık tesadüf değildi. Sistem, verimlilik için optimize edilirken, dayanıklılıktan feragat etmişti. Her şey o kadar sıkı, o kadar "tam zamanında" hale getirilmişti ki, en küçük bir aksama, tüm zinciri çökertebiliyordu.

Bir Geminin Dünyayı Durdurması. Süveyş Dersi

Mart 2021. Süveyş Kanalı. Ever Given adlı dev konteyner gemisi, kuvvetli rüzgâr ve operasyonel hata nedeniyle kanalda yan döndü ve karaya oturdu. 400 metre uzunluğunda, 200.000 tonluk bu çelik dev, kanalı tamamen tıkadı.

Süveyş Kanalı, dünya deniz ticaretinin yaklaşık yüzde on ikisinin geçtiği bir nokta. Altı gün boyunca, bu hayati su yolu kapalı kaldı. Yüzlerce gemi kanalın iki ucunda sıraya girdi. Avrupa'nın enerji tedarikinden Asya'nın hammadde akışına kadar her şey aksadı. Günlük kayıp, milyarlarca dolarla ölçüldü.

Tek bir gemi. Altı gün. Ve küresel ekonomi sarsıldı.

Asıl ders, geminin karaya oturmasından çok, dünyanın bu kadar dar bir geçide bu kadar fazla hayat bağlamış olmasıydı. Küresel sistem, hız adına yedek kapasiteden vazgeçmişti. Depolar küçültülmüş, rotalar inceltilmiş, maliyetler düşürülmüş, stoklar azaltılmıştı. Her şey verimli görünüyordu. Çünkü hiçbir şeyin ters gitmeyeceği varsayılmıştı.

Oysa güç, genellikle bu varsayımın kırıldığı yerde belirir. Bir boğaz, bir kanal, bir liman, bir sigorta şirketi, bir deniz devriyesi ya da bir yaptırım listesi, bir anda dünyanın akışını yeniden yazabilir. Akışın kendisi de jeopolitiktir.

Bu olay, modern dünyanın "dar boğazlara", chokepoints, ne kadar bağımlı olduğunu çıplak biçimde gösterdi. Süveyş gibi, Hürmüz Boğazı gibi, Malakka Boğazı gibi birkaç stratejik geçit, küresel ticaretin can damarları. Ve bu damarların herhangi biri tıkanırsa, tüm sistem felç oluyor.

İlginç olan, olayın sonrasında ne yapıldığı. Kriz bir "teknik kaza" olarak sunuldu. Gemi kurtarıldı, kanal açıldı, ticaret normale döndü. Çünkü alternatif rotalar pahalıydı, yedek kapasite yaratmak maliyetliydi. Verimlilik mantığı, kırılganlığı görmezden gelmeyi tercih etti.

Süveyş, bir uyarıydı. Ama uyarı, göz ardı edildi. Sistem, eski haline döndü, bir sonraki krize kadar.

Çip Krizi. Tek Bir Adaya Bağımlı Dünya

Eğer modern uygarlığın tek bir "beyni" varsa, o da yarı iletken çipler. Telefonunuzdan arabanıza, buzdolabınızdan savaş uçağına kadar her şey, bu minik silikon parçalara bağlı. Ve bu çiplerin üretimi, dünyanın en yoğunlaşmış, en kırılgan tedarik zincirlerinden birine dayanıyor.

En gelişmiş çiplerin yüzde altmıştan fazlası, tek bir adada üretiliyor: Tayvan. Ve tek bir şirket tarafından: TSMC. Bu, küresel ekonominin gördüğü en uç merkezileşme örneklerinden biri.

Sorun şu: Tayvan, dünyanın en tehlikeli jeopolitik fay hatlarından birinde duruyor. Çin, adayı kendi toprağı sayıyor ve gerektiğinde güç kullanmaktan kaçınmayacağını defalarca belirtti. modern uygarlığın "beyni," her an bir savaşın patlak verebileceği bir bölgede.

2020-2022 arasında, pandemi nedeniyle çip üretimi aksadığında, bu bağımlılığın bedeli görüldü. Otomotiv sanayii çip bulamadığı için üretim hatlarını durdurdu. Yeni araba almak isteyenler aylarca beklemek zorunda kaldı. Elektronik fiyatları fırladı. Savunma sanayiinden tıbbi cihazlara kadar her sektör etkilendi. Trilyonlarca dolarlık üretim kaybı yaşandı.

Bu kriz, basit bir "arz yetersizliği" değildi. Aşırı merkezileşmenin yapısal sonucuydu. Sistem, en verimli olduğu için üretimi tek bir noktaya yığmıştı.

Kriz sonrasında ABD ve Avrupa Birliği harekete geçti. Devasa sübvansiyon paketleri açıklandı: ABD'de CHIPS Act, Avrupa'da Chips Act. Amaç, çip üretimini ülke içine getirmek, Tayvan'a bağımlılığı azaltmaktı. Fakat çip üretimi o kadar karmaşık ve uzmanlık gerektiren bir süreç ki, yeni fabrikalar kurmak yıllar alıyor. Bağımlılık çözülmedi; yönetilebilir bir risk olarak çerçevelendi.

Akışların Silaha Dönüşmesi. Rus Gazı Örneği

Küresel liberal düzenin en temel vaatlerinden biri, ticaretin "tarafsız" olmasıydı. Rus gazı Almanya'ya akacak, Çin malları Amerika'ya gidecek, siyasi anlaşmazlıklar ticaretin akışını durdurmayacaktı. Hatta tam tersi: Karşılıklı ekonomik bağımlılık, savaşı engelleyecekti. Birbirine bu kadar bağımlı ülkeler, birbiriyle savaşmazdı. Bu, "ticari barış" teorisinin özüydü.

Yeni jeoekonomik kırılma bu varsayımı tersine çevirdi. Artık akışın kendisi bir savaş aracı. İki düşünür, Henry Farrell ve Abraham Newman, bu olguya "silahlanmış karşılıklı bağımlılık" adını verdi. Bir zamanlar barışın garantisi sayılan bağımlılık, artık bir baskı aracı.

En çarpıcı örnek, Rusya'nın Avrupa'ya gaz akışı. On yıllar boyunca Avrupa, özellikle Almanya, enerji ihtiyacının büyük bölümünü Rus gazından karşıladı. Bu, "karşılıklı bağımlılık" olarak görülüyordu. Rusya gaz satmaya, Avrupa almaya muhtaçtı, dolayısıyla iki taraf da barışı koruyacaktı.

Ama Ukrayna krizi büyüdükçe, bu bağımlılık bir silaha dönüştü. Rusya, gaz akışını "teknik arıza" bahanesiyle kısıp açmaya başladı. Kuzey Akım boru hattındaki türbin krizi bunun klasik

örneği: Rusya, bir türbinin bakımda olduğunu öne sürerek akışı dramatik biçimde azalttı. Teknik bir gerekçe, ama herkes asıl mesajın siyasi olduğunu biliyordu.

Buradaki incelik şu: Amaç, gazı tamamen kesip gelirden olmak değildi. Amaç, akışı düzensizleştirmek, Avrupa'yı sürekli bir "enerji güvensizliği" içinde tutmaktı. Bugün var, yarın yok. Bu belirsizlik, tam patlamadan daha etkili bir baskı aracı. Çünkü Avrupa, hiçbir zaman tam güvende hissedemiyor, hiçbir zaman uzun vadeli plan yapamıyor, sürekli pazarlık pozisyonunda kalıyor.

Enerji alanındaki Soğuk Kaos burada çıplak biçimde görünür. Kriz tam patlamıyor, gaz tamamen kesilmiyor. Ama çözülmüyor da, istikrarlı bir akış da yok. Belirsizlik, bir yönetim aracı olarak korunuyor.

Kongo'nun Kobaltı. Pilinizin Kan Bedeli

> *Çocuk çukura inerken önce gökyüzüne baktı. Gökyüzü küçüktü; çünkü başının üstünde toprak duvarlar yükseliyordu.*
>
> *Elindeki torba kendi boyuna yakındı. İçine taş doldurdukça torba ağırlaşıyor, çocuk küçülüyordu. Avucunun içi çamurdan çok griye çalan, metal kokulu bir tozla kaplanmıştı. O tozun adını bilmiyordu. Dünya ise ona çoktan bir ad vermişti: kobalt.*

> *Adını bilmiyoruz. Zaten bu zincirin ilk yaptığı şey çoğu zaman budur: insanın adını siler. Onu "zanaatkâr madenci", "çocuk işçi", "tedarik riski", "kritik mineral" gibi başlıklara dönüştürür. Oysa o sabah orada yürüyen şey bir kategori değil, bir çocuktu.*

Kobalt, lityum-iyon pillerin kritik bileşenlerinden biri. Telefonunuzdaki, dizüstü bilgisayarınızdaki, elektrikli arabanızdaki pil, farklı oranlarda bu maddeye muhtaç. Dünya kobalt üretiminin büyük bölümü Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden geliyor. Kongo, dünyanın en zengin mineral yataklarından bazılarına sahipken aynı zamanda en yoksul ve en çok sömürülen ülkelerden biri olarak kalıyor.

Maden sahalarında "zanaatkâr madencilik" denen yöntem, çoğu zaman ilkel aletlerle, koruyucu ekipman olmadan, çökme riski taşıyan tünellerde çalışmak anlamına geliyor. Çocuk emeği bu karanlık zincirin en acı yüzlerinden biri. Birkaç dolar, bir ailenin o günkü yemeği; aynı anda başka bir kıtada parlayan ekranın görünmeyen maliyeti.

Çıkarılan kobalt aracılar zinciri üzerinden büyük şirketlere ulaşıyor. Zincir uzadıkça sorumluluk bulanıklaşıyor. Çocuk çıkarıyor, aracı topluyor, başka aracı işliyor, üçüncü aracı taşıyor, sonunda telefon üreticisi temiz bir cümle kuruyor: "Tedarik zincirimizi denetliyoruz."

Soğuk Kaos burada sessizleşir. Acı ortadan kalkmaz; tedarik zincirinin derinliklerine gömülür. Telefonun ekranı aydınlandığında, o çukur görünmez olur.

Nadir Toprak Elementleri, "Petrolün Yerini Alan" Madde

On yıllarca uluslararası siyaset, petrol jeopolitiği etrafında döndü. Kim petrole sahipse, kim onu kontrol ediyorsa, gücü elinde tutuyordu. Ama 21. yüzyılda yeni bir madde grubu sahneye çıktı: Nadir toprak elementleri.

İsimleri çoğumuza yabancı: Neodimyum, disprosyum, erbiyum, itriyum. On yedi elementten oluşan bu grup, modern teknolojinin "gizli vitaminleri." Neodimyum, güçlü mıknatıslar üretiyor, rüzgâr türbinlerinden elektrikli araç motorlarına kadar her yerde. Disprosyum, yüksek sıcaklığa dayanıklılık sağlıyor. Erbiyum, optik teknolojilerde kritik.

İsimlerindeki "nadir" kelimesi yanıltıcı. Bu elementler yerkabuğunda oldukça bol. Sorun, onları ekonomik olarak işletilebilir yoğunlukta bulmak ve, asıl zor kısım, diğer minerallerden ayrıştırıp saflaştırmak. Toksik atık üretiyor, devasa enerji gerektiriyor, çevreyi kirletiyor.

Ve işte burada jeopolitik denklem devreye giriyor. Bu elementlerin işlenmesinde, madenden çıkarılması değil, asıl katma değerin olduğu saflaştırma aşamasında, tek bir ülke neredeyse mutlak hâkimiyete sahip: Çin. Madencilikte payı yaklaşık yüzde altmış, ama işlemede yüzde doksana varıyor.

Karşılaştırma yapalım: Petrol piyasasında, OPEC'in toplam payı yaklaşık yüzde kırk. petrolde bile bu kadar yoğunlaşma yok. Ama nadir toprak elementlerinin işlenmesinde, tek bir ülke neredeyse tekel konumunda.

Çin Bu Tekeli Nasıl Kurdu?. Tasarım Yoluyla Hâkimiyet

Çin'in nadir toprak elementlerindeki hâkimiyeti, basit bir jeolojik şans değil. Bilinçli, uzun vadeli bir sanayi stratejisinin ürünü.

Hikâye şöyle gelişti. Nadir toprak elementlerinin işlenmesi kirli ve zararlı bir süreç. Batılı ülkeler, çevre düzenlemeleri ve halk tepkisi nedeniyle, "benim arka bahçemde olmasın" mantığıyla. Çin ise tam tersini yaptı: Devlet sübvansiyonları ve gevşek çevre düzenlemeleriyle, bu işleme kapasitesini sistematik olarak topladı.

Sonuç ironik: ABD, kendi topraklarından çıkardığı nadir toprak cevherini bile, işlenmesi için Çin'e göndermek zorunda kaldı. Çünkü işleme tesisleri Çin'deydi. Batı, "temiz" kalmayı tercih ederek, stratejik bir bağımlılık yarattı.

Çin'in stratejisi, sadece madeni çıkarmak değildi, asıl teknolojik bariyerin ve katma değerin olduğu işleme aşamasını ele geçirmekti. Bugün Çin, nadir toprak elementlerini stratejik bir baskı aracı olarak kullanabiliyor. İhracat kısıtlamaları getirerek, fiyatları oynatarak, belirli ülkelere erişimi zorlaştırarak.

Ve burada zaman faktörü kritik. Bir nadir toprak madeninin keşfedilmesinden tam kapasite üretime geçmesine kadar ortalama on altı yıldan fazla zaman geçiyor. Batı, "bağımlılığı azaltacağız" dese bile, bu en az on yıllık bir süreç. Bu süre boyunca

Çin, elindeki kartı stratejik biçimde kullanabilir. Bağımlılık, kısa vadede çözülemeyecek bir gerçek.

Çip Savaşları. Görünmez Teknoloji Cephesi

Nadir toprak elementleri bir cephe ise, bilgisayar çipleri bir başka cephe. Ve bu cephede ABD ile Çin arasında, açık ilan edilmemiş ama çok gerçek bir savaş sürüyor.

ABD, Çin'in teknolojik yükselişinden, özellikle yapay zekâ ve askeri modernizasyondan, endişe duyuyor. En gelişmiş çiplere ve bunları üreten ekipmanlara Çin'in erişimini kısıtladı. Mantık şu: Çin, en ileri çipleri üretemezse, yapay zekâ ve askeri teknolojide geri kalır.

Çin de boş durmadı. Karşılık olarak, çip üretiminde kullanılan kritik mineraller olan galyum ve germanyumun ihracatına kısıtlama getirdi. "siz bize çip vermiyorsanız, biz de size çip yapımının hammaddesini vermeyiz."

Bu savaş, gümrük vergileriyle ya da tanklarla yürütülmüyor. İhracat lisansları, "varlık listeleri," teknik standartlar üzerinden yürütülüyor. Bürokratik, teknik, görünmez, ama çok etkili bir savaş.

Burada mesele ticareti bütünüyle kesmek değildi. Tam kopuş, ABD şirketlerini de vururdu. Nvidia, Apple ve diğerleri Çin pazarına bağımlıydı. Asıl hedef, rakibin gelişim hızını yavaşlatmak ve onu stratejik bir mesafede tutmaktı. Ne açık savaş ne de gerçek barış: çipler üzerinden kurulan, sınırları sürekli ayarlanan bir teknolojik gerilim.

Şirketlerin Jeopolitik Gücü. Lityum, Sermaye ve Darbe İması

Kaynak jeopolitiğinde güç artık yalnızca devletlerin elinde değil. Dev teknoloji şirketleri, sermaye grupları ve milyarderler de bazı kritik hammaddelerin kaderinde belirleyici aktörlere dönüşüyor.

Bolivya bu tartışmanın çarpıcı örneklerinden biridir. Dünyanın en büyük lityum rezervlerinden birine sahip ülkede 2019-2020 döneminde ağır bir siyasi kriz yaşandı. Lityum, elektrikli araç pilleri için kritik bir hammadde olduğu için bu kriz yalnızca iç siyaset başlığı olarak kalmadı; küresel şirketler, enerji dönüşümü ve kaynak egemenliği tartışmalarıyla birlikte okundu.

Bu dönemde Elon Musk'ın sosyal medyada verdiği provokatif "İstediğimize darbe yaparız" yanıtı geniş yankı uyandırdı.

Bu cümle tek başına Bolivya'daki siyasi krizin dışarıdan organize edildiğini kanıtlamaz; zaten böyle bir iddia, ayrı ve daha güçlü kanıtlar gerektirir. Fakat cümlenin bu kadar rahat kurulabilmesi bile çağın ruhunu gösterir: kritik hammaddeler söz konusu olduğunda şirket dili, egemenlik ve demokrasi alanına pervasızca girebilmektedir.

Buradaki mesele tek bir şirket ya da tek bir sosyal medya cümlesinden ibaret değildir. Daha geniş eğilim şudur: Kritik madenler ve enerji teknolojileri etrafında şirket çıkarları, devlet stratejileri ve yerel demokrasiler aynı masaya oturuyor; fakat çoğu zaman aynı ağırlıkta temsil edilmiyor.

Bolivya örneğinde lityumu ulusallaştırmak ve katma değeri ülke içinde tutmak isteyen siyasi çizgi, tartışmalı seçim süreci, asker

destekli istifa ve dış müdahale iddialarıyla birlikte küresel gündeme taşındı. Olayın iç dinamikleri karmaşıktır; tek nedene indirgenemez. Yine de zamanlama dikkat çekicidir: Küresel lityum talebinin patladığı bir dönemde, kaynak egemenliği ile yerel demokrasi arasındaki gerilim görünür hale gelmiştir.

Kaynak Laneti 2.0. Zenginliğin Laneti

Bolivya örneği, daha geniş bir olguya işaret ediyor: Kaynak laneti.

İlk bakışta mantık dışı görünür: Bir ülke değerli kaynaklara sahipse zenginleşmesi gerekmez mi? Gerçek ise çoğu zaman daha karmaşıktır. Kongo, Venezuela, Nijerya ve Bolivya gibi kaynak zengini ülkeler, farklı nedenlerle yoksulluk, istikrarsızlık, dış baskı ya da gelir dağılımı sorunlarıyla boğuşmuştur.

Neden böyle oluyor? Birkaç mekanizma var. Kaynak zengini ülkeler, dış müdahaleye daha açık. Büyük güçler ve şirketler, bu kaynakları kontrol etmek için ülkenin iç siyasetine karışıyor. Kaynak gelirleri, geniş bir ekonomiyi geliştirmek yerine, küçük bir elitin elinde toplanıyor ve yolsuzluğu besliyor.

Soğuk Kaos rejiminde bu lanetin yeni bir versiyonu işliyor, "Kaynak Laneti 2.0." Stratejik minerallere sahip ülkeler, bu kaynakları kendi koşullarıyla işletmeye kalktığında, kamulaştırma, daha yüksek fiyat talebi, yerli işleme zorunluluğu, uluslararası sistem tarafından cezalandırılıyor. Bu adımlar "yatırım ortamını bozmak," "otoriterleşmek," "istikrarsızlık yaratmak" olarak etiketleniyor.

Müdahale, artık açık bir işgal ya da darbe biçiminde gelmiyor. Daha sinsi: Ekonomik baskı, kredi notunun düşürülmesi,

yaptırımlar, muhalefetin desteklenmesi. Krizi derinleştiren bir "çevre" yaratılıyor. Kaynağı elinde tutan devlet, bu baskı altında ya teslim oluyor ya da çöküyor.

Bu, Soğuk Kaos'un "kurşunsuz işgal" modelidir. Rejim değişikliği, deniz piyadeleriyle değil, finansal ve hukuki araçlarla yönetiliyor.

Borç Yoluyla Egemenlik. İpotekli Ülkeler

Kaynak kontrolünün bir başka yolu da borç. Ve bu alanda son yılların en tartışmalı aktörü Çin.

Çin, "Kuşak ve Yol Girişimi" adı verilen devasa bir altyapı projesi kapsamında, dünyanın dört bir yanındaki ülkelere büyük krediler verdi. Limanlar, demiryolları, otoyollar, enerji santralleri finanse etti. Birçok gelişmekte olan ülke için bu, uzun zamandır beklenen bir kalkınma fırsatıydı.

Bazı durumlarda ise bu krediler sürdürülebilirlik ve egemenlik tartışmalarının merkezine yerleşti. En çok anılan örnek Sri Lanka'daki Hambantota Limanı'dır. Liman beklenen ekonomik verimi üretemedi; Sri Lanka ağır borç baskısıyla karşı karşıya kaldı ve sonunda limanın işletmesi 99 yıllığına Çinli bir şirkete devredildi.

Batı'da bu vaka çoğu kez "borç tuzağı diplomasisi" olarak adlandırıldı: ülkeleri ödeyemeyecekleri borçlarla bağlamak ve karşılığında stratejik varlıklar üzerinde nüfuz kurmak. Çin bu nitelemeyi reddediyor; akademik literatürde de "tuzak" anlatısının abartıldığını savunan çalışmalar var. Hambantota'yı kesin bir niyet kanıtı gibi değil, borç, altyapı ve egemenlik ilişkisinin sembolik vakası olarak okumak daha sağlıklıdır.

Burada Soğuk Kaos açısından önemli olan niyetten çok sonuçtur: Borç, yalnızca finansal bir yük değil, sürekli müzakere ve taviz baskısı üreten bir ilişkiye dönüşebilir. Egemenlik kâğıt üzerinde sürer; fakat karar alanı alacaklılar, piyasalar ve yeniden yapılandırma şartları tarafından daraltılır. Çözülmeyen borç, böylece bir kontrol aracına yaklaşır.

Doğu Akdeniz. Denizin Altındaki Gerilim

Enerji jeopolitiğinin bize daha yakın bir örneği: Doğu Akdeniz.

Son yıllarda Doğu Akdeniz'de devasa doğalgaz rezervleri keşfedildi. Leviathan, Zohr, Afrodit sahaları. Pratikte ise, bölgeyi bir gerilim alanına dönüştürdü.

Türkiye, Yunanistan, Mısır, İsrail, Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti üzerinden şekillenen hak iddiaları, Doğu Akdeniz'i sadece enerji meselesi olmaktan çıkarıyor. Deniz yetki alanları çakışıyor, anlaşmazlıklar derinleşiyor. Türkiye, kendi kıta sahanlığı ve Kıbrıs Türklerinin haklarını koruma iddiasıyla sahada yer alırken, diğer aktörler de enerji hatları, ittifaklar ve bölgesel denge üzerinden pozisyon alıyor. Askeri tatbikatlar yapılıyor, donanmalar karşı karşıya geliyor, diplomatik restleşmeler yaşanıyor.

Burada Soğuk Kaos mantığı net biçimde görülüyor. Kaynak orada, denizin altında, herkesin bildiği rezervler. EastMed boru hattı gibi projeler, ekonomik fizibiliteden çok jeopolitik hesaplarla, özellikle belirli aktörleri dışlama amacıyla, gündeme geldi, ama maliyet ve risk nedeniyle hayata geçmedi.

Manzara, çözüm masasından çok deniz yetki haritalarında, NAVTEX duyurularında, sondaj gemilerinde ve askeri tatbikatlarda okunuyordu. Kaynak denizin altında dururken, gerilim suyun üstünde dolaşıyordu. Doğu Akdeniz, yalnızca enerji alanı değil, bekletilmiş bir jeopolitik hesaplaşma sahasıydı.

Kızıldeniz. Ucuz Dronların Gücü

Tedarik zincirlerinin ne kadar kırılgan olduğunu gösteren en yeni örnek, Kızıldeniz.

2023'ten itibaren, Yemen'deki Husi grubu, Kızıldeniz'den geçen ticari gemilere saldırmaya başladı. Görece ucuz dronlar ve füzelerle, dünyanın en yoğun ticaret yollarından birini tehdit ettiler. Maersk, MSC gibi dev lojistik şirketleri, rotalarını değiştirmek zorunda kaldı. Kızıldeniz yerine, Afrika'nın güney ucundan, Ümit Burnu'ndan dolaşmaya başladılar.

Bu rota değişikliği, her yolculuğa haftalar ve milyonlarca dolar ekledi. Sigorta primleri fırladı. Teslimat süreleri uzadı.

Burada iki çarpıcı nokta var. İlki, bedelin nasıl dağıldığıdır. Saldırılar sürerken sigorta primleri, navlun fiyatları ve teslim süreleri değişti, sonuçta denizdeki risk market raflarına, enerji faturalarına ve üretim maliyetlerine kadar indi. Kızıldeniz'deki gerilim, en sonunda başka ülkelerdeki sıradan tüketicinin hesabına yazıldı.

Ardından ikinci damar belirir: asimetrik güç. Bir devlet dışı aktör. Husiler, ucuz dronlarla, küresel ticaretin can damarlarından birini kesebilecek bir güce ulaştı. Bu, tedarik güvenliğinin artık devasa donanmalarla bile tam sağlanamadığı yeni bir evre. Birkaç

milyon dolarlık silahla, trilyon dolarlık ticaret tehdit edilebiliyor. Güç dengeleri, beklenmedik biçimde değişiyor.

Çift Kullanım İkilemi. Aynı Madde, İki Amaç

Maddi omurganın en karmaşık boyutlarından biri, "çift kullanım" sorunu.

Aynı nadir toprak elementi, diyelim ki neodimyum, hem bir elektrikli arabanın motorunda hem de bir füzenin güdüm sisteminde kullanılıyor. Aynı çip, hem bir oyun konsolunda hem de bir savaş uçağında. Aynı teknoloji, hem sivil hem askeri.

Sivil ve askeri teknolojiler arasındaki sınırı bulanıklaştırıyor. Bir ülke "yeşil enerji dönüşümü" için nadir toprak elementi ithal ettiğinde, dolaylı olarak savunma sanayii tabanını da güçlendiriyor olabiliyor. Ya da tam tersi.

Bu "ortak damar," Soğuk Kaos'ta neden tam ambargo uygulanmadığını açıklıyor. Çünkü bir maddenin akışını tamamen kesmek, sadece düşmanın silah üretimini değil, kendi ekonominizi de vurabilir. aktörler, "topyekûn ambargo" yerine, maliyetleri artıran, tedariki geciktiren, belirsizlik yaratan "düşük yoğunluklu teknoloji savaşı" yürütüyor.

Tam kesinti değil, kontrollü kısıtlama. Tam savaş değil, yönetilen gerilim. Teknoloji ve hammadde alanındaki imza budur.

"Her İhtimale Karşı". Yeni Tedarik Mantığı

Tüm bu krizlerin sonucunda, küresel tedarik mantığı değişmeye başladı. "Tam Zamanında Üretim", verimlilik, hız, en düşük

maliyet, yerini yavaş yavaş "Her İhtimale Karşı" mantığına bırakıyor.

Bu yeni mantıkta, şirketler ve devletler stok tutmaya, yedek tedarikçiler bulmaya, üretimi çeşitlendirmeye başladı. "Friend-shoring" denilen bir kavram doğdu: Üretimi en ucuz yere değil, en "güvenilir", siyasi olarak müttefik, ülkelere taşımak. Serbest ticaretin yerini "güvenli ticaret" alıyor.

Bu dönüşümün bir bedeli var. Stok tutmak pahalı. Yedek kapasite maliyetli. Müttefik ülkelerde üretim, en ucuz seçenek olmayabilir. verimlilik düşüyor, maliyetler artıyor.

Bu, küreselleşmenin geri çekilmesi değil tam olarak, daha çok, parçalanması. Dünya, tek bir entegre ekonomiden, rakip bloklara bölünüyor. Her blok kendi tedarik zincirini kurmaya çalışıyor.

Parlayan Ekranın Karanlık Hattı

Bu tablo karşısında, sıradan bir tüketici ne yapabilir? İlk bakışta, çaresiz görünüyoruz. Telefonumuzdaki kobaltın nereden geldiğini bilmiyoruz, çip savaşlarına müdahale edemiyoruz, gaz fiyatlarını kontrol edemiyoruz.

Ama birkaç şey mümkün.

Önce şunu görmek gerekir: şeffaflık talebi. Şirketlerin tedarik zincirlerini açıklamasını talep etmek. "Bu üründeki kobalt nereden geldi? Hangi koşullarda çıkarıldı?" Bu sorular sorulduğunda ve yeterince yüksek sesle sorulduğunda, şirketler

harekete geçmek zorunda kalıyor. Bazı teknoloji şirketleri, baskı sonucu tedarik zincirlerini denetlemeye, "temiz kobalt" girişimleri başlatmaya başladı.

Ardından ikinci damar belirir: döngüsel ekonomi. Geri dönüşüm, onarım, yeniden kullanım. Eğer mevcut cihazlardaki kobalt, lityum ve nadir toprak elementleri geri kazanılabilirse, yeni madencilik ihtiyacı azalır. "Kentsel madencilik" denilen bu yaklaşım, hem çevresel hem de jeopolitik bağımlılığı azaltabilir.

Bir başka katman da şudur: çeşitlendirme ve kamusal yatırım. Devletlerin, kritik mineral işleme kapasitesine yatırım yapması, tek bir ülkeye bağımlılığı azaltabilir. Bu yıllar alıyor, ama başlanması gerekiyor.

Ve en temelde: Farkındalık. Telefonunuzun, arabanızın, hayatınızın görünmez maddi omurgasını görmek. Görmediğiniz bir sistemi değiştiremezsiniz.

Bir Sonraki Eşik: Isınan Gezegen

Bu sayfalarda modern dünyanın maddi omurgasına baktık. Kobalt, lityum, nadir toprak elementleri, çipler ve gaz yalnızca üretim girdisi değil, pazarlık, baskı ve kırılganlık alanlarıydı. Akış durduğunda fabrika, fiyat, diplomasi ve gündelik hayat aynı anda sarsılıyordu.

Bu maddi dünyanın en büyük krizi ise henüz konuşmadığımız bir alanda yoğunlaşıyor: İklim. Enerji ve hammadde mücadelesinin arka planında gezegenin kendisi ısınıyor. İklim krizi, Soğuk Kaos'un en görünür örneklerinden biridir: herkesin bildiği,

kimsenin yeterince durduramadığı, sürekli ertelenen ve maliyeti en savunmasızlara yıkılan bir kriz.

Buradan açılan yeni soru şudur: İklim krizini herkes biliyor, peki neden kimse durduramıyor?

Lityum. Yeşil Geleceğin Kanlı Madeni

Kobalt gibi, lityum da modern pillerin vazgeçilmez bir bileşeni. Ve "yeşil dönüşümün", elektrikli araçlara, yenilenebilir enerji depolamasına geçişin, kalbinde duruyor. İronik bir biçimde, gezegeni kurtarması beklenen teknoloji, kendi jeopolitik gerilimlerini ve çevresel maliyetlerini üretiyor.

Dünya lityum rezervlerinin önemli bir bölümü, Güney Amerika'da "Lityum Üçgeni" olarak anılan Bolivya, Şili ve Arjantin hattındaki yüksek çöllerde bulunuyor. Bu üçgen, küresel enerji dönüşümünün hammadde deposu olduğu için yoğun bir jeopolitik ilginin merkezinde duruyor.

Lityum çıkarmanın çevresel maliyeti ağır. Tuz göllerinden lityum elde etmek, devasa miktarda su gerektiriyor, hem de dünyanın en kurak bölgelerinden bazılarında. Yerel topluluklar, su kaynaklarının madencilik için tükenmesinden şikâyet ediyor. Yine bir maliyet aktarımı: Küresel "yeşil dönüşüm," bedeli yerel topluluklara yıkarak ilerliyor.

Bu bölgelerde kobaltta gördüğümüz dinamiklerin benzeri işliyor. Kaynağı ulusallaştırmak, katma değeri ülke içinde tutmak veya çevresel maliyeti sınırlamak isteyen yönetimler; piyasa baskısı, diplomatik gerilim ve şirket çıkarlarıyla karşı karşıya kalabiliyor. Bolivya'da görülen gerilim, daha geniş bir örüntünün parçasıdır:

lityumu kontrol eden aktör, enerji dönüşümünün geleceğinde daha fazla söz sahibi olacaktır.

Burada Soğuk Kaos'un en derin ironilerinden biri ortaya çıkıyor: Gezegeni iklim felaketinden kurtarması beklenen "yeşil" teknolojiler, kendi kaynak savaşlarını, kendi sömürü zincirlerini, kendi maliyet aktarımlarını üretiyor. Çözüm olarak sunulan şey, aynı mantığın yeni bir versiyonu olabiliyor.

Hürmüz Boğazı. Petrolün Dar Kapısı

Süveyş Kanalı'nın hikâyesini anlattık. Ama belki de dünyanın en kritik dar boğazı, Hürmüz Boğazı. Bu dar su yolundan, dünyada deniz yoluyla taşınan petrolün yaklaşık beşte biri geçiyor. İran'ın kontrol ettiği bir noktada, sadece birkaç kilometre genişliğinde.

Hürmüz, on yıllardır jeopolitik gerilimin merkezinde. İran, defalarca boğazı kapatma tehdidinde bulundu. Her tehdit, küresel petrol fiyatlarını anında etkiliyor.

Ama dikkat edin. İran boğazı hiç tamamen kapatmadı. Bunun yerine İran, belirsizliği kullanıyor. Ara sıra gemilere el koyuyor, tatbikatlar yapıyor, tehditler savuruyor. Boğazı kapatmıyor, ama hiç güvende de hissettirmiyor.

Bu, Soğuk Kaos mantığı. Tehdit gerçek ama patlamıyor. Belirsizlik sürdürülüyor. Birkaç hızlı bot ve füze ile, küresel petrol piyasasını rehin tutabiliyor. Asimetrik güç, dar boğazların doğasında.

Gıda. En Eski Silah

Enerji ve madenlerden konuştuk. Ama belki de en eski, en temel "akış silahı" gıda. Ve modern bu işleyişte gıda, yeniden stratejik bir araç haline geldi.

Ukrayna ve Rusya, dünyanın en büyük tahıl ihracatçıları arasında. Özellikle buğday, mısır ve ayçiçek yağında. Afrika ve Orta Doğu'nun birçok ülkesi, temel gıda ihtiyaçları için bu iki ülkeye bağımlı. Ukrayna savaşı patlak verdiğinde, bu tahıl akışı kesintiye uğradı. Karadeniz limanları bloke oldu, ihracat durdu.

Sonuç, binlerce kilometre uzaktaki ülkelerde hissedildi. Mısır'da, Lübnan'da, Yemen'de, Somali'de ekmek fiyatları fırladı. Zaten kırılgan olan bu ülkeler, gıda krizinin eşiğine geldi. Tarih bize, ekmek fiyatlarının siyasi istikrarsızlığın en güçlü tetikleyicilerinden biri olduğunu öğretiyor. Arap Baharı'nın arka planında da gıda fiyatları vardı.

Sonra "Tahıl Koridoru" anlaşması geldi. Ukrayna tahılının sınırlı biçimde ihraç edilmesine izin veren bir düzenleme. Anlaşma, defalarca askıya alındı, yeniden müzakere edildi, tekrar bozuldu. Tam bir akış güvenliği hiçbir zaman sağlanmadı. Tahıl, sürekli bir pazarlık kozu olarak kullanıldı.

Bu, gıdanın nasıl silahlaştırıldığının net örneği. Tahıl akışını kontrol eden, milyonlarca insanın açlığını koz olarak kullanabiliyor. Ve bu kozun bedelini, her zaman olduğu gibi, en yoksul ülkelerin en yoksul insanları ödüyor.

Su. Önümüzdeki Yüzyılın Petrolü

Bir başka kritik kaynak, giderek daha fazla gerilim üretiyor: Su. Bazı analistler, 21. yüzyılda suyun, 20. yüzyılda petrolün oynadığı role bürüneceğini öngörüyor.

Nehirler sınır tanımıyor, ama devletler tanıyor. Bir nehir, birden fazla ülkeden geçtiğinde, yukarı kıyıdaki ülke, aşağı kıyıdakinin su tedarikini kontrol edebiliyor. Baraj inşa ederek, su akışını düzenleyerek, komşusu üzerinde muazzam bir kaldıraç elde edebiliyor.

Nil nehri üzerinde Etiyopya, Mısır ve Sudan arasındaki gerilim bunun örneği. Etiyopya'nın inşa ettiği dev baraj, Mısır'ın su güvenliğini doğrudan etkiliyor. Mısır, Nil suyuna varoluşsal düzeyde bağımlı, neredeyse tüm tatlı suyu bu nehirden geliyor. Etiyopya ise kalkınma için bu barajı istiyor. Yıllardır süren müzakereler, kesin bir çözüme ulaşmadı. Gerilim, askıda tutuluyor.

Benzer gerilimler Fırat ve Dicle üzerinde, Mekong üzerinde, Ganj üzerinde yaşanıyor. Su, sessizce, ama giderek daha belirleyici biçimde, jeopolitik bir silaha dönüşüyor. Ve iklim değişikliği kuraklıkları artırdıkça, bu gerilimler daha da keskinleşecek.

Su örneği, bu işleyişin bir başka boyutunu gösteriyor: Doğal kaynaklar üzerindeki kontrol, gittikçe daha fazla devletler arası ilişkileri belirliyor. Ve bu kontrol mücadeleleri, çoğu yerde çözülmüyor, askıda tutuluyor, yönetiliyor, sürdürülüyor.

Venezuela. Petrol Üstünde Açlık

Kaynak lanetinin en trajik örneklerinden biri Venezuela. Dünyanın kanıtlanmış en büyük petrol rezervlerine sahip bu ülke,

son on yılda ekonomik bir çöküş, hiperenflasyon ve kitlesel göç yaşadı. Milyonlarca insan ülkeyi terk etti. Bir zamanlar Latin Amerika'nın en zengin ülkelerinden biri, açlık ve sefaletle boğuşur hale geldi.

Bu çöküşün birçok nedeni var, yanlış ekonomi politikaları, yolsuzluk, petrole aşırı bağımlılık. Ama bir faktör de dış baskı. Venezuela'ya uygulanan ağır yaptırımlar, zaten kırılgan olan ekonomiyi daha da çökertti. Ülke petrolünü satmakta, gelir elde etmekte zorlandı.

Ve burada çarpıcı bir çelişki ortaya çıkıyor. Uluslararası toplum, bir yandan Venezuela'daki insani krizi, açlığı, göçü, sefaleti, tanıyor, raporluyor, "endişe" dile getiriyor. Öte yandan, bu krizi üreten ekonomik boğma politikasını sürdürüyor. Acıyı hem tanıyor hem üretiyor.

Bu, Soğuk Kaos'un insani boyutu. Amaç, açık bir işgal ya da rejim değişikliği değil, zaten bu denenmiş ve başarılamamıştı. Amaç, rejimi kaynaklarını kullanamaz hale getirerek "zombileştirmek." Ülke ne tamamen çöküyor ne de toparlanabiliyor. Kalıcı bir kriz halinde, yönetilen bir sefalet içinde tutuluyor.

Tedarik Zincirinin Görünmez İşçileri

Bu sayfalarda çok şey konuştuk, çipler, mineraller, akışlar, jeopolitik. Ama tüm bu sistemin temelinde insanlar var. Görünmeyen, adı geçmeyen, sesi duyulmayan insanlar.

Kongo'daki maden çocukları. Lityum üçgenindeki susuz bırakılan topluluklar. Çip fabrikalarındaki uzun saatler çalışan işçiler.

Konteyner gemilerindeki, aylarca karaya çıkamayan denizciler. Tedarik zincirinin her halkasında, görünmez bir insan emeği var.

Bu insanların ortak özelliği: Ürettikleri değerin çok küçük bir kısmını alıyorlar. Kongolu çocuk, çıkardığı kobalt için günde birkaç dolar alıyor. O kobalt, yüzlerce dolarlık bir telefonun parçası oluyor. Aradaki devasa fark, zincirin yukarısındaki aktörlere, aracılara, işleyicilere, markalara, hissedarlara, gidiyor.

Bu, Soğuk Kaos'un temel maliyet aktarımı mantığının en somut hali. Sistem, değeri yukarı doğru toplarken, maliyeti ve riski aşağı doğru itiyor. En altta, en savunmasız olanlar, çocuk işçiler, yerli topluluklar, göçmen işçiler. Sistemin tüm yükünü taşıyor. En üstte, en güçlü olanlar, küresel şirketler, hissedarlar, değerin büyük bölümünü topluyor.

Ve bu insanların görünmezliği, sistemin sürdürülebilirliği için kritik. Eğer telefonunuzu her açtığınızda, onu mümkün kılan çocuk emeğini görseydiniz, sistem bu kadar rahat işleyemezdi. Görünmezlik, vicdani rahatsızlığı engelliyor. Mesafe, sorumluluğu siliyor.

Soğuk Kaos'un Maddi İmzası

Bu sayfalarda gördüklerimizi toparlarsak, Soğuk Kaos'un maddi dünyadaki imzası net biçimde ortaya çıkıyor.

Akışlar silaha dönüştü. Bir zamanlar barışın garantisi sayılan ekonomik bağımlılık, artık bir baskı aracı. Gaz, petrol, tahıl, su, çip, mineral, hepsi birer "belirsizlik silahı" olarak kullanılabiliyor.

Bağımlılık asimetrik. Bazı aktörler. Çin nadir toprak elementlerinde, Rusya enerjide, Tayvan çiplerde, kritik düğüm noktalarını kontrol ediyor.

Tam kesinti yerine kontrollü kısıtlama tercih ediliyor. Çünkü tam kopuş, hem kontrolü elinde tutanı hem de bağımlı olanı vurur. Bunun yerine, akışlar düzensizleştiriliyor, belirsizlik sürdürülüyor, gerilim "yönetilebilir" düzeyde tutuluyor.

Bu işleyişte değer bazen yukarıda birikirken, bedelin en ağır kısmı aşağıda kalır: Kongo'daki çocuğun bedeninde, Bolivya'daki yerli topluluğun suyunda, Yemen'deki açlığın sessizliğinde, küresel tüketicinin enflasyon karşısında daralan sofrasında.

Alan değiştiğinde mantık da bambaşka görünür. Savaş meydanından maden sahasına, kurum salonundan çip fabrikasına geçeriz. Ama iz sürünce benzer bir düzenek belirir: akışlar dar boğazlara bağlanır, bağımlılık pazarlığa dönüşür, yük ise pek çok durumda en az söz hakkına sahip olanların üzerinde kalır.

Çünkü tüm bu enerji, hammadde ve kaynak mücadelesinin arka planında, gezegenin kendisi ısınıyor. İklim krizi, herkesin bildiği ama kimsenin durduramadığı kriz. Soğuk Kaos'un en görünür örneklerinden biri. Bir sonraki bölümde onu ele alacağız.

Çin'in "Tasarım Yoluyla Tekel" Stratejisi. Derin Bir Bakış

Çin'in nadir toprak elementlerindeki hâkimiyetini yüzeysel olarak anlattık. Ama bu hikâye, modern stratejik düşüncenin en öğretici örneklerinden biri ve daha derin bir bakışı hak ediyor.

1980'lerde, Çin nadir toprak pazarında küçük bir oyuncuydu. Batı, özellikle ABD, bu alanda lider konumdaydı. Kaliforniya'daki Mountain Pass madeni, dünyanın en büyük üreticilerinden biriydi. Çin'in bugünkü hâkimiyeti, doğuştan gelen bir avantaj değildi, inşa edildi.

Çin'in stratejisi sabırlı ve sistematikti. Devlet, nadir toprak sektörünü stratejik öncelik ilan etti. Sübvansiyonlar sağladı, araştırma geliştirmeye yatırım yaptı, işleme kapasitesini sürekli genişletti. Çevre maliyetlerini görmezden geldi.

Çin'in fiyatları düşük tutması, Batılı üreticileri piyasadan sildi. Mountain Pass madeni, rekabet edemeyip kapandı. Batı, "nasıl olsa Çin'den ucuza alırız" diyerek kendi kapasitesini ihmal etti. Batı temiz kalmayı, ucuza almayı tercih etti ve kontrolü kaybetti.

İşin en zekice yanı, Çin'in sadece madenciliğe değil, işlemeye odaklanmasıydı. Madencilik görece kolay ve yaygın, birçok ülkede nadir toprak yatakları var. Ama işleme, asıl teknolojik bariyerin olduğu yer. Çin, bu bariyeri kurdu. Bugün, bir ülke kendi topraklarından nadir toprak çıkarsa bile, onu işleyecek tesise sahip değilse, yine Çin'e muhtaç.

Bu, "tasarım yoluyla tekel" stratejisi. Doğal bir avantajdan değil, uzun vadeli, sabırlı, devlet eliyle yürütülen bir stratejiden doğan bir hâkimiyet. Ve bu hâkimiyet, şimdi Çin'e muazzam bir jeopolitik kaldıraç sağlıyor. Batı bunun farkına geç vardı ve telafi etmesi, en az on yıl alacak.

Yeniden Sanayileşme Yarışı. Sübvansiyon Savaşları

Çip ve mineral krizlerinin ardından, büyük güçler arasında yeni bir yarış başladı: Yeniden sanayileşme.

On yıllarca, Batı'nın ekonomik mantığı üretimi dışarı taşımaktı: en ucuz nerede yapılıyorsa orada. Bu tercih, üretimin büyük bölümünü Asya'ya, özellikle Çin'e kaydırdı. Batı, "biz tasarlarız, onlar üretir" diyordu. Tasarım ve markalaşma yüksek katma değerliydi; üretim ise "kirli iş" sayılıyordu.

Ama tedarik zinciri krizleri bu mantığı sarstı. Pandemi sırasında maske bile üretemeyen, çip bulamayan, ilaç hammaddesi tedarik edemeyen ülkeler, kritik üretim kapasitesini kaybetmenin bedelini gördü. "Üretim kirli iş" mantığı, stratejik bir kırılganlığa dönüşmüştü.

Yanıt, devasa sübvansiyon programları oldu. ABD'nin CHIPS Act'i, çip üretimini ülkeye geri getirmek için on milyarlarca dolar ayırdı. Avrupa benzer programlar başlattı. Devletler, özel şirketleri kendi topraklarında fabrika kurmaya teşvik etmek için para döktü.

Bu, küresel ekonominin temel mantığında bir değişimi işaret ediyor. "Serbest piyasa en verimli yere üretimi taşır" inancı yerini, "stratejik sektörlerde devlet müdahalesi gerekir" anlayışına bırakıyor. Sanayi politikası, uzun süre demode sayılan bir kavram, yeniden moda oldu.

Ama bu sübvansiyon yarışının kendisi de bir gerilim kaynağı. Her ülke kendi sanayiini sübvanse ederken, küresel ticaret kuralları aşınıyor. Kim daha çok para dökerse, o kazanıyor. Yeniden sanayileşme, yeni bir eşitsizlik biçimi üretiyor.

Bir Sonraki Eşik: İklim

Modern dünyanın görünmez maddi omurgası kırıldığında, sarsıntı yalnızca fabrikalarda kalmaz, sofrada, faturada, sınırda, seçim meydanında ve devletlerin dış politika dilinde hissedilir.

Küreselleşmenin "tam zamanında üretim" mantığı, verimlilik için dayanıklılığı feda etti ve bu kırılganlık, peş peşe krizlerle açığa çıktı. Süveyş'te bir gemi dünyayı durdurdu. Tayvan'a bağımlı çip üretimi, küresel ekonomiyi felç etti. Rus gazı bir silaha dönüştü.

Akışların silahlaştırılması, Soğuk Kaos'un maddi alandaki temel mekanizması. Enerji, mineral, gıda, su, hepsi birer baskı aracı. Ve bu baskı, sıklıkla tam kesinti biçiminde değil, kontrollü belirsizlik biçiminde geliyor.

Kaynak laneti, zengin ama istikrarsız ülkeleri sürekli bir kuşatma altında tutuyor. Kobalttan lityuma, petrolden nadir toprak elementlerine, bu kaynakları elinde tutan ülkeler, kendi zenginliklerini kontrol edemiyor. Müdahale, açık işgal yerine ekonomik ve hukuki kuşatma biçiminde geliyor.

Her durumda aynı eşitsiz coğrafya belirir: değer zincirin üst halkalarında toplanır, zarar ise maden ocağında çalışan çocuğun, suyu çekilen yerli topluluğun ya da artan fiyatlarla boğuşan tüketicinin hayatına sızar.

Şimdi, tüm bu maddi mücadelenin arka planındaki en büyük krize geçiyoruz. Çünkü insanlık enerji ve kaynaklar için yarışırken, gezegenin kendisi ısınıyor. İklim krizi, bilimsel olarak en iyi belgelenmiş, herkesçe bilinen, ama bir türlü

durdurulamayan kriz. Soğuk Kaos'un belki de en saf ve en kapsamlı örneği.

Neden iklim krizini herkes biliyor ama kimse durduramıyor? Neden her yıl büyük zirveler yapılıyor ama emisyonlar artmaya devam ediyor? Neden bu kadar açık bir tehdit, bu kadar etkisiz bir yanıtla karşılanıyor? Bir sonraki bölüm, bu soruları ele alıyor.

BÖLÜM 4

İklim Krizini Herkes Biliyor. Peki Neden Kimse Durduramıyor?

Yönetilen felaket ve kaçınılmazlık söylemi

Sahel'de bir köyde, kuyuya inen ipin sesi artık eskisi gibi gelmiyordu. Kova suya değil, taşın dibine vuruyordu. Kadın kovayı yukarı çektiğinde içinden yalnızca çamur bulaşmış birkaç damla çıktı. Çocuğu bardağı uzattı; bardak boş kaldı.

Bu sahnenin karşısında, her yıl dünyanın başka bir köşesinde görkemli bir salon kurulur. Binlerce delege, yüzlerce ülke, on binlerce gazeteci. Uçaklarla gelen devlet başkanları, bakanlar, uzmanlar, aktivistler. İsmi her yıl bir numara artar: COP26, COP27, COP28, COP29.

İki hafta süren zirvenin sonunda, gece yarısını aşan müzakerelerin ardından, bir "tarihi anlaşma" ilan edilir. Alkışlar. Fotoğraflar. Manşetler: "Dünya İklim İçin Birleşti."

Ama kuyunun dibindeki taş alkışı duymaz. Ertesi yıl aynı salon, aynı delegeler, aynı törenler yeniden kurulur. Çünkü bir önceki "tarihi anlaşma" emisyonları yeterince azaltmamış, atmosferdeki karbon bir zirveden diğerine biraz daha artmıştır.

> *İklim krizinin en sarsıcı yanı, kimsenin görmemesi değildir. Herkes görüyor. Raporlar yazılıyor, zirveler yapılıyor, hedefler açıklanıyor, felaket görüntüleri ekrana düşüyor. Asıl sarsıcı olan, herkesin gördüğü şeyi kendi payına düşen bedel kapıya gelene kadar yarına bırakmasıdır.*

> *İklim krizinin soğukluğu felaketin kendisinde değil, felaketin toplantı takvimine çevrilmesindedir.*

İklim krizi, bu kitaptaki en garip vaka. Çünkü diğer krizlerde. Savaşlarda, kurumsal tıkanmalarda, kaynak mücadelelerinde, en azından belirsizlik var. Kimin haklı olduğu, ne yapılması gerektiği tartışmalı.

Bilimsel tablo nettir. Atmosfere salınan sera gazları gezegeni ısıtıyor; bu ısınma kuraklık, sel, yangın, deniz seviyesi yükselmesi ve gıda güvenliği gibi alanlarda ağır sonuçlar doğuruyor. İnsan etkisi konusunda bilimsel literatürde güçlü bir mutabakat var. Ne yapılması gerektiği de genel hatlarıyla biliniyor: fosil yakıt kullanımını azaltmak, enerji sistemlerini dönüştürmek ve kırılgan toplulukları korumak.

Ve yine de, hiçbir şey değişmiyor. Emisyonlar artmaya devam ediyor. Her yıl, bir önceki yıldan daha fazla karbon salınıyor.

İklim bölümünün merkezindeki gerilim budur. Tehdit biliniyor, çözüm yolları kabaca biliniyor, bedel de her yıl daha açık hale geliyor. Buna rağmen dünya, felaketi durdurmak yerine ona uyum sağlamayı ve maliyetini dağıtmayı seçiyor.

İklim Neden Soğuk Kaos'un En Elverişli Krizlerinden Biri?

İklim krizini Soğuk Kaos açısından özel kılan şey, felaketin çok açık olmasına rağmen onu durduracak iradenin sürekli ertelenmesidir.

Önce şunu görmek gerekir: kriz yavaş. Bir savaş ya da finansal çöküş anidir, bir günde manşetlere taşınır, hemen tepki gerektirir. İklim ise sinsi. Yıllar, on yıllar içinde ilerliyor. Her yıl biraz daha sıcak, ama çoğu zaman fark edilmeyecek kadar az. İnsan zihni ani tehditlere tepki vermek için evrimleşti, yavaş tehditlere değil.

Ardından ikinci damar belirir: sorumluluk dağıtık. Bir savaşta saldırgan bellidir. Bir finansal krizde sorumlu bankalar bellidir. Arabasını kullanan birey, fosil yakıt çıkaran şirket, düzenleme yapmayan hükümet, et tüketen toplum, uçakla seyahat eden turist. Herkes zincirin bir parçası.

Bir başka katman da şudur: maliyet asimetrik. Krizi yaratanlarla, bedelini ödeyenler farklı insanlar. Tarihsel karbon emisyonlarının büyük bölümünden sorumlu sanayileşmiş ülkeler, iklim değişikliğinin en kötü etkilerinden görece korunuyor. Afrika, Güney Asya ve küçük ada ülkeleri en ağır bedeli ödüyor. Henüz doğmamış gelecek nesillerin bugünkü kararlarda hiçbir sözü yok.

Dahası, çözüm güçlü çıkarları tehdit ediyor. Fosil yakıt sektörü, dünya tarihinin en zengin, en güçlü endüstrilerinden biri. Petrol, gaz ve kömür şirketleri, trilyonlarca dolarlık varlığa sahip. İklim krizini gerçekten çözmek, bu varlıkların büyük bölümünü değersiz kılar.

Bu özellikler yan yana geldiğinde, iklim krizi sıradan bir çevre meselesi olmaktan çıkar. Herkesin bildiği ama kimsenin yeterince durdurmadığı, herkesin konuştuğu ama bedelini aynı insanların ödemediği uzun bir felakete dönüşür.

Doğa Olayından "Tehdit Çarpanına"

İklim krizini anlamanın bir yolu, onu sadece bir çevre sorunu olarak değil, bir "tehdit çarpanı" olarak görmek.

İklim, tek başına nadiren bir krizi tetikler. Ama mevcut kırılganlıkları derinleştirir, çarpar, hızlandırır. Bir kuraklık, istikrarlı ve zengin bir ülkede sadece bir zorluk olabilir. Ama zaten kırılgan, yoksul, bölünmüş bir ülkede, aynı kuraklık çöküşü tetikleyebilir.

Bunu önceki bölümlerde gördük. Suriye'nin savaşa sürüklenmesinde, 2006-2010 kuraklığının rolünü hatırlayın. Kuraklık tek başına savaş çıkarmadı, ama kırsal çöküşü, kentsel yoksulluğu, sosyal gerilimi derinleştirerek, patlamaya giden yolu hazırladı.

Bu örüntü, dünyanın birçok kırılgan bölgesinde tekrarlanıyor. Sahel kuşağında, daralan su ve otlak kaynakları, çiftçilerle göçerleri karşı karşıya getiriyor. Bu çatışmalar, etnik ya da dini görünüyor, ama özünde, iklimin daralttığı kaynakların paylaşım kavgası. İklim, dolaylı olarak, terörün "lojistikçisi" oluyor.

İklimin bu "çarpan" rolü, onu özellikle tehlikeli kılıyor. Çünkü görünmez. Bir çatışma patlak verdiğinde, "iklim" manşetlerde yer almıyor, "etnik gerilim," "terör," "siyasi istikrarsızlık" yazılıyor. İklimin arka plandaki rolü, gözden kaçıyor.

"Kaçınılmazlık" Söylemi. Sorumluluğun Doğaya Yıkılması

Soğuk Kaos'un iklim alanındaki en sinsi mekanizması, "kaçınılmazlık" söylemi.

Bir sel, bir kuraklık, bir yangın gerçekleştiğinde, siyasetçilerin standart yanıtı şu: "Bu bir doğal afet. Elimizden bir şey gelmez." Felaket, "doğanın öfkesi" olarak çerçeveleniyor. İnsan kararlarından bağımsız, kaçınılmaz, kontrol edilemez.

Ama bu çerçeveleme, kimi durumda yanıltıcı. Bir selin yıkıcı olması, sadece yağmurun çokluğuyla değil, şehir planlamasının kötülüğüyle, altyapının yetersizliğiyle, erken uyarı sistemlerinin eksikliğiyle ilgili. Bir kuraklığın kıtlığa dönüşmesi, sadece yağışın azlığıyla değil, su yönetiminin başarısızlığıyla, sosyal güvenlik ağlarının eksikliğiyle ilgili.

Felaketin boyutu, insan kararlarının ürünü. Ama "kaçınılmazlık" söylemi, bu insan sorumluluğunu gizliyor. Yönetim hatası, "doğa olayı" maskesi altında görünmez kılınıyor. Siyasetçi, "ben ne yapabilirdim, bu bir doğal afet" diyerek sorumluluktan sıyrılıyor.

Bu, çok güçlü bir mekanizma. Çünkü devletin en temel görevini, vatandaşını korumak, askıya almasını meşrulaştırıyor. "Kaçınılmaz" olan bir şeyden kimse sorumlu tutulamaz.

İklim krizi, bu mekanizmayı küresel ölçeğe taşıyor. Çünkü iklim, gerçekten de "küresel" ve "kümülatif" bir olgu. Tek bir ülke, tek bir hükümet, tek bir şirket, tek başına çözemez. "Biz tek başımıza ne yapabiliriz ki, herkes yapmadıkça anlamı yok" mantığı, kolektif eylemsizliği meşrulaştırıyor.

COP Zirveleri. Oyalama Sanatının Zirvesi

İklim krizinin nasıl "yönetildiğinin" en somut örneği, COP zirveleri.

COP. Taraflar Konferansı. Birleşmiş Milletler iklim müzakerelerinin yıllık toplantısı. İlki 1995'te yapıldı. O zamandan beri, neredeyse her yıl, dünya liderleri toplanıp iklim için "tarihi" anlaşmalar imzaladı. 1997'de Kyoto Protokolü. 2015'te Paris Anlaşması.

Bu zirvelerden çıkan açıklamalar etkileyici. "Küresel ısınmayı 1,5 derece ile sınırlama hedefi." "Net sıfır emisyon taahhütleri." "Yenilenebilir enerjiye geçiş kararları." Her zirve, bir öncekinden daha iddialı hedefler ilan ediyor.

Peki sonuç? Atmosferdeki karbondioksit konsantrasyonu, ilk COP'tan bu yana hiç durmadan arttı. Küresel emisyonlar, küçük dalgalanmalar dışında, sürekli yükseldi. otuz yıllık zirveler, müzakereler, anlaşmalar, temel sorunu, emisyon artışını durduramadı.

Neden? Çünkü COP zirveleri, bir önceki bölümde gördüğümüz "soft law" mantığının ders kitabı örneği. Çıkan kararlar bağlayıcı değil. "Net sıfır" hedefleri, genelde 2050 gibi uzak tarihlere konuyor, bugünkü liderlerin hiçbiri sorumlu tutulamayacağı bir zamana. Taahhütler "gönüllü." Yaptırım yok. Bir ülke hedefini tutturamazsa, hiçbir şey olmuyor.

Üstelik bu zirveler, sorunu "teknikleştiriyor." İklim krizi, "karbon bütçesi," "sıcaklık anomalisi," "uyum senaryoları" gibi soğuk, teknik bir dile indirgeniyor. Bu teknik dil, krizi bir "siyasi eylem

çağrısı" olmaktan çıkarıp, bir "risk yönetimi dosyasına" dönüştürüyor. Ve risk yönetimi dosyaları, aciliyet hissi yaratmıyor.

COP zirveleri, bir şeyin "yapılıyormuş gibi" görünmesini sağlıyor. Her yıl liderler toplanıyor, kameralar çekiyor, açıklamalar yapılıyor, kamuoyu bir süreliğine tatmin oluyor. Bu, oyalamanın küresel ölçekte kurumsallaşmış hali.

Fosil Yakıt Sektörü. Direnen Devasa Çıkar

İklim krizinin neden çözülemediğini anlamak için, en güçlü direnç noktasına bakmak gerekiyor: Fosil yakıt sektörü.

Petrol, gaz ve kömür, modern uygarlığın enerji temelini oluşturuyor. Ve bu enerjiyi üreten şirketler, dünya tarihinin en zengin, en güçlü kurumları arasında. Devasa varlıkları, derin siyasi bağlantıları, muazzam lobi güçleri var.

İklim krizini gerçekten çözmek, bu sektör için varoluşsal bir tehdit. Çünkü çözüm, fosil yakıtların yerde kalmasını gerektiriyor. Petrol şirketlerinin bilançolarındaki en büyük değer, henüz çıkarılmamış petrol ve gaz rezervleri. Eğer iklim hedefleri ciddiye alınırsa, bu rezervlerin büyük bölümü hiç çıkarılamayacak, değersiz "batık varlıklar" olacak. Bu, trilyonlarca dolarlık bir değer kaybı demek.

Fosil yakıt sektörü, on yıllardır iklim eylemine direniyor. Ve bu direnç, sadece açık lobicilikle sınırlı değil. Daha sofistike bir strateji izlendi: Şüphe üretimi.

Daha önceki sahnelerde "agnotoloji", cehaletin bilinçli üretimi, kavramından söz ettik. Fosil yakıt sektörü, bu stratejinin ustası oldu. Tıpkı tütün şirketlerinin sigara-kanser bağını yıllarca bulanıklaştırması gibi, bazı fosil yakıt şirketleri de iklim biliminin kesinliğini sorgulatmak için kampanyalar yürüttü. Kendi bilim insanları iklim değişikliğini onaylarken, kamuoyuna "henüz kesin değil," "bilim insanları anlaşamıyor" mesajı verildi.

İnkârdan Geciktirmeye: Fosil Yakıt Lobisinin Değişen Dili

İklim krizinde kritik eşik, inkârın yenilmesiyle aşılmadı. İnkâr geri çekildi, fakat yerini daha dayanıklı bir dile bıraktı: geciktirme. Artık soru çoğu zaman “iklim değişikliği var mı?” değil; “ne kadar hızlı hareket etmeliyiz, bedeli kim ödeyecek, geçiş ne kadar ertelenebilir?” sorusudur.

Bu değişim önemlidir. Çünkü açık inkâr kolay teşhis edilir; geciktirme ise çözüm diliyle konuşur. “Gerçekçi olalım”, “ekonomi zarar görmesin”, “teknoloji zaten çözecek”, “önce büyüme”, “önce enerji güvenliği” gibi cümleler iklim eylemini reddetmez; onu sürekli ileri bir tarihe taşır. Böylece kriz kabul edilir, fakat kabul edildiği anda yönetilebilir bir bekleme odasına alınır.

Fosil yakıt lobisinin en etkili hamlesi, iklimi yalnızca bilimsel tartışma olmaktan çıkarıp yaşam tarzı, istihdam, ulusal güvenlik ve enerji fiyatı tartışmasına dönüştürmesiydi. Böylece mesele “gezegen ısınıyor mu?” sorusundan uzaklaştı; “bu dönüşümün maliyetini kim üstlenecek?” sorusuna sıkıştı. Bu sıkışma, Soğuk Kaos’un en tanıdık eşiğidir: herkes sorunu görür, fakat kimse kendi payına düşen bedeli şimdi ödemek istemez.

İklim krizi bu yüzden yalnızca atmosferde değil, dilde de yaşanır. Bir yanda emisyon eğrileri, sıcaklık rekorları ve bilimsel raporlar vardır; diğer yanda geçiş planları, dengeleme vaatleri, karbon piyasaları ve geleceğe bırakılan hedefler. Felaket somutlaşır; cevap ise çoğu zaman takvimde ertelenir.

Bu şüphe üretimi, çok etkili oldu. Eğer insanlar bir tehdidin gerçek olup olmadığından emin değilse, ona karşı eyleme geçmeleri zorlaşır. Onlarca yıl boyunca, iklim eylemini geciktirmek için bu belirsizlik kullanıldı.

Yeşil Badana. Çözüm Görüntüsü, Statüko Gerçeği

Şüphe üretimi giderek savunulamaz hale geldikçe, iklim değişikliğinin gerçekliği o kadar belirgin oldu ki, inkâr etmek imkânsızlaştı, sektör yeni bir stratejiye geçti: Yeşil badana.

Yeşil badana, bir şirketin ya da kurumun, gerçekte yaptığından daha çevreci görünmesi. Petrol şirketleri reklamlarında yeşil tarlalar, rüzgâr türbinleri, mutlu aileler gösteriyor. "Sürdürülebilirlik" raporları yayımlıyor. Küçük yenilenebilir enerji projelerini büyük bir gürültüyle duyuruyor, asıl işleri olan fosil yakıt çıkarımını sürdürürken.

Bu strateji, dahiyane. Çünkü çözüm görüntüsü veriyor, statükoyu sürdürürken. Kamuoyu, "şirketler de artık çevreci oldu" diye düşünüp rahatlıyor. Baskı azalıyor.

Yeşil badana, sadece şirketlere özgü değil. Hükümetler de bunu yapıyor. İddialı iklim hedefleri ilan ediyor, ama aynı zamanda yeni petrol ve gaz projelerini onaylıyor. "2050'de net sıfır" diyor,

ama 2030'da hâlâ fosil yakıt genişlemesi planlıyor. Sözle eylem arasındaki bu uçurum, yeşil badananın özü.

Ve burada Soğuk Kaos'un temel mekanizması karşımıza çıkıyor. Kriz "çözülüyormuş gibi" yönetiliyor. Görüntüde eylem var, hedefler, taahhütler, raporlar, reklamlar. Gerçekte ise statüko sürüyor, emisyonlar artıyor, fosil yakıt çıkarımı devam ediyor. Görüntü ile gerçek arasındaki bu uçurum, krizin "yönetilmesinin" ta kendisi.

Net Sıfırın Gölgesi

"Net sıfır" söylemi de bu gerilimin içinde anlaşılmalıdır. Doğru kullanıldığında iklim politikası için vazgeçilmez bir hedef olabilir. Fakat hedef bugünkü emisyon azaltımının yerine geçtiğinde, bir çözüm aracı olmaktan çıkar; erteleme tekniğine dönüşür. Bugün çıkarılan petrol, yakılan kömür ve genişletilen gaz altyapısı, gelecekteki dengeleme vaatleriyle meşrulaştırıldığında kriz çözülmez; hesabı sonraki kuşakların önüne bırakılır.

Buradaki mesele, her net sıfır hedefinin sahte olması değildir. Mesele, hedef ile eylem arasındaki boşluğun kalıcı hale gelmesidir. İklim diplomasisi çoğu zaman bu boşlukta yaşar: zirveler yapılır, karar metinleri yazılır, ülkeler iddialı cümleler kurar; fakat fosil yakıt altyapısı aynı anda büyümeye devam eder.

Soğuk Kaos'un iklimdeki karşılığı budur: felaket bilinir, inkâr edilemez hale gelir, fakat çözümün maliyeti güçlü çıkarları tehdit ettiği için risk yönetimi çözümün yerine geçer. İnsanlık yangını görür; ama suyu kimin taşıyacağı konusunda anlaşamaz.

Adaptasyon mu, Çözüm mü? İki Yol Ayrımı

İklim politikasında temel bir ayrım var: Hafifletme ve uyum. Bu ikisi arasındaki gerilim, bu işleyiş mantığını çarpıcı biçimde gösteriyor.

Hafifletme, sorunu kaynağında çözmek demek, emisyonları azaltmak, fosil yakıtları bırakmak, atmosfere karbon salınımını durdurmak. Bu, gerçek çözüm. Ama zor, pahalı ve güçlü çıkarları tehdit ediyor.

Uyum ise sorunla yaşamayı öğrenmek demek, deniz seviyesi yükseliyorsa setler inşa etmek, kuraklık varsa kuraklığa dayanıklı tohumlar geliştirmek, seller varsa drenaj sistemleri kurmak. Bu, sorunu çözmüyor. Sadece etkileriyle baş etmeyi kolaylaştırıyor.

İklim politikası, giderek hafifletmeden uyuma kayıyor. sorunu çözmekten, sorunla yaşamaya. Bu kayma, Soğuk Kaos mantığına yaklaşır: uyum, statükoyu doğrudan tehdit etmez. Fosil yakıt sektörü de çoğu zaman uyum politikalarına, fosil yakıt çıkarımını durdurmadığı sürece, hafifletme politikaları kadar sert itiraz etmez.

Ortada tuhaf bir denge var. Emisyonlar sürüyor, gezegen ısınıyor, felaketler artıyor, fakat "uyum" dili, mevcut düzenin bir süre daha devam etmesine imkân veriyor. Zengin ülkeler set, sigorta, teknoloji ve fon bulabilirken, yoksul ülkeler ve kırılgan topluluklar felaketin çıplak ağırlığıyla baş başa kalıyor.

Karbon Piyasaları. Krizi Finansallaştırmak

İklim krizinin "yönetilmesinin" bir başka mekanizması, karbon piyasaları.

Fikir şöyle: Emisyonlara bir fiyat koyalım. Şirketler, karbon salmak için "izin" satın alsın. Az salan, iznini çok salana satabilsin. Teoride zekice.

Pratikte ise, karbon piyasaları yerine göre bir oyalama aracına dönüştü. Karbon kredileri, sıklıkla gerçek emisyon azaltımına karşılık gelmiyor. Bir şirket, bir yere ağaç dikilmesini finanse edip "karbon nötr" ilan edebiliyor, ama o ağaçlar kesilirse, ya da zaten dikilecekse, gerçek bir azaltım olmuyor. "Karbon dengeleme" projelerinin büyük bölümünün, iddia edilen faydayı sağlamadığı ortaya çıktı.

Daha derin sorun şu: Karbon piyasaları, krizi finansallaştırıyor. onu bir ahlaki ya da varoluşsal mesele olmaktan çıkarıp, bir ticari işleme dönüştürüyor. Karbon salmak, artık bir "hak", parası olan satın alabilir.

Ve burada yine maliyet aktarımı devreye giriyor. Karbon dengeleme projeleri, genellikle küresel güneyin topraklarında yapılıyor. Zengin ülkelerin şirketleri, yoksul ülkelerde "karbon kredisi" satın alarak kendi kirliliklerini "dengeliyor." Yerel topluluklar, bazen bu projeler yüzünden topraklarından oluyor. Krizin çözümü diye sunulan şey, yeni bir sömürü biçimine dönüşebiliyor.

Eşitsizliğin İklimi. Kim Yarattı, Kim Ödüyor?

İklim krizinin en derin adaletsizliği, sorumlulukla bedel arasındaki uçurumda.

Atmosferdeki fazla karbonun büyük bölümü, son iki yüzyılda sanayileşen ülkeler tarafından salındı. Avrupa, Kuzey Amerika, ve daha yakın zamanda Çin. Afrika kıtasının tamamının tarihsel karbon emisyonlarındaki payı, çok düşük.

Bu, sadece coğrafi bir adaletsizlik değil, aynı zamanda zamansal bir adaletsizlik. Bugünün kararları, gelecek nesillerin dünyasını belirliyor. Ama gelecek nesillerin, bugünkü kararlarda hiçbir sözü yok. Henüz doğmamış insanlar, bizim tüketimimizin faturasını ödeyecek.

Bu çifte adaletsizlik, coğrafi ve zamansal, iklim krizini ahlaki açıdan benzersiz kılıyor. Çünkü krizi yaratanlarla, bedelini ödeyenler farklı olduğunda, çözüm için gereken motivasyon zayıflıyor. Sanayileşmiş ülkeler, kendi yarattıkları krizin en kötü etkilerinden korundukları için, acil bir çözüm baskısı hissetmiyor.

İklim müzakerelerinin en çetin konularından biri, bu adaletsizliğin telafisi. Yoksul ülkeler, "siz bu krizi yarattınız, çözümün maliyetini de siz karşılayın" diyor. Zengin ülkeler ise, taahhüt ettikleri iklim finansmanını sıklıkla sağlamıyor. "Kayıp ve hasar" fonu gibi mekanizmalar kuruluyor, ama içleri yeterince doldurulmuyor. Yine bir oyalama: Mekanizma var, ama işlevsel değil.

İklim Göçü. Hukukun Tanımadığı İnsanlar

İklim krizinin en insani yüzü, tetiklediği göç. Ve bu göç, Soğuk Kaos'un karakteristik bir "statüsüz nüfus" sorununu yaratıyor.

İklim değişikliği, insanları yerinden ediyor. Deniz seviyesi yükseldikçe, kıyı bölgeleri yaşanmaz hale geliyor. Kuraklık tarımı çökertince, kırsal nüfus göç ediyor. Aşırı hava olayları, evleri yok ediyor. Bu, modern tarihin en büyük nüfus hareketlerinden birini tetikliyor.

Ama burada hukuki bir boşluk var. Uluslararası hukukta "mülteci," zulümden kaçan kişi olarak tanımlanıyor. İklim nedeniyle yerinden edilen biri, bu tanıma uymuyor, ne zulümden kaçıyor, ne de teknik olarak "ekonomik göçmen." Hukuki bir kategoride yok. Tanımsız.

Bu tanımsızlık, tesadüf değil. Çünkü "iklim mültecisi" kategorisi resmen tanınsaydı, devletlerin bu insanlara karşı yükümlülükleri olurdu. Tanınmadığı sürece, yükümlülük de yok. İklim göçmenleri, hem var olan hem de görmezden gelinen, "kalıcı bir geçicilik" içinde tutulan insanlar haline geliyor.

Daha önce karşımıza çıkan "homo sacer", çıplak hayat, kavramı, burada da karşımıza çıkıyor. İklim göçmenleri, sistemin ne kabul ettiği ne de tamamen reddettiği insanlar. Ne vatandaş ne misafir. Hukukun gri alanında, korunmasız.

İklim göçü de birçok durumda insani bir gelecek meselesi olarak değil, sınırların önüne yığılmış bir güvenlik başlığı olarak ele alınıyor. Duvarlar, geri itmeler, üçüncü ülkelerle anlaşmalar ve transit bölgelerde uzun bekleyişler. İnsanların yola çıkmasına neden olan şartlar yerinde dururken, dünyanın cevabı çoğu kez hareketin kendisini yavaşlatmak oluyor.

Su Savaşları. Sessiz Çatışmalar

İklim krizinin somutlaştığı en kritik alanlardan biri su. Çünkü iklim değişikliği, su döngüsünü doğrudan etkiliyor, bazı bölgeleri kuraklığa, bazılarını sele sürüklüyor.

Dünyada 260'tan fazla sınır aşan nehir havzası var, birden fazla ülkeden geçen nehirler. Ve bu nehirler, giderek artan bir gerilim kaynağı. Çünkü yukarı kıyıdaki ülke, baraj inşa ederek, su akışını kontrol ederek, aşağı kıyıdaki ülke üzerinde muazzam bir güç elde ediyor.

Nil nehri bunun en gergin örneklerinden biri. Etiyopya'nın inşa ettiği Rönesans Barajı, Mısır'ın su güvenliğini doğrudan etkiliyor. Mısır, tatlı su ihtiyacının neredeyse tamamını Nil'den karşılıyor; Etiyopya ise kalkınma için bu barajı zorunlu görüyor. Yıllarca süren müzakereler, kesin bir çözüme ulaşmadı. Kriz, barajın "dolum hızı" üzerinden yapılan pazarlıklarla zamana yayıldı.

Benzer gerilimler, Fırat ve Dicle üzerinde, Mekong'da, İndus'ta yaşanıyor. İndus özellikle tehlikeli. Çünkü iki nükleer güç, Hindistan ve Pakistan arasında. 1960'ta imzalanan su paylaşım anlaşması hâlâ kâğıt üzerinde duruyor, ama iklim değişikliği ve baraj inşaatları, suyu sürekli bir "savaş sebebi" sınırında tutuyor.

Bu su gerilimlerinin ortak özelliği: Çözülmüyorlar, yönetiliyorlar. Çünkü kesin bir çözüm, bağlayıcı bir su paylaşım anlaşması, güçlü olan tarafın (yukarı havza ülkesinin) elindeki kozu bırakması demek. kalıcı çözüm istenmiyor. Belirsizlik, güçlüye "tek taraflı eylem" özgürlüğü tanıyor.

Bireysel Sorumluluk Söylemi. Sistemin Gizlenmesi

İklim tartışmasının en sinsi yönlerinden biri, sorumluluğun bireye yıkılması.

"Karbon ayak izinizi azaltın." "Daha az et yiyin." "Toplu taşıma kullanın." "Geri dönüşüm yapın." Bu mesajları sürekli duyuyoruz. Ve bunların hiçbiri yanlış değil, bireysel seçimler önemli. Ama bu söylemde gizli bir manipülasyon var.

İlginç bir tarihsel gerçek: "Karbon ayak izi" kavramını popülerleştiren kampanyalardan biri, bir petrol şirketi tarafından desteklendi. Mantık dahiyane: Eğer iklim krizini "bireysel sorumluluk" meselesi olarak çerçevelersen, sistemik sorumluluğu, fosil yakıt sektörünün rolünü, gizlemiş olursun. İnsanlar kendi karbon ayak izleriyle uğraşırken, asıl emisyon kaynaklarına dikkat etmiyor.

Gerçek şu: Bireysel seçimler önemli ama yeterli değil. Küresel emisyonların büyük bölümü, bireysel tüketim kararlarından değil, sistemik yapılardan kaynaklanıyor, enerji üretiminden, sanayi süreçlerinden, ulaşım altyapısından. Bir birey, ne kadar dikkatli olursa olsun, fosil yakıta dayalı bir elektrik şebekesinden, fosil yakıta bağımlı bir ulaşım sisteminden kaçamaz. Sistem değişmedikçe, bireysel çabaların etkisi sınırlı kalır.

Bireysel sorumluluk söylemi, bir önceki bölümlerde gördüğümüz "sorumluluk dağıtma" mekanizmasının iklim versiyonu. Herkes biraz sorumlu kılınarak, asıl sorumlular, fosil yakıt sektörü, düzenleme yapmayan hükümetler, gözden kaçırılıyor. Ve birey, sistemik bir sorunu kendi omuzlarında taşımaya çalışırken, hem suçluluk hissediyor hem de çaresiz kalıyor.

Felaketin Ertelenen Bedeli

İklim krizinin bu kadar köklü, bu kadar yapısal olması, kolay umutsuzluğa düşürebilir. Ama burada da, değişimin mümkün olduğunu hatırlamak gerekiyor.

Önce şunu görmek gerekir: sistemik düşünmek. İklim krizini bireysel suçluluk meselesi olmaktan çıkarıp, sistemik bir sorun olarak görmek. Karbon ayak izinizle uğraşmak yerine, ki bu da önemli, asıl emisyon kaynaklarına, fosil yakıt sektörüne, enerji politikalarına odaklanmak.

Ardından ikinci damar belirir: fosil yakıt sektörünün gücünü kırmak. Sübvansiyonların kesilmesi, yeni projelerin durdurulması, batık varlıkların kabul edilmesi. Bunlar zorlu ama gerekli adımlar. Vatandaş baskısı, yatırımcı baskısı ve hukuki baskı bu alanda belirleyici olabilir.

Bir başka katman da şudur: adaleti merkeze almak. İklim krizi bir adalet meselesi. Krizi yaratanlarla bedelini ödeyenler arasındaki uçurumu kapatmadan, gerçek bir çözüm mümkün değil. Zengin ülkelerin, hem kendi emisyonlarını azaltması hem de yoksul ülkelere gerçek finansman sağlaması gerekiyor.

Ve dördüncüsü, "kaçınılmazlık" söylemini reddetmek. Hiçbir felaket tamamen "doğal" değil. Her felaketin boyutu, insan kararlarıyla şekilleniyor. Çünkü bir şey "kaçınılmaz" olarak görüldüğünde, ona karşı mücadele etmek anlamsızlaşır. Ama "insan yapımı" olarak görüldüğünde, değiştirilebilir hale gelir.

Montreal Protokolü'nü hatırlayın, önceki bölümde anlattığımız ozon tabakası başarısı. Dünya, doğru koşullar oluştuğunda,

küresel bir çevre tehdidine etkili biçimde yanıt verebildi. İklim daha zor. Çünkü daha güçlü çıkarlar söz konusu. Ama imkânsız değil.

Bir Sonraki Eşik: Yerinden Edilen İnsan

Bu sayfalarda iklim krizinin neden çözülemediğini inceledik. Kriz yavaş, sorumluluk dağıtık, maliyet asimetrik, çözüm güçlü çıkarları tehdit ediyor. COP zirveleri oyalıyor, fosil yakıt sektörü direniyor, "kaçınılmazlık" söylemi sorumluluğu doğaya yıkıyor, yeşil badana çözüm görüntüsü veriyor. Sonuç, herkesin bildiği ama kimsenin durduramadığı bir krizdi.

İklim, aynı zamanda diğer krizlerin de zeminini oluşturuyor. Şimdiye kadar gördüğümüz savaşlar, kaynak mücadeleleri ve kurumsal tıkanmalar, ısınan bir gezegende daha da ağırlaşacak. İklim, bir "tehdit çarpanı" olarak, Soğuk Kaos'un diğer alanlarını da besliyor.

Ve bu krizlerin belki de en görünür sonucu, insanların yerinden edilmesi. İklim göçünden kısaca söz ettik, ama göç, kendi başına devasa bir Soğuk Kaos alanı. Bir sonraki bölüm, doğrudan bu konuya odaklanıyor: Göç neden çözülmüyor ve neden çözülmesi de istenmiyor?

Zeytinyağından Kahveye. Mutfağınızdaki İklim Krizi

İklim krizi soyut görünebilir. Buzullar, kutup ayıları, 2100 senaryoları. Ama çoktan mutfağınıza girdi.

Son yıllarda zeytinyağı fiyatları dramatik biçimde arttı, bazı dönemlerde yüzde üç yüze varan artışlar yaşandı. Sebep iklim: İspanya ve diğer Akdeniz ülkelerindeki uzun kuraklıklar, zeytin rekoltesini çökertti. Benzer şekilde kahve, kakao, pirinç gibi temel ürünlerde de iklim kaynaklı fiyat dalgalanmaları görülüyor.

Burada ilginç olan, krizin nasıl tezahür ettiği. Market rafları boşalmıyor, eski tip kıtlık gibi değil bu. Raflar dolu, ama fiyatlar erişilemez hale geliyor. kriz, "yokluk" olarak değil, "erişilemezlik" olarak ortaya çıkıyor. Parası olan alabiliyor. Olmayan, temel bir gıdadan mahrum kalıyor.

Bu, sessiz bir eleme mekanizması. Fiyat, kimin neye erişebileceğini belirliyor. Ama arkasında, iklim krizinin yönetilmemesi, üreticilerin korunmaması, spekülasyonun engellenmemesi gibi siyasi tercihler yatıyor.

Mutfağınızdaki bu sessiz basınç, iklim meselesinin yalnızca buzulların ya da uzak kıtaların hikâyesi olmadığını gösteriyor. Felaket bazen kademeli gelir, haber bültenindeki büyük görüntüye değil, alışveriş fişindeki küçük artışlara, eksilen ürüne, daralan sofraya yazılır.

Sahel. İklimin Terörle Buluştuğu Yer

Afrika'nın Sahel kuşağı. Sahra Çölü'nün güneyinde, kıtayı doğudan batıya kesen geniş bir şerit, iklim krizi ile güvenlik krizinin nasıl iç içe geçtiğinin en çarpıcı örneği.

Bu bölge, dünyanın en hızlı ısınan yerlerinden biri. Yağış rejimleri bozuluyor, çölleşme ilerliyor, su ve otlak kaynakları daralıyor. Geleneksel olarak bu topraklarda iki yaşam biçimi bir arada var olmuştu: Yerleşik çiftçiler ve göçebe hayvancılar. Kaynaklar bollken, bu iki grup barış içinde yaşadı.

Ama iklim kaynakları daralttıkça, bu denge bozuldu. Çiftçilerle göçebeler, aynı küçülen su ve toprak için rekabet etmeye başladı. Çatışmalar arttı. Çünkü farklı gruplar genellikle farklı etnik ya da dini kimliklere sahipti. Dışarıdan bakınca "etnik savaş" gibi görünen şey, özünde iklimin daralttığı kaynakların paylaşım kavgasıydı.

Ve burada bu işleyiş mekanizması devreye giriyor. İklim şokları, zaten zayıf olan devletleri daha da zayıflatıyor. Devlet, daralan kaynakları yönetemiyor, çatışmaları çözemiyor, güvenliği sağlayamıyor. Bu boşlukları, silahlı gruplar dolduruyor. Boko Haram, El Şebab ve benzerleri.

İklim baskısı, böylece doğrudan fail değil; çatışma zeminini ağırlaştıran bir risk çarpanı haline gelir. Kaynakları daraltır, geçim biçimlerini kırılganlaştırır, devleti hizmet üretmekte zorlar. Ardından dış güçler “terörle mücadele” veya “istikrar” adına bölgeye girer; vekâlet savaşları, kaynak mücadeleleri ve dış müdahale halkaları birbirine eklenir.

Sahel, iklim-güvenlik-kaynak-müdahale döngüsünün hepsinin bir arada işlediği bir laboratuvar. Ve bu işleyiş, kriz çözülmediği için sürekli kendini yeniden üretiyor.

Amazon. Gezegenin Akciğerlerindeki Sessiz Kriz

İklim krizinin en sessiz ama belki en kritik cephelerinden biri Amazon yağmur ormanları.

Amazon, kimi yerde "gezegenin akciğerleri" olarak tanımlanır, devasa miktarda karbon depolar, oksijen üretir, küresel iklimi düzenler. Ama daha az bilinen bir işlevi var: "Uçan nehirler." Amazon ormanları, devasa miktarda su buharı salarak, tüm Güney Amerika'nın yağmur döngüsünü besler. Orman, dev su pompası gibi çalışır.

Ve bu orman, hızla yok ediliyor. Ormansızlaşma, tarım, madencilik, hayvancılık için ağaçların kesilmesi. Amazon'u kritik bir eşiğe yaklaştırıyor. Bilim insanları, belirli bir noktadan sonra ormanın kendini yenileyemeyeceği, savana çölleşmesine dönüşeceği konusunda uyarıyor.

Amazon krizinin ilginç yanı, "sessiz" olması. Bir savaş gibi manşetlere taşınmıyor. Diplomatik bir notası yok. Yavaşça, ağaç ağaç ilerliyor. Herkes biraz sorumlu, kimse tam sorumlu.

Bu vaka, iklim krizinin sadece "emisyon" meselesi olmadığını gösteriyor. Aynı zamanda ekosistemlerin yok edilmesi, doğal dengelerin bozulması meselesi. Sınırda, askıda, sürekli kötüleşen bir denge.

Dürüst olmak gerekirse, Amazon vakası Soğuk Kaos çerçevesinin sınırlarında duruyor. Ormansızlaşmayı anlamak için çevre ekonomisi, tarımsal sermaye, yerli hakları ve ulusal kalkınma politikaları gibi başka çerçeveler de gerekir. Yine de bir boyutu bu çerçeveyle kesişir: krizin herkesçe bilinmesine rağmen, dağıtık sorumluluk ve güçlü çıkarlar nedeniyle yeterince durdurulamaması.

IPCC Raporları. Kıyamet Uyarısının İstatistiğe Dönüşmesi

İklim biliminin en otoriter sesi, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli. IPCC. Dünyanın dört bir yanından binlerce bilim insanının katkısıyla, düzenli olarak kapsamlı raporlar yayımlıyor.

Bilimsel raporlar, dünyanın bazı iklim eşiklerine tehlikeli biçimde yaklaştığını ve kimi etkilerin uzun süreli ya da geri döndürülmesi çok zor sonuçlar doğurabileceğini gösteriyor. Sıcaklık artışı, aşırı hava olayları ve uyum kapasitesi arasındaki makas daralıyor. Bilim, kesin felaket kehaneti değil; ölçülebilir risk uyarısı yapıyor.

Peki bu uyarılar ne sonuç doğuruyor? Beklenen, kapsamlı bir küresel seferberlik olurdu. Gerçekleşen ise daha sönük: Şirketlerin "sürdürülebilirlik raporları," hükümetlerin 2050 tarihli "niyet beyanları," yeni bir COP zirvesi.

Burada çarpıcı bir dönüşüm yaşanıyor. Felaket uyarısı, bir "eylem çağrısı" olmaktan çıkıp, bir "risk yönetimi dosyasına" dönüşüyor. "Karbon bütçesi," "sıcaklık anomalisi," "uyum senaryoları". Kıyamet uyarısı, istatistiğe dönüşüyor.

Bu, teknikleştirmenin gücünü gösteriyor. Bir şeyi yeterince teknik, yeterince karmaşık, yeterince "uzmanlık gerektiren" hale getirirseniz, onu aciliyetinden arındırırsınız. İnsanlar bir "kıyamet" karşısında harekete geçer, bir "risk yönetimi tablosu" karşısında esnerler.

IPCC bilim insanları, ellerinden geleni yapıyor, gerçeği, en net biçimde söylüyorlar. Ama söyledikleri gerçek, içine düştüğü kurumsal ve siyasi mekanizma tarafından etkisizleştiriliyor. Bu, bilginin değil, bilgiyi eyleme dönüştürecek sistemin başarısızlığı.

Yeşil Dönüşümün Gölgesi. Çözüm de Çatışma Üretiyor

İklim krizine karşı en büyük umut, "yeşil dönüşüm", fosil yakıtlardan yenilenebilir enerjiye geçiş. Güneş panelleri, rüzgâr türbinleri, elektrikli araçlar, pil teknolojileri. Ve bu dönüşüm gerçekten ilerliyor, yenilenebilir enerji maliyetleri düştü, kullanım yaygınlaştı.

Ama burada, bir önceki bölümde değindiğimiz bir ironiyi hatırlamak gerekiyor. Yeşil dönüşüm, kendi kaynak mücadelelerini, kendi jeopolitik gerilimlerini, kendi maliyet aktarımlarını üretiyor.

Güneş panelleri ve rüzgâr türbinleri, devasa miktarda nadir toprak elementi, bakır, lityum, kobalt gerektiriyor. Bu da, üçüncü bölümde anlattığımız tüm tedarik zinciri gerilimlerini. Kongo'daki kobalt madenlerini, lityum üçgenindeki su sorunlarını, Çin'in nadir toprak tekelini, yeşil dönüşümün merkezine taşıyor.

Fosil yakıtlardan kaçarken, yeni bir bağımlılığa giriyoruz. Petrol jeopolitiğinin yerini, mineral jeopolitiği alıyor. Kim kritik mineralleri kontrol ediyorsa, geleceğin enerji ekonomisini de kontrol edecek.

Bu, yeşil dönüşümün kötü olduğu anlamına gelmiyor; iklim krizi karşısında gerekli ve hayatidir. Ama "yeşil" etiketinin otomatik olarak "adil" ya da "çatışmasız" anlamına gelmediğini gösteriyor. Eğer yeşil dönüşüm aynı eski maliyet aktarma mantığıyla, kaynak sömürüsü ve güç yoğunlaşması üzerinden yürütülürse, yalnızca sorunun biçimini değiştirir; özünü değil.

Gerçek bir çözüm, sadece teknolojiyi değiştirmeyi değil, o teknolojinin arkasındaki güç ve adalet ilişkilerini de dönüştürmeyi gerektiriyor. Aksi halde, gezegeni kurtarırken bile, aynı eşitsizlikleri yeniden üretebiliriz.

Isınan Dünyadan Yer Değiştiren İnsana

İklim krizinin bıraktığı iz, yalnızca ısınan atmosferde değil, dünyayı karar almaktan alıkoyan siyasal ve ekonomik alışkanlıklarda da görülür.

İklim krizi, dört özelliğiyle "ideal" bir Soğuk Kaos krizi: Yavaş ilerliyor, sorumluluk dağıtık, maliyet asimetrik, çözüm güçlü çıkarları tehdit ediyor. Bu özellikler, krizin gerçek olmasına rağmen etkili bir yanıt oluşturulmasını engelliyor.

Mekanizmaları gördük: "Kaçınılmazlık" söylemi, sorumluluğu doğaya yıkıyor. COP zirveleri, oyalama sanatının zirvesini sergiliyor. Fosil yakıt sektörü, önce şüphe üreterek sonra yeşil badana yaparak direniyor. Adaptasyon, çözümün yerini alıyor,

krizi sürdürülebilir kılıyor. Karbon piyasaları, krizi finansallaştırıyor. Bireysel sorumluluk söylemi, sistemik sorumluluğu gizliyor.

Ve sonuçları gördük: Krizi en az yaratanlar, en ağır bedeli ödüyor. Gelecek nesiller, bugünkü kararların faturasını ödeyecek. İklim göçmenleri, hukukun tanımadığı "statüsüz" insanlara dönüşüyor. Su, sessiz çatışmaların kaynağı oluyor.

İklim, aynı zamanda diğer tüm krizleri besleyen bir "tehdit çarpanı." Savaşları, kaynak mücadelelerini, kurumsal tıkanmaları, hepsini daha da kötüleştiriyor. Ve belki de en görünür sonucu, insanların yerinden edilmesi.

İklim göçünden bu bölümde kısaca söz ettik. Fakat göç, kendi başına geniş bir Soğuk Kaos alanıdır ve yalnızca iklimle sınırlı değildir. Savaşlar, yoksulluk, baskı, güvenlik boşluğu ve çevresel kırılganlık insanları hareket ettirir.

Bir sonraki kapı doğrudan insanın yer değiştirmesine açılıyor: Göç neden yalnızca bir insani hareketlilik değil, modern dünyanın en kalabalık bekleme odalarından biri haline geldi?

BÖLÜM 5

Göç: Çözülmeyen Değil, Çözülmesi İstenmeyen

Dışsallaştırılmış sınırlar ve askıya alınmış hayatlar
Bir liman kenti. Türkiye'nin batısında, Ege kıyısında.

Gece yarısını geçmişti. Çocuk, babasının montunun içine saklanmış gibi duruyordu; soğuktan mı, korkudan mı, ayırt etmek zordu. Annesinin elinde küçük bir poşet vardı. Birkaç kıyafet, biraz ekmek, ıslanmasın diye iki kat naylona sarılmış bir telefon.

Karşıda, birkaç kilometre ötede, bir Yunan adasının ışıkları görünüyordu. O ışıklar yalnızca ada ışığı değildi. Güvenlikti, gelecek ihtimaliydi, "belki bu kez" diye başlayan bir cümleydi.

Botun motoru çalıştı. İçerisi kapasitesinin çok üzerindeydi. Bir adam çocuğunu kucağında daha yükseğe kaldırdı; su botun kenarından içeri yürüyordu. Kimse yüksek sesle konuşmadı. Korku bazen bağırmaz, nefesini tutar.

Bot karanlık sulara açıldı.

Bazıları karşıya ulaşır. Bazıları geri itilir. Bazıları hiç ulaşamaz. O küçük bot, devasa bir sistemin en görünür ucudur.

> *Göç eden insanlara bakarken çoğu zaman bir şeyi unutuyoruz: onların hareketi, bizim yerimizde kalabilmemizin şartıdır. Sınırın öte yanında bekleyen hayatlar, yalnızca kendi ülkelerinin çöküşünü değil, başka toplumların güvenli, düzenli ve konforlu kalma arzusunu da taşır. Göçmen yola çıktığında yalnızca kendisi*

> *hareket etmez; dünya düzeninin gizlediği yük de onun sırtında yer değiştirir.*

Göç, modern dünyanın en politik, en duygusal, en manipüle edilen konularından biri. Seçimler bunun üzerine kazanılıyor ve kaybediliyor. Partiler bunun üzerine kuruluyor. Toplumlar bunun üzerine bölünüyor.

Ve göç hakkındaki hâkim anlatı, onu bir "kriz" olarak sunuyor. Ani, beklenmedik, istisnai bir dalga. "Göç krizi patlak verdi," "sınırlar zorlanıyor," "akın başladı." Bu dil, göçü bir doğal afet gibi, aniden gelen, geçici, olağandışı bir olay gibi, gösteriyor.

Bu anlatının en büyük eksikliği, göçü ani ve beklenmedik bir taşkın gibi göstermesidir. Oysa insanlar belirli nedenlerle yerlerinden kopar: savaş, yoksulluk, baskı, iklim yıkımı, terör, devlet çöküşü, işsizlik ve gelecek kaybı. Bu nedenler sürdükçe göç de sürer. Sorun, insanların hareket etmesi değil, dünyanın bu hareketi hangi dil ve hangi ahlakla karşıladığıdır.

Daha rahatsız edici olan, göçün mevcut haliyle bazı aktörler için kullanışlı hale gelmesidir. Sınır endüstrisi büyür, ucuz emek piyasası beslenir, iç siyaset korku üzerinden mobilize edilir, Avrupa gibi merkezler ise sorumluluğun ağırlığını çoğu yerde kriz hattına daha yakın ülkelere iter. Göç böylece yalnızca insani bir mesele değil, yönetilen bir pazarlık alanı haline gelir.

Yanlış Soru, Doğru Soru

Göç tartışması, bazen yanlış soruyla başlıyor: "İnsanlar neden göç ediyor?"

Bu soru yanlış değil ama yetersiz. Çünkü göç, insanlık tarihi kadar eski. İnsanlar her zaman daha iyi koşullar için hareket etti. Asıl sorulması gereken soru farklı: "İnsanlar neden yerlerinde kalamaz hale geliyor?"

Bu fark önemli. Çünkü ilk soru, göçü bireysel bir tercih gibi gösteriyor, sanki insanlar keyfi olarak, daha iyi bir hayat için göç ediyormuş gibi. İkinci soru ise yapısal nedenlere işaret ediyor: İnsanları yerlerinden eden koşullar neler?

Cevap, pek çok durumda, önceki bölümlerde anlattığımız mekanizmalara götürür. Suriye'de savaş dış müdahalelerle daha karmaşık hale geldi. Afganistan'da kırk yılı aşan istikrarsızlık, büyük güç rekabeti ve iç siyasal kırılmalarla büyüdü. Sahel'de iklim baskısı, kaynak mücadeleleri, devlet zafiyeti ve dış müdahale aynı zeminde buluştu.

Göçün kök nedenleri, sıklıkla, küresel sistemin kendi ürettiği krizler. İnsanlar yerlerinden ediliyor çünkü ülkeleri "yaşanamaz" hale getiriliyor. Savaşların, müdahalelerin, kaynak mücadelelerinin, iklim ihmalinin sonucu.

Göçmen, bu çerçevede, sadece "daha iyi bir hayat arayan" biri değil. sistemin başka bir yerde ürettiği krizin insani sonucu olarak görünür. Merkezde üretilen bir krizin, çevreye yansıyan dalgası.

Ara Geçiş Coğrafyaları. Krizi Uzakta Tutmak

Göç "yönetiminin" en temel mekanizmalarından biri, hedef ülkelerin krizi kendi sınırlarından önceki ara coğrafyalarda tutma eğilimi. Bunu anlamak, modern göç politikasının özünü anlamak demek.

Mantık şu: Zengin hedef ülkeler. Avrupa, Kuzey Amerika, göçmenlerin kendi topraklarına ulaşmasını istemiyor. Ama göçün kök nedenlerini çözmek de pahalı, zor ve uzun vadeli bir iş. üçüncü bir yol bulunuyor: Göçü, kaynak ülkeyle hedef ülke arasındaki ara geçiş coğrafyalarında durdurmak.

Avrupa için bu ara coğrafyalar Türkiye, Libya, Fas ve diğer çevre ülkeler. Kuzey Amerika için Meksika ve Orta Amerika ülkeleri. Bu ülkeler, hedef ülkelerin kendi sınırlarında görmek istemediği insani ve siyasi baskıyı daha önceki halkalarda taşıyan alanlara dönüşüyor. Göç, hedef ülkenin sınırında değil, ondan çok önce yönetiliyor.

Bu doktrin, istikrarsızlığın insani ve mali ağırlığını sınırın hemen dışına taşıyan büyük bir düzenektir. Merkez ülkeler baskıyı yerine göre çevre ülkelere devreder. Türkiye milyonlarca Suriyeliye ev sahipliği yaparak bu yükün en ağır örneklerinden birini taşıdı. Libya, Avrupa'ya geçmek isteyen Afrikalıların sıkıştığı bir ara alana dönüştü. Bedel, haritanın kenarında kalan ülkelere ve o ülkelerde bekleyen insanlara yazıldı.

Ve burada Soğuk Kaos mantığı çok net. Sorun çözülmüyor, göçün kök nedenleri devam ediyor. Ama sorun "yönetiliyor", göçmenler hedef ülkeye ulaşmadan tutuluyor. Kriz, görünmez kılınıyor. Avrupa'nın ya da Amerika'nın vatandaşı, kriz "çözülmüş" gibi yaşıyor.

Göç Anlaşmaları. Hukukun Dışsallaştırılması

Ara geçiş coğrafyaları doktrininin somut hali, göç anlaşmalarıdır. Bunların en bilinen örneği, 2016'da imzalanan Türkiye-AB Göç Mutabakatı.

Anlaşmanın özü basitti: Türkiye, Ege Denizi üzerinden Avrupa'ya yönelen geçişleri azaltacak, belirli koşullarda geri kabul mekanizmasını işletecek. Avrupa Birliği ise maddi destek ve bazı siyasi vaatler sağlayacaktı.

Resmi anlatıda bu, bir "kazan-kazan" formülü, bir "yük paylaşımı" olarak sunuldu. Ama altında yatan mekanizma daha rahatsız edici.

Avrupa Birliği'nin, uluslararası hukuktan, özellikle 1951 Cenevre Sözleşmesi'nden, doğan bir yükümlülüğü var: İltica hakkı. Zulümden kaçan insanların sığınma talep etme hakkı. Bu, modern insan hakları rejiminin temel taşlarından biri. Ama göç mutabakatıyla Avrupa, bu yükümlülüğün fiili baskısını kendi sınırlarında karşılamak yerine Türkiye gibi zaten ağır insani yük taşıyan bir ülkenin omuzlarında tutmayı tercih etti.

Böylece hukuki bir yükümlülük, dışarıda yürütülen bir hizmete benzetildi: “İltica baskısını siz karşılayın, biz mali destek sağlayalım.” İnsan hakları dili korunuyor, fakat sorumluluğun en ağır kısmı başka coğrafyalarda bekleyen insanların hayatına bırakılıyordu.

Ve bu süreçte mültecinin kendisi, insani bir özne olmaktan çıkıp iki taraflı pazarlığın konusu haline geldi. Üzerine anlaşma yapılan, sayısı hesaplanan, hareketi kontrol edilen bir kitle. Türkiye, yıllarca taşıdığı ağır yükün Avrupa tarafından görülmesi için sınır politikasını diplomatik bir uyarı ve pazarlık başlığı olarak kullanabilecek konuma geldi. Mülteciler ise bu denklemde genellikle kendi iradeleriyle değil, devletler arası hesapların sonucu olarak yer değiştirdi.

Böylece milyonlarca insan, "askıda hayatlar" yaşamaya başladı. Ne hedef ülkeye gidebiliyorlar, ne evlerine dönebiliyorlar. Ara geçiş ülkelerinde, "geçici koruma" gibi statülerle, kalıcı bir belirsizliğe hapsolmuş durumdalar. "Geçici" denilen durum, yıllara, on yıllara uzuyor. Geçicilik, kalıcılaşıyor.

Dışsallaştırılmış Sınır. Sınır Artık Sınırda Değil

Modern göç yönetiminin en sofistike kavramı, "dışsallaştırılmış sınır."

Geleneksel olarak, bir ülkenin sınırı, fiziksel sınır çizgisidir. Pasaport orada kontrol edilir, giriş orada yapılır. Ama modern göç politikası, sınırı "dışarı taşıdı." Artık sınır kontrolü, fiziksel sınırda değil, daha önce başlıyor.

Avrupa'nın sınırı, artık Akdeniz'in güney kıyısında. Libya'da, Tunus'ta, Fas'ta. Avrupa, bu ülkelerin sahil güvenliklerini finanse ediyor, eğitiyor, donatıyor, göçmenleri daha Avrupa'ya ulaşmadan durdurmaları için. ABD'nin sınırı, artık Meksika'nın güney sınırında. Meksika, ABD baskısıyla, kendi güney sınırında göçmenleri durduruyor.

Bu "dışsallaştırma," dahiyane ve sorunlu. Dahiyane, çünkü hedef ülkeyi hukuki yükümlülüklerinden kurtarıyor. Bir göçmen Avrupa toprağına ayak basarsa, Avrupa'nın ona karşı hukuki yükümlülükleri doğar, iltica başvurusu, insani haklar, vesaire. Ama göçmen hiç Avrupa'ya ulaşamazsa, bu yükümlülükler de doğmaz. Sınırı dışarı taşıyarak, sorumluluğu da dışarı taşıyorsun.

Sorunlu, çünkü bu sistem, göçmenleri daha tehlikeli ve hukuksuz koşullara itiyor. Libya'daki göçmen gözaltı merkezlerindeki

koşullar, defalarca raporlandı, işkence, sömürü, insan ticareti. Ama bu, Avrupa'nın "sorunu" değil. Çünkü teknik olarak Avrupa toprağında olmuyor. Sorumluluk, dışsallaştırılmış sınırın ötesine itilmiş.

Bu, krizin mekânla kurduğu sert ilişkidir. Sorun ortadan kalkmaz, haritanın başka bir yerine itilir. Senin kıyında, senin kampında, senin haber ekranında olmadığı sürece daha az varmış gibi görünür. Oysa yalnızca yer değiştirmiştir, sıklıkla da daha az duyulan insanların hayatına yerleşmiştir.

Geri İtme. Sınırdaki Hukuk İptali

Dışsallaştırmanın bir adım ötesi, "geri itme", pushback. Ve bu, modern göç politikasının en karanlık yüzlerinden biri.

Geri itme, sığınma arayan insanların başvuruları etkili biçimde değerlendirilmeden sınırın öte yanına zorla gönderilmesidir. Bu uygulama, geri göndermeme ilkesi ve sığınma hakkı bakımından ciddi hukuki sorunlar doğurur. Buna rağmen pratikte birçok sınır hattında tekrar eden bir uygulamaya dönüşmüştür.

Ege Denizi'nde, mülteci botlarının motorları sökülüp, botlar Türk karasularına geri sürükleniyor. Avrupa'nın kara sınırlarında, göçmenler dövülüp geri gönderiliyor. Bu uygulamalar, video kayıtlarıyla, tanık ifadeleriyle, insan hakları raporlarıyla defalarca belgelendi.

Burada çarpıcı olan, bu uygulamaların çoğu zaman yeterli hesap verebilirlik üretmemesidir. Mahkeme kararları, insan hakları raporları ve saha tanıklıkları olmasına rağmen, sınır şiddeti çoğu kez düşük maliyetli bir siyasal pratiğe dönüşür. Çünkü sınırı sert

biçimde tutan aktörler, merkez ülkelerin görmek istemediği gerilimi kendi üzerinde toplar.

Ve bu süreçte, sığınma arayan insanın hukuki statüsü dönüştürülüyor. Artık "yardıma muhtaç bir insan" değil, "sınır ihlali yapan bir suçlu," hatta bir "hibrit tehdit" olarak kodlanıyor. Bir kez "tehdit" olarak tanımlandığında, ona karşı şiddet meşrulaşıyor. Dil, şiddeti mümkün kılıyor.

Bu, bir önceki bölümlerde gördüğümüz "güvenlikleştirme" mekanizmasının göç alanındaki tezahürü. Bir insani mesele, bir güvenlik meselesine dönüştürülüyor. Ve güvenlik meselesi haline geldiğinde, olağan insani ve hukuki normlar askıya alınabiliyor.

Mültecinin Araçsallaştırılması. İnsan, Koz Olarak

Göç politikasının belki en sinik boyutu, mültecilerin bir "jeopolitik koz" olarak kullanılması.

Dışsallaştırılmış sınır rejimleri, yükü birçok durumda krize en yakın ülkelerin omzuna bırakır. Türkiye gibi ülkeler hem savaşın, terör tehdidinin ve devlet çöküşünün doğrudan basıncını taşır hem de Avrupa'nın kendi kamuoyundan uzak tutmak istediği sınır geriliminin fiilî ağırlığıyla yüzleşir. Bu tablo, Türkiye'yi edilgen bir geçiş alanı gibi değil, ağır insani ve güvenlik yükü taşıyan merkezi bir aktör olarak okumayı gerektirir.

Bu mekanizmanın en çarpıcı tarafı, mültecilerin kendi iradeleri dışında diplomatik pazarlığın nesnesine dönüşmesidir. Bir insanın nerede yaşayacağı, hangi statüyle kayda alınacağı, hangi sınırda durdurulacağı ya da hangi şehirde bekletileceği, onun

hikâyesinden çok devletlerin güvenlik, bütçe ve iç siyaset hesaplarıyla belirlenir.

Daha karanlık bir versiyon, göçmenlerin ve mültecilerin siyasi baskı aracına dönüştürülmesidir. Bazı krizlerde devletlerin veya fiilî güçlerin insan hareketliliğini komşularına karşı pazarlık ve baskı unsuru olarak kullandığı görülür. Bu, literatürde "göçün araçsallaştırılması" veya "demografik baskı" olarak tartışılır. İnsan hayatı, jeopolitik mesajın taşıyıcısına çevrilir.

Bu araçsallaştırma, göçmenin insanlığını tamamen siliyor. Artık bir birey değil, bir sayı. Bir insani durum değil, bir pazarlık kalemi. Ve bu indirgeme, modern göç rejiminin temel bir özelliği. İnsanların, sistemin nesnelerine dönüştürülmesi.

Huni Modeli. Milyonlardan Yüzlere

Göç sisteminin nasıl işlediğini anlamak için, onu bir huni olarak düşünmek yardımcı oluyor.

Hunin en üstünde, kaynak bölgeler var. Savaş, yoksulluk, iklim baskısı altındaki milyonlarca insan. Bunlar, potansiyel göçmen havuzu. Sonra, ilk filtre devreye giriyor: Yola çıkabilmek bile bir kaynak gerektiriyor. En yoksullar, hiç hareket edemiyor, yerlerinde, krizin içinde kalıyor.

Yola çıkanlar, ara geçiş coğrafyalarına ulaşıyor. Türkiye, Libya, Meksika. Burada ikinci filtre devreye giriyor: Çoğu, bu ara coğrafyalarda tutuluyor, hedef ülkeye hiç ulaşamıyor. Milyonlar burada, "askıda" kalıyor.

Bu ara geçiş alanlarını aşmaya çalışanlar, sınır rejimleriyle karşılaşıyor, duvarlar, sahil güvenlik, geri itme. Üçüncü filtre: Çoğu durduruluyor, geri itiliyor, bazıları yolda hayatını kaybediyor. Sadece bir kısmı, hedef ülkeye ulaşabiliyor.

Hedef ülkeye ulaşanlar, son filtreyle karşılaşıyor: Seçici kabul. Bazıları iltica hakkı kazanıyor, çoğu reddediliyor. Kabul edilenler bile, kimi yerde, kayıt dışı, korumasız, sömürüye açık bir hayata giriyor.

Hunin en altında, en küçük grup: Gerçekten "başarılı" olanlar, yasal statü kazanan, entegre olabilen, yeni bir hayat kurabilen az sayıda insan. Milyonlardan başlayan akış, yüzlere, binlere iniyor.

Bu huni tesadüfi değil; sistematik olarak tasarlanmış bir eleme mekanizmasıdır. Ve her filtrede insani bir maliyet vardır: yerlerinde mahsur kalanlar, ara coğrafyalarda askıya alınanlar, sınırda ölenler, sömürülenler. Huninin her katmanı Soğuk Kaos mantığı taşır: Sorun çözülmez; filtrelenir, dağıtılır, görünmez kılınır.

Kalıcı Geçicilik. Askıda Hayatlar

Modern göç rejiminin yarattığı en karakteristik durum, "kalıcı geçicilik."

Mülteci kampları, "geçici" olarak kurulur. Acil bir durumda, insanlara geçici barınak sağlamak için. Ama bu kamplar, çoğu yerde, on yıllarca varlığını sürdürür. İçinde doğan çocuklar büyür, kendi çocukları olur, hepsi "geçici" bir kampta. Kenya'daki, Ürdün'deki, Lübnan'daki bazı kamplar, on yıllardır var. İçindeki insanlar, bütün hayatlarını "geçici" bir statüde geçiriyor.

Bu "kalıcı geçicilik," bazen tesadüf değil, yönetilebilir görülen ara bir haldir. Kalıcı statü vermek maliyetli ve siyasi olarak zordur, geri göndermek çoğu durumda mümkün değildir. Geriye insanları askıda tutan gri bir düzen kalır: ne bütünüyle içeride, ne bütünüyle dışarıda, ne vatandaş, ne de gerçekten misafir.

Filozof Giorgio Agamben'in "çıplak hayat", homo sacer, kavramı, bu durumu tarif ediyor. Homo sacer, antik Roma hukukunda, hem toplumun dışına itilmiş hem de yasanın korumasından çıkarılmış bir figür. Ne tam vatandaş, ne tam yabancı. Hukukun gri alanında, korumasız.

Modern mülteci, pek çok durumda, bu çıplak hayatın güncel karşılığı. Hukuki statüsü belirsiz, hakları kısıtlı, geleceği askıda. Ne kabul edilmiş, ne reddedilmiş. Sistemin sınırında, bir belirsizlik nesnesi olarak tutulan.

Ve bu kalıcı geçicilik, göçmeni çok sömürülebilir kılıyor. Yasal statüsü olmayan biri, haklarını arayamaz, şikayet edemez, kendini koruyamaz. Kayıt dışı göçmen emeği, modern ekonomilerin görünmez ama hayati bir parçası. Tarlalarda, inşaatlarda, fabrikalarda, evlerde, en zor ve en düşük ücretli işlerde sıklıkla statüsüz göçmenler çalışıyor.

Göçün Ekonomi Politiği

Göçün arkasındaki ekonomi politiğe bakıldığında, yalnızca insani dram değil, bu dramın çevresinde oluşan çıkar alanları da görünür hale gelir.

Ucuz emek talep eden sektörler bu işleyişin en sessiz faydalanıcıları arasındadır. Statüsüz, korumasız ve sesi zayıf

bırakılmış göçmen emeği, tarımda, inşaatta, hizmet sektöründe, ev içi emekte ve kayıt dışı üretim alanlarında ucuz bir işgücü havuzu oluşturur. Hakların belirsizliği, emeğin fiyatını da aşağıda tutar.

Sınır ve güvenlik endüstrisi de aynı tablonun içinde büyür. Duvarlar, sensörler, dronlar, biyometrik sistemler, gözetim teknolojileri, sahil güvenlik gemileri, gözaltı merkezleri ve sınır personeli, göçü insani bir mesele olmaktan çıkarıp sürekli genişleyen bir güvenlik pazarına bağlar.

Göç korkusu üzerinden siyaset yapan aktörler için de bu alan güçlü bir mobilizasyon aracıdır. Birçok ülkede partiler, kampanyalar ve medya ağları, göçmeni sürekli tehdit olarak gösteren bir dil üzerinden güç topladı. Sorun sakinleştiğinde bu siyasal enerji de azalacağı için, korkunun canlı tutulması kimi durumda daha kullanışlı hale gelir.

Yükü taşıyan geçiş ve komşu ülkeler ise bu denklemin en ağır basıncını hisseder. Bazen maddi destek ve diplomatik kaldıraç elde ederler, fakat bu kaldıraç, sosyal, ekonomik ve güvenlik maliyetini ortadan kaldırmaz. Türkiye örneğinde olduğu gibi yük, genelde alınan destekten daha büyük ve daha uzun ömürlüdür. Sığınmacı kitlesi uluslararası pazarlığın başlığına dönüşebilir, ama bu, yükü taşıyan ülkenin sınır şehirlerinde, kamu hizmetlerinde ve güvenlik mimarisinde biriken basıncı hafifletmez.

Kaybın en ağır yüzü ise yerinden edilmiş insanlarda görünür. Askıda tutulan, araçsallaştırılan, ucuz emeğe sıkıştırılan, sınır dilinin içinde sayıya dönüştürülen insanlar, Soğuk Kaos'un gerçek yükünü bedenlerinde ve geleceklerinde taşır.

Seçici Merhamet. Kimin Mültecisi Makbul?

Göç rejiminin en açığa vurucu yönlerinden biri, "seçici merhamet."

Tüm mülteciler eşit muamele görmüyor. Bazı mülteciler "makbul," bazıları "tehdit." Ve bu ayrım, yerine göre, mültecinin geldiği yere, etnik kökenine, dinine göre yapılıyor.

Bu seçicilik, özellikle çarpıcı biçimde, farklı mülteci dalgalarına verilen tepkilerde görülüyor. Bazı çatışmalardan kaçanlara kapılar açılırken, başka çatışmalardan kaçanlar duvarlarla karşılaşıyor. Aynı kıtada, aynı dönemde, benzer durumdaki insanlara çok farklı muameleler yapılıyor. Birine "kardeşimiz" denirken, diğerine "istilacı" deniyor.

Bu seçici merhamet, modern göç rejiminin "organize ikiyüzlülüğü." İnsan hakları, mültecilerin korunması. Bunlar resmen evrensel ilkeler. Ama uygulama, çok seçici. Hangi mültecinin korunacağı, hukuki bir kritere göre değil, siyasi ve kültürel yakınlığa göre belirleniyor.

Bu seçicilik, insan hakları söyleminin altını oyuyor. Eğer haklar gerçekten evrenselse, neden bazı mülteciler korunup bazıları geri itiliyor? Eğer merhamet seçiciyse, gerçekten "merhamet" mi, yoksa siyasi bir hesap mı? Bu sorular, modern göç rejiminin meşruiyetini sürekli sorgulatıyor.

Afganistan. Kırk Yıllık Göç Makinesi

Göçün nasıl “üretilen bir süreklilik” haline gelebildiğini gösteren en çarpıcı örneklerden biri Afganistan’dır.

Afganistan, 1979'daki Sovyet işgalinden bu yana, kesintisiz bir göç kaynağı. Kırk yılı aşkın süredir, dalga dalga, insanlar bu ülkeyi terk ediyor. Bu, Afganların "göç etmeyi sevmesiyle" ilgili değil. Ülkenin, sürekli olarak, büyük güçlerin rekabet sahası olmasıyla ilgili.

Her dış müdahale, yeni bir göç dalgası üretti. Sovyet işgali, milyonları Pakistan ve İran'a sürdü. İç savaş ve Taliban dönemi, yeni dalgalar yarattı. 2001'deki ABD müdahalesi, ardından yirmi yıllık savaş, sürekli bir göç akışı besledi. Ve 2021'de ABD'nin çekilmesi, Taliban'ın geri dönüşü, büyük bir göç dalgası tetikledi.

Afganistan, Soğuk Kaos perspektifinden yalnızca "çözülemeyen" bir dosya değildir; istikrarsızlığı farklı aktörler için farklı sonuçlar üreten bir kırılganlık alanıdır. Bu istikrarsızlığın ürünü olan göç, hem komşu ülkeler üzerinde baskı oluşturur hem de daha geniş jeopolitik hesaplarda bir faktöre dönüşür.

ABD'nin 2021'deki ani çekilmesi, bir "yenilgi" olarak sunuldu. Ama bir başka okuma da mümkün: Bölgeyi. Çin, Rusya ve İran'ın etki alanını, istikrarsız bırakarak, bu rakip güçlere "maliyet yükleme." ABD giderken geride bıraktığı kaos ve göç yükü, Çin'in bölgesel projeleri, İran'ın sınır güvenliği için bir sorun kaynağına dönüştü. Kaosun kendisi, rakibe devredilen bir "stratejik yük" oldu.

Bu okuma spekülatiftir; ABD'nin niyetlerini kesin olarak bilemeyiz. Daha güvenli cümle şudur: Çekilmenin sonucu, Afganistan'ın Avrasya'nın kalbinde çözülmeyen ve sürekli göç üreten bir kırılganlık alanı olarak kalmasıdır. Bu kırılganlığın bedelini komşu ülkeler, bölgesel güçler ve en çok da Afgan halkı ödemektedir.

Göç Anlatısının Manipülasyonu

Göç hakkında konuşurken, dilin nasıl kullanıldığına dikkat etmek gerekiyor. Çünkü göç anlatısı, belki de hiçbir konuda olmadığı kadar manipüle ediliyor.

"Akın," "dalga," "sel," "istila", göçü tanımlamak için kullanılan bu kelimeler, tesadüfi değil. Hepsi, doğal afet ya da askeri tehdit çağrışımı taşıyor. İnsanları, bir "kontrol edilmesi gereken kitle," bir "tehdit," bir "felaket" olarak çerçeveliyor. Bu dil, göçmeni insanlıktan çıkarıyor, bir birey değil, bir doğa olayı, bir tehlike haline getiriyor.

Sayılar da manipüle ediliyor. Göç rakamları, bazen abartılıyor, "milyonlarca insan geliyor", gerçek oranlardan kopuk korku yaratmak için. Bazı toplumlarda, göçmen nüfusunun gerçek oranı, kamuoyunun algıladığının çok altında. Ama korku, gerçeklerden değil, algıdan besleniyor.

Ve göçmenler, genellikle, toplumsal sorunların "günah keçisi" haline getiriliyor. İşsizlik mi var? Göçmenler iş çalıyor. Suç mu arttı? Göçmenler yüzünden. Kamu hizmetleri mi yetersiz? Göçmenler kaynakları tüketiyor. Ekonomik politikaları, eşitsizliği, kamu yatırımı eksikliğini, gizliyor. Göçmen, sistemin başarısızlıklarının üzerine atıldığı bir perde oluyor.

Bu manipülasyon, Soğuk Kaos'un dijital bölümünde ele alacağımız mekanizmalarla da beslenir. Sosyal medya, göç korkusunu büyütmek için çok elverişli bir araçtır. Tekil bir olay viral hale gelip tüm bir grubu damgalayabilir. Algoritma, öfke ve korku üreten içeriği daha görünür kıldığında gerçek, manipülasyonun gürültüsünde kaybolur.

Sınırın Askıya Aldığı Hayat

Göç meselesinde çıkış aralığı dardır. Çünkü konu hem insani hem ekonomik hem güvenlik hem de iç siyaset meselesidir. Yine de dar olması, kapının bütünüyle kapalı olduğu anlamına gelmez.

İlk eşik dildir. Göçü "sel," "akın," "istila" diye değil, ne olduğu gibi, zorunlu insan hareketliliği olarak, görmek gerekir. Göçmeni tehdit kategorisine yerleştiren dil, ona yapılacak muameleyi de sertleştirir. İnsan yüzünü geri çağıran dil ise siyasetin sınırını değiştirir.

Bundan sonra kök nedenler gelir. Göçü gerçekten azaltmanın yolu yalnızca duvarlar, bariyerler ve deniz devriyeleri değildir. İnsanların yerlerinde kalabilecekleri güvenli, yaşanabilir ve onurlu şartların kurulmasıdır. Bu da savaşlara, kalkınma eşitsizliklerine, iklim adaletsizliğine ve güvenlik boşluklarına aynı anda bakmayı gerektirir.

Sorumluluğu kabul etmek de burada önemlidir. Savaşlar, müdahaleler, kaynak sömürüsü ve iklim ihmali küresel sistemin ürünüyse, yerinden edilmenin yükü yalnızca sınır hattındaki ülkelere bırakılmamalıdır. Göç yönetimi bir yardım jesti değil, adil yük paylaşımı meselesidir.

En sonunda insani olanı unutmamak gerekir. Her göçmen bir sayıdan, bir güvenlik dosyasından, bir pazarlık kozundan fazlasıdır, bir hikâye, bir aile, bir hafıza ve bir gelecek ihtimali taşır. Bu insanlığı korumak, yalnızca ahlaki bir zorunluluk değil, göçü araçsallaştıran düzene karşı politik bir dirençtir.

Bir Sonraki Eşik: Sınırdan Ekrana

Göç yollarında gördüğümüz şey, yalnızca insanların yer değiştirmesi değildir. Dışsallaştırılmış sınırlar, geri itmeler, araçsallaştırma, kalıcı geçicilik ve seçici merhamet aynı anda çalışır. Yönetilen şey insan hareketi gibi görünür, gerçekte bekleme, statü, korku ve sorumluluk dağıtımı yönetilir. Bedeli ise sıklıkla yolda olan, sınırda kalan ve yeni hayatını kurmak için yıllarca izin bekleyen insanlar öder.

Göç anlatısı birçok durumda rakamlar ve korkular üzerinden kurulur. İnsan yüzü kaybolduğunda geriye kalabalık, tehdit, yük ve kriz kelimeleri kalır. Bu dilin en hızlı dolaştığı yer ise artık klasik propaganda aygıtları değil, modern dünyanın yeni sinir sistemi olan dijital platformlardır.

Son bölüm, doğrudan bu konuya odaklanıyor. Ekranlarımız, sosyal medya, algoritmalar. Bunlar dünyayı anlama biçimimizi nasıl dönüştürüyor? Neden giderek daha öfkeli, daha bölünmüş, daha yorgun ama daha az bilgili hale geliyoruz? Bir sonraki bölümde, ekranlarımızın bizi nereye götürdüğünü inceleyeceğiz.

Akdeniz. Dünyanın En Ölümcül Sınırı

Modern göç rejiminin en somut, en acı verici sahnesi Akdeniz. Bu deniz, binlerce yıldır uygarlıkların beşiği, ticaretin, kültürün, alışverişin merkezi. Bugün ise, dünyanın en ölümcül sınırı.

Son on yılda, Akdeniz'de denize açılıp karşıya ulaşamayan insanların sayısı on binlerle ölçülüyor. Her yıl, yüzlerce, bazen binlerce insan, bu sularda hayatını kaybediyor. Çoğu, adı bile bilinmeden. Kimliği belirlenemeden. Bir mezar taşı bile olmadan.

Bu ölümler, "kaza" olarak sunuluyor. Bir bot battı, hava kötüydü, insan kaçakçıları sorumlu. Çünkü güvenli, yasal göç yolları kapatıldığında, insanlar tehlikeli, yasadışı yollara itiliyor. Bot battığında ölen insan, aslında, güvenli yolların kapatılmasının kurbanı.

Avrupa, bir dönem, Akdeniz'de kapsamlı bir arama-kurtarma operasyonu yürüttü. Sonra bu operasyonlar kısıtlandı, gerekçe, "kurtarma operasyonları göçü teşvik ediyor" iddiasıydı. insanları kurtarmak, "çekici faktör" olarak görüldü. Mantık şuydu: Kurtarılmayacaklarını bilirlerse, denize açılmazlar. Sonuç acıydı: daha az kurtarma, daha çok ölüm. Caydırıcılık adına, ölüme göz yumuldu.

Bu, sınır rejiminin en çıplak halidir. Ölüm, bir "caydırıcılık aracı" olarak, sisteme dahil ediliyor. İnsanların ölmesi, bir hata değil, bir "mesaj", "gelmeyin, yoksa ölürsünüz." Ve bu mesaj, bilinçli bir politika tercihi olarak, sürdürülüyor. Akdeniz, bu acımasız hesabın su altındaki mezarlığı.

Avrupa Birliği'nin İç Bölünmesi. Göç ve Dağılma

Göç, sadece göçmenleri değil, hedef toplumları da dönüştürüyor. Ve bu dönüşümün en çarpıcı örneklerinden biri, Avrupa Birliği'nin göç meselesi üzerinden yaşadığı iç bölünme.

AB, ortak bir göç politikası oluşturmaya yıllardır çalışıyor, ama başaramıyor. Çünkü üye ülkelerin çıkarları, çok farklı. Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler. İtalya, Yunanistan, İspanya, göçün ilk darbesini alıyor, "yük paylaşımı" istiyor. İç bölgedeki ülkeler, göçmen almak istemiyor. Bazı ülkeler, kapılarını tamamen kapatmış durumda.

Bu bölünme, AB'nin "en düşük ortak payda" mantığının bir başka örneğidir. Ortak politika, çoğu zaman herkesin kabul edebileceği kadar muğlak kalır; muğlak politika ise gerçek çözüm üretmekte zorlanır. Böylece göç "krizi" sürekli "yönetilir" ama çoğu zaman çözülmez; tıpkı AB'nin diğer kronik krizleri gibi.

Daha derin bir sonuç da var: Göç meselesi, Avrupa siyasetini köklü biçimde dönüştürdü. Göç karşıtı partiler, birçok ülkede yükseldi, hatta iktidara geldi. Bu partiler, göç korkusunu siyasi sermayeye çevirdi. Ve bu yükseliş, AB'nin temel değerlerini, açıklık, dayanışma, insan hakları, sorgulatır hale geldi.

Göç, sadece bir "dış" mesele değil. Hedef toplumların iç dinamiklerini, siyasi dengelerini, değerlerini dönüştüren bir kuvvet. Göç krizinin "yönetilmesi," hedef toplumları da kronik gerilime sürüklüyor.

İç Göç ve Görünmeyen Yerinden Edilmeler

Göç tartışması, neredeyse tamamen uluslararası göçe odaklanıyor, sınırları aşan insanlara. Ama gerçeğin büyük bölümü, gözden kaçıyor: İç göç ve ülke içinde yerinden edilmeler.

Dünyada yerinden edilmiş insanların büyük çoğunluğu, kendi ülke sınırları içinde. Bunlar "iç yerinden edilmiş kişiler" olarak adlandırılıyor. Savaştan, afetten, iklim baskısından kaçıyorlar, ama uluslararası bir sınırı geçmiyorlar. Kendi ülkelerinin başka bir bölgesine sığınıyorlar.

Bu insanlar, kimi yerde, uluslararası mültecilerden bile daha korumasız. Çünkü hâlâ teknik olarak kendi devletlerinin "vatandaşı", uluslararası koruma mekanizmaları onları

kapsamıyor. Ama o devlet, çoğu yerde, onları zaten koruyamayan ya da korumak istemeyen devlet. Savaştan kaçan biri, savaşı yürüten devletten yardım bekleyemez.

İç yerinden edilmeler, küresel kamuoyunun radarına neredeyse hiç girmiyor. Sınır geçmedikleri için, "göç krizi" manşetlerinde yer almıyorlar. Hedef ülkelerin siyasi gündemine girmiyorlar. Görünmezler.

Bu, göç dosyasının bir başka boyutunu gösteriyor: Krizin en büyük bölümü, bazen en az görünen bölümüdür. Manşetlere taşınan Akdeniz botları, buzdağının yalnızca görünen ucudur. Altında, görünmeyen sayısız iç yerinden edilme vardır. Görünmeyen kriz ise çoğu zaman üzerinde çalışılmayan, çözülmeyen, hatta yönetilmeyen; sadece ihmal edilen bir krize dönüşür.

Beyin Göçü. Tersine Akış

Göç tartışması genellikle yoksul ülkelerden zengin ülkelere doğru "istenmeyen" akış üzerine. Ama bir de tersine, "istenen" bir akış var: Beyin göçü.

Zengin ülkeler, yoksul ülkelerin en eğitimli, en yetenekli insanlarını çekiyor. Doktorlar, mühendisler, bilim insanları, yazılımcılar. Bu insanlar için kapılar açık, vizeler kolaylaştırılıyor, teşvikler sunuluyor, "yetenek" hoş karşılanıyor.

Bu seçici açıklık, çarpıcı bir çelişki ortaya koyuyor. Aynı sistem, vasıfsız göçmene duvar örerken, vasıflı göçmene kırmızı halı seriyor. "Göç tehdit" derken, kastedilen belirli bir göç, yoksul,

vasıfsız, "farklı" göç. Vasıflı, zengin, "yararlı" göç, her zaman hoş karşılanıyor.

Ve bu beyin göçünün, kaynak ülkeler için ağır bir maliyeti var. Bir doktor yetiştirmek, yoksul bir ülke için büyük bir yatırım. O doktor zengin bir ülkeye göç ettiğinde, yatırım da oraya transfer oluyor. Yoksul ülke, kendi kıt kaynaklarıyla yetiştirdiği yeteneği kaybediyor, zengin ülke, bedava bir yetenek kazanıyor. Bu, görünmez ama devasa bir kaynak transferi, yoksuldan zengine.

Beyin göçü, göç rejiminin "seçiciliğini" çıplak biçimde gösteriyor. Sistem, göçe karşı değil, belirli göçe karşı. Değerli gördüğünü çekiyor, değersiz gördüğünü itiyor. Maliyet aktarımı, göçün her biçiminde işliyor.

Sınırdan Ekrana

Göçün en ağır tarafı, hareketin kendisinden çok beklemenin hayatı ele geçirmesidir. İnsan yola çıkar, sınırı aşar, kayda girer, bir statü bekler, dönüş şartlarını bekler, kabul kararını bekler, bazen bu bekleyiş bir kuşağın çocukluğuna dönüşür.

Göç, ani bir kriz değil, yapısal bir olgu. İnsanlar, ülkeleri "yaşanamaz" hale geldiğinde göç ediyor ve bu yaşanamazlık, pek çok durumda, küresel sistemin kendi ürettiği krizlerin sonucu. Savaşlar, müdahaleler, kaynak sömürüsü, iklim ihmali, hepsi, göçün kök nedenleri.

Göç dosyası kapanmaz, biçim değiştirir. Sınırlar dışarı taşınır, hukuk sınırda esner, ucuz emek sessizce kullanılır, korku siyasete malzeme olur, güvenlik endüstrisi büyür. İnsan ise bütün bu düzeneklerin arasında bazen yardım alan, bazen tehdit sayılan,

bazen işgücü olarak görülen ama sıklıkla kendi hayatı üzerinde söz hakkı sınırlı kalan bir bekleyene dönüşür.

Göç, aynı zamanda, diğer Soğuk Kaos krizlerinin bir sonucudur: savaşların, iklimin ve kaynak mücadelelerinin demografik faturası. Göçü gerçekten çözmek, izole bir göç politikasıyla değil, ancak bu krizlerin köklerine dokunan daha geniş bir siyasetle mümkün olur.

Göçmen anlatısının korkuya çevrildiği yerde dijital düzen devreye girer. Sayılar bağlamından koparılır, tekil suçlar bütün topluluklara mal edilir, görüntüler öfkeye uygun biçimde seçilir. Bir sonraki bölüm sınırdan ekrana geçecek: çünkü modern krizlerin önemli bir kısmı artık yalnızca sahada değil, dikkatimizin içinde de yönetiliyor.

Son bölüm doğrudan bu noktaya odaklanıyor. Ekranlarımız yalnızca göç algımızı değil, dünya algımızı da dönüştürüyor. Neden giderek daha öfkeli, daha bölünmüş, daha yorgun ama daha az bilgili hale geliyoruz? Bilgi bolluğu çağında gerçeğe ulaşmak neden zorlaşıyor? Son bölümde, ekranlarımızın bizi nereye götürdüğünü inceleyeceğiz.

BÖLÜM 6

Ekranlarımız Bizi Nereye Götürüyor?

Bilgi bolluğu çağında hakikatin kayboluşu

Adam videoyu izledi. Enkazdan çıkarılan çocuğun yüzü birkaç saniye ekranda kaldı. Sonra parmağı refleksle yukarı kaydı.

Bir reklam geldi. Spor ayakkabı. Sonra bir yemek videosu. Sonra öfkeli bir yorum. Sonra başka bir savaş görüntüsü.

Adam kötü biri değildi. Sadece yorulmuştu.

Dijital çağın en karanlık başarısı budur: insanı vicdansız yapmadan duyarsızlaştırmak. Acıyı inkâr ettirmez; acıyı akışın içine karıştırır. Bir çocuğun yüzü, bir indirim kampanyasıyla aynı hızda geçer.

Hakikat kaybolmaz. Daha kötüsü olur: görünür kalır ama ağırlığını kaybeder.

Bu his tesadüf değil, ekranın kurduğu dünyanın doğal sonucudur.

Bu kitabın son ana bölümü, belki de en kişisel olanı. Çünkü şimdiye kadar konuştuğumuz her şey. Savaşlar, kurumlar, kaynaklar, iklim, göç, çoğumuz için "uzakta" olan krizler. Ekranlarımız ise, elimizin altında, her an bizimle.

Ve dijital dünyanın dönüşümü, sadece bir teknolojik devrim değil. Aynı zamanda, dünyayı nasıl anladığımızı, neye inandığımızı, nasıl düşündüğümüzü değiştiren epistemolojik bir devrim. "Epistemoloji", bilginin nasıl üretildiği, nasıl doğrulandığı, kulağa soyut geliyor.

Dijital platformlar yalnızca haber aldığımız araçlar değildir, dünyayı hangi sırayla, hangi hızda, hangi öfkeyle ve hangi unutkanlıkla göreceğimizi belirleyen yeni çevredir. Bilgi çoğaldıkça hakikate yaklaşacağımızı sanmıştık. Oysa kimi durumda bilgi kalabalığı, gerçeğe giden yolu kısaltmadı, daha gürültülü ve daha yorucu hale getirdi.

Çünkü dijital dünya, sadece bir kriz alanı değil. Aynı zamanda, diğer tüm krizleri anlamamızı, ya da anlamamamızı, şekillendiren ortam. Eğer dünyayı bir bilgi sisi içinden görüyorsak, o sisin nasıl oluştuğunu anlamak, her şeyi anlamanın ön koşulu.

Eski Sansür, Yeni Sansür

Sansürü düşündüğümüzde, aklımıza klasik bir resim gelir: Bir otorite, bilgiyi gizler. Kitapları yasaklar, gazeteleri kapatır, internet sitelerini engeller. Bilgi, bir kapının arkasında tutulur, insanlara ulaşması engellenir. Bu, "bilgi yokluğu" yoluyla kontrol.

Bu klasik sansür hâlâ var, birçok ülkede uygulanıyor. Ama modern dünyada, daha sofistike, daha sinsi bir kontrol biçimi ortaya çıktı. Ve bu biçim, bilgiyi gizleyerek değil, tam tersine, bilgiyle boğarak çalışıyor.

Düşünün: Eğer bir gerçeği gizlemek isterseniz, onu yasaklayabilirsiniz; ama bu, dikkat çeker, tepki yaratır. Daha akıllıca olan, o gerçeği milyonlarca başka bilgi parçasının arasına gömmektir. Yalan haberlerle, çelişkili yorumlarla, sonsuz "alternatif görüşlerle" çevrelersiniz. Gerçek hâlâ oradadır, ama gürültünün içinde kaybolur.

Bu yeni sansürün sloganı şöyle özetlenebilir: "İstediğini söyleyebilirsin, yeter ki duyulmasın." Artık kimseyi susturmaya gerek yok. Herkesi aynı anda konuşturursanız, hiçbir ses duyulmaz. Gürültü, en etkili sessizliktir.

Bilgi alanında mesele artık yalnızca gerçeğin saklanması değildir. Bazen gerçek gözümüzün önündedir, fakat karşı iddialar, şüpheler, kesilmiş görüntüler, bağlam oyunları ve dikkat dağıtıcı başlıklar arasında etkisini kaybeder. Belirsizlik, bu kez karanlıktan değil, aşırı aydınlatılmış bir gürültüden doğar.

Hakikatten Görünürlüğe. Değerin Dönüşümü

Dijital devrimin en derin etkisi, bilginin "değer ölçütünü" değiştirmesi.

Eski dünyada, gazetelerin, kitapların, akademinin dünyasında, bir bilginin değeri, "doğruluğuna" bağlıydı. Bir haber, doğru olduğu için değerliydi. Bir araştırma, kanıtlanabilir olduğu için saygındı. Tabii ki yalanlar, propaganda, hatalar her zaman vardı, ama temel ölçüt, doğruluktu. Bir bilgi dolaşıma girmeden önce, bu filtrelerden geçerdi.

Dijital dünyada bu değişti. Bir içeriğin değeri, artık doğruluğuna değil, "etkileşimine" bağlı. Kaç kişi tıkladı, paylaştı, yorum yaptı, beğendi. Algoritma, en çok etkileşim alan içeriği öne çıkarıyor, doğru olduğu için değil, dikkat çektiği için.

Filtreler kalkmadı, yer değiştirdi. İnsan editörlerin yerini, şeffaf olmayan algoritmalar aldı. Eskiden bir editör, "bu haber doğru mu, önemli mi?" diye sorardı. Şimdi algoritma, "bu içerik etkileşim yaratır mı?" diye soruyor.

> *Sorun yalnızca neyin doğru olduğu değildir. Sorun, neyin dikkatimize değer bulunduğuna artık bizim karar vermememizdir. Ekran bize dünyayı göstermez; dünyadan hangi parçanın öfkemize, korkumuza, arzumuza ya da yorgunluğumuza uygun olduğunu seçer. Böylece hakikat kaybolmaz; akışın içinde ağırlığını kaybeder.*

Bu dönüşümü "hakikat rejiminden görünürlük rejimine geçiş" olarak adlandırabiliriz. Eski rejimde önemli olan, doğru olmaktı. Bir gerçek, algoritma onu öne çıkarmazsa, fiilen yok. "Gölge engelleme" denilen mekanizmayla, bir içerik hiç yasaklanmadan, sadece görünmez kılınarak etkisizleştirilebiliyor.

Bu yeni rejim, yönetimin doğasını değiştiriyor. Artık tek bir gerçeği dayatmaya, klasik propagandaya, gerek yok. Bazı görüşler öne çıkarılır, bazıları gömülür. Sadece "algoritma" gibi görünür. Nötr, teknik, kaçınılmaz.

Veriyle Hedeflenen Seçmen: Cambridge Analytica

Cambridge Analytica vakası, dijital siyasetin yalnızca yalan haber meselesi olmadığını gösterdi. Sorun, seçmenin yalnızca ikna edilecek bir yurttaş olmaktan çıkıp veriyle profillenen, davranışı tahmin edilmeye ve yönlendirilmeye çalışılan bir hedefe dönüşmesiydi.

Bu vakada asıl kırılma, mahremiyet ihlalinin ötesindeydi. İnsanların beğenileri, korkuları, öfkeleri, kimlikleri ve siyasi eğilimleri kampanya malzemesine çevrildi. Seçmen artık

meydanda konuşulan ortak sözün değil, kişiye özel hazırlanmış görünmez mesajların muhatabı haline geldi.

Böyle bir ortamda propaganda artık herkese aynı sloganı söylemek zorunda değildir. Herkese kendi zayıf noktasından seslenebilir. Dijital Soğuk Kaos burada başlar: ortak kamusal alan daralır, yurttaşlar farklı mesajlarla farklı gerçekliklere taşınır.

Hindistan 2024: Yapay Zekâ ve Seçim Gürültüsü

2024 Hindistan seçimleri, dijital siyasetin yeni eşiğini gösteren örneklerden biri oldu. Yapay zekâ ile üretilmiş veya manipüle edilmiş içerikler, dini gerilimler, kimlik siyaseti ve platform denetimi aynı hatta birleşti. Buradaki mesele, tek bir deepfake'in seçimi belirlemesi değildi; seçim ortamının sürekli şüphe, öfke ve dikkat yarışı içinde işlemesiydi.

Yapay zekâ çağında sahte içeriğin tehlikesi yalnızca yalan üretmesi değildir. Daha sinsi tehlike, gerçeğin de şüpheli hale gelmesidir. Bir görüntü sahte olabilir, bir ses taklit edilmiş olabilir, bir belge bağlamından koparılmış olabilir. Böylece hakikat savunulması gereken bir şey olmaktan çıkıp, sürekli ispatlanması gereken yorgun bir yük haline gelir.

TikTok ve Kısa Video Siyaseti

TikTok'un siyasal önemi, yalnızca gençlerin orada vakit geçirmesinden kaynaklanmaz. Kısa video mantığı, siyaseti uzun tartışmadan koparıp birkaç saniyelik duygu patlamalarına çevirir. Jest, yüz ifadesi, müzik, kesme, tekrar ve alay, çoğu zaman argümandan daha hızlı dolaşır.

Bu mekanizmada bilgi, açıklama olarak değil, uyarıcı olarak işler. Bir video güldürür, öfkelendirir, utandırır ya da korkutur. Sonra akış devam eder. Kullanıcı kendini siyaset izliyor sanır; çoğu

zaman aslında duygusal tepkilerinin düzenlendiği bir ritmin içindedir.

Dijital bölümün Soğuk Kaos açısından merkezinde bu vardır: Kitleleri her zaman kandırmak gerekmez. Neye bakacaklarını, neye öfkeleneceklerini, neyi unutacaklarını ve neyi konuşmaya değer bulacaklarını düzenlemek çoğu zaman yeterlidir.

Dikkat Ekonomisi. Siz Ürünsünüz

Tüm bu mekanizmanın altında, basit bir ekonomik gerçek yatıyor: Dijital platformların iş modeli, dikkatinizi satmak.

Bu platformları "bedava" kullanıyoruz. Ama hiçbir şey gerçekten bedava değil. Ödediğimiz bedel, paramız değil, dikkatimiz, zamanımız, verimiz. Platformlar, dikkatimizi topluyor ve onu reklamverenlere satıyor. Biz müşteri değiliz, biz üründük. Daha doğrusu, dikkatimiz ürün.

Bu iş modelinin acımasız bir mantığı var: Ne kadar çok zaman geçirirseniz ekranlarda, o kadar çok para kazanılır. platformların temel hedefi, sizi mümkün olduğunca uzun süre ekranda tutmak. Ve bunun için, insan psikolojisinin en derin mekanizmalarından yararlanıyorlar.

Bildirimler, "çek" mantığıyla tasarlanmış, kumar makinelerindeki gibi, belirsiz ödüller. Sonsuz kaydırma, doğal bir durma noktası bırakmıyor. "Beğeni" sistemleri, sosyal onay ihtiyacımızı sömürüyor. Her özellik, dikkatimizi yakalamak ve tutmak için, dikkatle tasarlanmış.

Kritik nokta şudur: Dikkati en çok tutan içerik, her zaman en sağlıklı içerik değildir. Öfke, korku, kıskançlık ve bölünmüşlük güçlü duygulardır; güçlü duygular dikkat çeker. Sakin, dengeli ve nüanslı içerik ise daha az etkileşim alır. Algoritma bizi kışkırtan, öfkelendiren ve kutuplaştıran içeriğe doğru iter. Çünkü o içerik, bizi ekranda tutar.

Sonuçta sistem, kasıtlı olarak değil ama yapısal olarak, bizi daha öfkeli, daha kaygılı, daha bölünmüş hale getiriyor. Çünkü öfkeli, kaygılı, bölünmüş bir kullanıcı, daha çok ekranda kalan, dolayısıyla daha kârlı bir kullanıcı.

Filtre Balonları. Herkes Kendi Gerçeğinde

Dijital dünyanın en tehlikeli sonuçlarından biri, "filtre balonları."

Algoritma, size ne göstereceğini, geçmiş davranışlarınıza göre belirliyor. Neyi tıkladınız, neyi izlediniz, neyle etkileşime girdiniz. Bunlara bakarak, size "ilginizi çekecek" içeriği sunuyor. Mantık, sizi memnun etmek: Sevdiğiniz şeyi gösterelim ki, ekranda kalın.

Ama bunun bir yan etkisi var: Giderek, sadece zaten inandığınız şeyi görüyorsunuz. Sizinle aynı görüşteki insanların içeriğini, sizin dünya görüşünüzü doğrulayan haberleri, sizin önyargılarınızı pekiştiren yorumları. Farklı görüşler, çelişkili bilgiler, rahatsız edici gerçekler. Bunlar, algoritma tarafından elenip gidiyor. Çünkü onlar sizi rahatsız eder, ekrandan uzaklaştırır.

Böylece herkes kendi "filtre balonunda" yaşıyor. Kendi gerçekliğinde. Ve farklı balonlardaki insanlar, giderek birbirinden kopuk gerçekliklerde yaşıyor.

Bunun siyasi sonuçları yıkıcı. Bir toplumun ortak kararlar alabilmesi için ortak bir gerçeklik zeminine ihtiyacı var. Ama filtre balonları bu zemini yok ediyor. Aynı olay, farklı balonlarda tamamen farklı biçimlerde algılanıyor. Bir grubun "kahraman" gördüğünü, diğeri "hain" görüyor.

İki insan, aynı olayı tartışırken, iki farklı gerçeklikten konuşuyor. Ortak zemin olmadığı için, tartışma da imkânsız. Diyalog, yerini, karşılıklı bağırışlara bırakıyor.

Bilgi Yorgunluğu. Zihnin Teslim Olması

Sürekli bilgi bombardımanının en sinsi sonucu, "bilgi yorgunluğu."

Zihnimiz, sonsuz bir bilgi akışını işlemek için tasarlanmadı. Atalarımız, günde belki birkaç önemli bilgiyle karşılaşırdı. Biz, günde binlerce bilgi parçasına maruz kalıyoruz. Her biri, dikkat talep ediyor, bir tepki bekliyor.

Analiz etmeyi bırakıyor, derine inmeyi bırakıyor, anlamaya çalışmayı bırakıyor. Bunun yerine, yüzeyde kalıyor, başlıkları okuyor, ama içeriğe girmiyor. "Bilgili" görünüyor, ama "anlamlı" bir çerçeve kuramıyor.

"analitik felç" yaratıyor. Çelişkili uzman görüşleri, sonsuz "alternatif gerçekler," sürekli dezenformasyon. Bunlar, bireyi "doğruya ulaşmanın imkânsız olduğuna" ikna ediyor. "Zaten kimse doğruyu bilmiyor," "her şey görüş meselesi," "kime inanacağını bilemiyorsun." Bu inanç, bireyin pozisyon almasını, inanmasını, eyleme geçmesini engelliyor.

Bu, belki de bu işleyişin en ucuz ve en etkili kontrol yöntemi. İnsanları susturmaya gerek yok. Onları binlerce sesle sağır etmek yeterli. Gerçek, ulaşılamadığı için değil, kimse onu arayacak enerjiye sahip olmadığı için etkisini yitiriyor. Zihinsel özerklik, açık bir baskıyla değil, yorgunlukla teslim alınıyor.

Şefkat Yorgunluğu. Vicdanın Sönümlenmesi

Bilgi yorgunluğunun ahlaki bir versiyonu var: Şefkat yorgunluğu.

İlk kez bir savaş görüntüsü gördüğünüzde, sarsılırsınız. Bir çocuğun cesedinin fotoğrafı, bir şehrin enkazı, bir mültecinin gözyaşları. Bunlar, vicdanınızı harekete geçirir. Bir şey yapmak istersiniz.

Ama o görüntü, ertesi gün başka bir görüntüyle değişir. Sonra başka biriyle. Sürekli bir acı akışı. Savaş, kıtlık, felaket, zulüm, hepsi, aynı ekranda, art arda, sonsuz bir döngüde. Ve zihin, bu sürekli acı maruziyetine bir tepki geliştirir: Duyarsızlaşma.

İlk gün dünyayı ayağa kaldıran bir katliam görüntüsü, onuncu gün sadece bir "akış içeriğine" dönüşür. Parmağınız, üzerinden kayıp geçer. Çünkü her acıya tepki vermek, psikolojik olarak imkânsız. Zihin, hayatta kalmak için, bir "duygu ekonomisi" yapar, bazı acıları görür, çoğunu görmezden gelir. Bu, ahlaki bir tercih değil, psikolojik bir savunma.

Ama bu duyarsızlaşmanın siyasi bir sonucu var: Hesap verebilirliğin sonu. Bir adaletsizliğin düzeltilmesi için, sürdürülebilir bir kamuoyu baskısı gerekir. Ama dijital öfke, saman alevi gibi, hızla parlar, hızla söner. Bir kriz, birkaç gün gündemde kalır, sonra unutulur. Bir sonraki kriz gelir.

Bu, önceki bölümlerde gördüğümüz birçok krizin neden "yönetilebildiğini" açıklıyor. Gazze, Yemen, Suriye, Sudan, hepsi, dijital öfkenin geçici dalgalarıyla karşılanıyor, sonra unutuluyor. Kamuoyu baskısı sürdürülemediği için, karar alıcılar üzerinde gerçek bir baskı oluşmuyor. Vicdan sönümleniyor, ve sönümlenen bir vicdan, hesap soramıyor.

Süreksiz Zihin. Bağ Kuramama

Dijital akışın bir başka yıkıcı etkisi, zihni "süreksizleştirmesi."

Geleneksel okuma, bir kitap, uzun bir makale, doğrusaldır. Bir fikri takip edersiniz, üzerine düşünürsünüz, bağlantılar kurarsınız. Zihin, derinleşir, bağlam oluşturur, anlam üretir.

Dijital akış ise kesintilidir. Bir savaş haberi, ardından bir komedi videosu, ardından bir reklam, ardından bir siyasi tartışma, ardından bir kedi fotoğrafı. Hepsi, saniyeler içinde, art arda. Zihin, hiçbirini derinlemesine işleyemeden, bir sonrakine geçiyor.

Bu süreksizlik, "bağ kurma kapasitesini" yok ediyor. Bir kriz, diyelim Ukrayna, zihinsel olarak işlenmeden, başka bir kriz, diyelim Gazze, tarafından bastırılıyor. İkisi arasında bağlantı kuramıyorsunuz. Tarihsel bağlamı göremiyorsunuz. Neden-sonuç ilişkilerini takip edemiyorsunuz. Her olay, izole bir "an" olarak kalıyor, kökünden, bağlamından, sonuçlarından kopuk.

Soğuk Kaos'a hizmet eder. Çünkü krizleri anlamak, bağ kurmayı gerektirir: Suriye savaşının kuraklıkla, kuraklığın iklimle, iklimin fosil yakıtlarla, fosil yakıtların güç yapılarıyla ilişkisini görmek gerekir. Süreksiz zihin bu bağları kurmakta zorlanır; her krizi sistemin parçası olarak değil, izole bir "kötü haber" olarak algılar.

Bağlamsızlaştırılmış bir kriz, anlaşılamaz. Anlaşılamayan bir kriz, çözülemez. Çünkü çözüm, önce anlamayı gerektiriyor, ve anlama, dijital akışın yok ettiği şey.

Paralel Gerçeklikler. Ortak Zeminin Çöküşü

Tüm bu mekanizmaların, filtre balonları, dezenformasyon, kutuplaştırıcı algoritmalar, bir araya gelmesiyle, modern toplumların en derin krizi ortaya çıkıyor: Ortak gerçekliğin çöküşü.

Bir zamanlar, bir toplumun üyeleri, aynı bilgi kaynaklarını paylaşırdı. Aynı gazeteleri okur, aynı haber bültenlerini izlerdi. Görüşler farklı olabilirdi, ama temel gerçekler üzerinde, geniş bir mutabakat vardı.

Dijital dünya bu zemini parçaladı. Artık farklı gruplar, sadece farklı görüşlere değil, farklı gerçeklere sahip. Aynı seçim, birine göre "demokrasinin zaferi," diğerine göre "büyük hile." Aynı bilimsel bulgu, birine göre "kanıtlanmış gerçek," diğerine göre "elit komplosu." Ortak bir gerçeklik olmadığı için, tartışma da imkânsız.

Bu, demokrasi için varoluşsal bir tehdit. Çünkü demokrasi, farklı görüşlerin ortak gerçekler üzerinde tartışıp uzlaşabilmesini gerektiriyor. Ama eğer taraflar, temel gerçekler üzerinde bile anlaşamıyorsa, uzlaşı imkânsız. Siyaset, bir fikir alışverişi olmaktan çıkıp, birbiriyle konuşamayan kabilelerin savaşına dönüşüyor.

Ve bu bölünmüşlük, bu işleyişe hizmet ediyor. Çünkü köklü değişim. Savaşları durdurmak, iklimi korumak, eşitsizliği

azaltmak, geniş toplumsal koalisyonlar gerektiriyor. Ama bölünmüş, kutuplaşmış, ortak gerçekliği olmayan bir toplum, bu koalisyonları kuramıyor. Herkes kendi balonunda öfkeliyken, kimse birlikte hareket edemiyor. Bölünmüşlük, statükonun en güçlü koruyucusu.

Gözetim. İzlenen Hayatlar

Dijital dünyanın bir başka boyutu, gözetim. Her tıklama, her arama, her konum, her satın alma, hepsi kaydediliyor, analiz ediliyor, depolanıyor.

Bu veri toplama, bize "kişiselleştirilmiş hizmet" olarak sunuluyor. Algoritma sizi tanıyor, ihtiyaçlarınızı öngörüyor, hayatınızı kolaylaştırıyor. Ama bedeli, mahremiyetin sonu.

Düşünür Shoshana Zuboff, bu sisteme "gözetim kapitalizmi" adını verdi. Mantık şu: Platformlar, davranışlarınızı veri olarak topluyor, bu veriyi işliyor, ve sizin gelecekteki davranışlarınızı öngörmek, hatta yönlendirmek, için kullanıyor. Siz sadece izlenmiyorsunuz, davranışınız tahmin ediliyor ve şekillendiriliyor.

Bu, gücün yeni bir biçimi. Geleneksel güç, toprakla, orduyla, parayla ölçülürdü. Dijital güç, "zihin haritalarıyla" ölçülüyor, kimin ne düşündüğünü, ne hissettiğini, ne yapacağını bilmek.

Gözetim, sadece şirketlere özgü değil. Devletler de bu kapasiteyi kullanıyor. Vatandaşlarını, hiç olmadığı kadar yakından izleyebiliyorlar. Bu gözetim sürekli genişliyor. Terör, suç, dezenformasyon, her tehdit, daha fazla gözetimi meşrulaştırıyor.

Ve gözetimin sinsi bir yan etkisi var: Otosansür. İzlendiğini bilen biri, kendini sansürler. Farklı düşünmekten, muhalefet etmekten, sıra dışı olmaktan çekinir. Gözetim, açık bir baskı olmadan bile, uyumu üretir. İnsanlar, kimse onları zorlamadan, "güvenli" olanı söyler, "güvenli" olanı yapar. Bu, kontrolün en sofistike biçimi, içselleştirilmiş gözetim.

Yapay Zekâ: Yeni Bir Eşik

Dijital kaosun en yeni boyutu, yapay zekâ. Ve bu, oyunu köklü biçimde değiştirme potansiyeli taşıyor.

Yapay zekâ, artık gerçeğinden ayırt edilemeyecek içerikler üretebiliyor. Sahte ama inandırıcı fotoğraflar, videolar, sesler. Bir liderin hiç söylemediği bir şeyi söylediği bir video. Hiç olmamış bir olayın gerçekçi görüntüsü. "Derin sahte" denilen bu teknoloji, gerçek ile sahte arasındaki sınırı tamamen bulanıklaştırıyor.

Bunun sonuçları derin. Şimdiye kadar, en azından bir görüntü, bir ses kaydı, bir "kanıt" sayılırdı. "Gözümle gördüm" demek, bir şeydi. Ama artık, gördüğünüz şeyin gerçek olup olmadığını bilemiyorsunuz. Her görüntü, sahte olabilir.

Daha sinsi bir sonucu var: "Gerçeği inkâr etme imkânı." Eğer her şey sahte olabiliyorsa, o zaman gerçek bir kanıt bile "sahte" diye reddedilebilir. Bir lider, gerçekten söylediği bir şeyi, "o video sahte" diyerek inkâr edebilir. Gerçek ile sahte arasındaki sınır çöktüğünde, herkes istediği gerçeği seçebilir hale geliyor.

Bu, bilgi yorgunluğunu ve görelilik tuzağını yeni bir seviyeye taşıyor. Eğer hiçbir şeye güvenemiyorsanız, eğer her kanıt şüpheliyse, o zaman gerçek tamamen anlamsızlaşıyor. Yapay

zekâ, doğru kullanılırsa muazzam bir araç, ama bu bağlamda, Soğuk Kaos'un bilgi kaosunu derinleştirme potansiyeli taşıyor.

Dijital Egemenlik. Kim Kontrol Ediyor?

Tüm bu dijital dünyanın altında, somut bir altyapı var. Ve bu altyapının kontrolü, yeni bir jeopolitik mücadele alanı.

İnternet "bulutta" gibi görünüyor, soyut, sınırsız, herkese ait. Ama aslında, çok fiziksel. Veri merkezleri, denizaltı kabloları, sunucu çiftlikleri. Birkaç ülke ve birkaç dev şirket, küresel dijital altyapının büyük bölümünü kontrol ediyor.

Kaynak jeopolitiğinde gördüğümüz mantık, dijital alanda da işlemektedir. Veri merkezlerinin kapasitesi, denizaltı kablolarının kontrolü, bulut altyapısının sahipliği ve platform mimarileri yeni güç kaynaklarına dönüşür. Bu altyapıyı kontrol eden, dijital akışların yönünü de etkiler.

Ve bu kontrol, bir jeopolitik silaha dönüşebiliyor. Bir ülke, başka bir ülkenin dijital altyapısına erişimini kesebilir. Veri akışlarını izleyebilir, manipüle edebilir, durdurabilir. Dijital egemenlik, kendi dijital altyapına sahip olmak, giderek, ulusal egemenliğin bir parçası olarak görülüyor.

ABD ile Çin arasındaki "teknoloji savaşı," bu mücadelenin merkezinde. Hangi teknolojinin "güvenli," hangisinin "casus" olduğu, hangi uygulamanın "serbest," hangisinin "tehdit" olduğu. Bunlar, sadece teknik kararlar değil, jeopolitik kararlar.

Dijital egemenlik mücadelesi, dünyayı "böler", farklı dijital bloklar oluşuyor. Birbiriyle uyumsuz sistemler, birbirine kapalı ağlar. İnternetin "tek dünya" vaadi, parçalanıyor.

Gürültünün İçinde Kalan Hakikat

Dijital kaos, belki de bu kitaptaki en yakın, en kişisel krizdir. kısmen de olsa müdahale edebileceğimiz bir alandır. Çünkü ekranlarımızla ilişkimiz, en azından bütünüyle başkalarının elinde değildir.

Önce şunu görmek gerekir: farkındalık. Algoritmanın nasıl çalıştığını bilmek. Öfkelendiğinizde, "bu öfke, algoritmanın beni ekranda tutma çabasının ürünü olabilir mi?" diye sormak. Bir içerik viral olduğunda, "neden bu kadar yayılıyor, doğru olduğu için mi, yoksa kışkırtıcı olduğu için mi?" diye sormak. Mekanizmayı görmek, ona karşı ilk savunma.

Ardından ikinci damar belirir: dikkati geri kazanmak. Sonsuz kaydırmaya direnmek. Bilinçli okuma alışkanlıkları geliştirmek, uzun makaleler, kitaplar, derinlemesine içerik. Zihne, bağ kurma, bağlam oluşturma, derinleşme fırsatı vermek. Bu, dijital çağda neredeyse devrimci bir eylem: Yavaşlamak, derinleşmek, odaklanmak.

Bir başka katman da şudur: filtre balonunu kırmak. Bilinçli olarak, farklı görüşlere maruz kalmak. Sizi rahatsız eden, sizinle aynı fikirde olmayan kaynakları da okumak. Ortak gerçeklik zemini, ancak farklı bakış açılarıyla temas ederek korunabilir.

Dahası, sistemik talep üretmek gerekir. Bireysel çaba önemli ama yeterli değildir; tıpkı iklimde gördüğümüz gibi. Platformların

hesap verebilirliğini, algoritmaların şeffaflığını, veri haklarını ve dijital düzenlemeleri savunmak önemlidir.

Ve en temelde: Gerçeğin önemine inanmaya devam etmek. Görelilik tuzağına düşmemek. Evet, gerçeğe ulaşmak zor, ama imkânsız değil. Bazı şeyler doğru, bazı şeyler yanlış. Çünkü gerçeğin öldüğü bir dünyada, sadece güç kalır.

Son Eşiğe Doğru

Ekranların kurduğu düzen, hakikati ortadan kaldırmıyor. Onu hız, görünürlük, öfke ve dikkat rekabeti içinde zayıflatıyor. Filtre balonları, bilgi yorgunluğu, şefkat yorgunluğu, paralel gerçeklikler, gözetim, yapay zekâ ve dijital egemenlik aynı büyük soruya bağlanıyor: İnsan neye inanacağını değil, neye bakmaya devam edeceğini nasıl seçecek?

Bu dönüşüm, Soğuk Kaos'un diğer alanlarını da besliyor. Dijital kaos ise anlamayı bağlamsızlaştırarak ve yorgun düşürerek, birlikte hareket etmeyi de bölerek ve kutuplaştırarak zorlaştırıyor. dijital alan, Soğuk Kaos'un zihinsel altyapılarından biri haline geliyor.

Altı bölüm boyunca farklı kapılardan aynı karanlık koridora girdik. Savaşta kapanış ertelendi, kurumlarda prosedür sonucun yerini aldı, kaynaklarda bağımlılık pazarlığa dönüştü, iklimde uyum dili köklü dönüşümü gölgeledi, göçte insan sınır rejiminin içinde bekletildi, ekranda hakikat gürültüye bırakıldı.

Geriye asıl eşik kalıyor: bu işleyiş kırılabilir mi? Bu soru karamsarlığa teslim olmak için değil, bütün kitap boyunca

izlediğimiz mekanizmanın insan eliyle kurulduğunu hatırlamak için sorulmalı. Görmek, değiştirme ihtimalinin ilk şartıdır.

Saman Alevi Öfke. Hashtag Aktivizminin Sınırları

Dijital çağ, yeni bir aktivizm biçimi doğurdu: Hashtag aktivizmi. Bir adaletsizlik olur, sosyal medyada bir etiket yayılır, milyonlar paylaşır, kısa sürede küresel bir "hareket" oluşur. İlk bakışta, bu güçlü bir araç, sıradan insanların sesini birleştiren, otoriteleri harekete geçmeye zorlayan.

Ve bazı durumlarda, gerçekten işe yarıyor. Bazı sosyal hareketler, dijital mobilizasyonla başladı, gerçek değişimler yarattı. Dijital araçlar, örgütlenmeyi kolaylaştırdı, sesleri büyüttü, görünmezi görünür kıldı.

Ama bir sınır var. Dijital öfke, sıklıkla, "saman alevi" gibi. Hızla parlıyor, hızla sönüyor. Bir hafta herkes bir konu hakkında öfkeli, sonra gündem değişiyor, konu unutuluyor. dijital ortamın üretmekte zorlandığı şey.

"slacktivizm" ya da tembel aktivizm olarak da eleştiriliyor. Bir gönderi paylaşmak, bir etiketi desteklemek, kolay. Bir saniyede yapılır ve insana "bir şey yaptım" hissi verir. Ama bu his, birçok durumda, gerçek eylemin yerini alıyor. İnsanlar, paylaşımı eylem sanıyor.

Burada dijital düzenin sinsi mekanizması işliyor. Dijital aktivizm, kimi zaman bir "buhar boşaltma" işlevi görebiliyor. İnsanlar öfkelerini çevrimiçi ifade ediyor, rahatlıyor; fakat gerçek eyleme geçmeyebiliyor. Karar alıcılar da geçici dijital fırtınanın geçmesini

bekliyor; çünkü birkaç gün sonra gündemin değişeceğini biliyorlar.

Bu, aktivizmin değersiz olduğu anlamına gelmiyor. Ama dijital aktivizmin sınırlarını görmek önemli. Gerçek değişim, ekran başında öfkelenmekten fazlasını gerektiriyor, örgütlenme, süreklilik, somut eylem.

Estetikleştirilmiş Şiddet. Acının Seyirlik Nesnesi

Dijital çağın rahatsız edici bir boyutu, şiddetin ve acının "estetikleştirilmesi."

Savaş görüntüleri, artık yüksek çözünürlüklü, sinematik kalitede geliyor. İnsansız hava araçlarından çekilen "temiz" saldırı videoları. Profesyonelce kurgulanmış çatışma görüntüleri. Hatta bazı silahlı gruplar, propaganda için, Hollywood kalitesinde videolar üretiyor. Şiddet, bir görsel "içeriğe" dönüşüyor.

Bu estetikleştirme, tehlikeli bir mesafe yaratıyor. Bir savaş görüntüsü, sinematik bir kalitede sunulduğunda, gerçekliğinden kopuyor. Bir film sahnesi gibi izleniyor. Acı, soyutlaşıyor. Ölüm, bir "içerik" oluyor. Ve izleyici, gerçek bir insanın gerçek acısı yerine, bir görsel deneyim tüketiyor.

Bu, empatinin altını oyuyor. Gerçek acıyla karşılaşmak, sarsıcıdır, ama estetikleştirilmiş acı, tüketilebilir. Aradaki fark kritik. Sarsıcı olan, harekete geçirir, tüketilebilir olan, sadece izlenir ve unutulur. Şiddetin estetikleştirilmesi, onu bir eylem çağrısı olmaktan çıkarıp, bir seyir nesnesine dönüştürüyor.

Ve bu, anlamı boşaltıyor. Bir trajedi, ne kadar "güzel" sunulursa, o kadar az gerçek hissediliyor. İzleyici, görüntünün estetiğine odaklanıyor, içeriğindeki insani felakete değil. Bu, Soğuk Kaos'un bilgi alanındaki bir başka mekanizması: Gerçeği yok etmeden, onu bir estetik nesneye dönüştürerek etkisizleştirmek.

Yankı Odaları ve Radikalleşme

Filtre balonlarının daha tehlikeli bir versiyonu, "yankı odaları" ve bunların beslediği radikalleşme.

Bir filtre balonu, sizi zaten inandığınız şeyle çevreliyor. Bir yankı odası, bunu bir adım öteye taşıyor: Sadece aynı görüşleri görmüyorsunuz, aynı zamanda bu görüşlerin giderek daha uç versiyonlarına maruz kalıyorsunuz. Çünkü algoritma, etkileşimi maksimize etmek için, sizi giderek daha "güçlü", daha uç, içeriğe doğru itiyor.

Mekanizma şöyle işliyor: Ilımlı bir içerikle başlıyorsunuz. Algoritma, daha güçlü tepki veren içeriği öne çıkardığı için, giderek daha keskin, daha kutuplaştırıcı, daha uç içerik öneriyor. Her adımda biraz daha ileri.

Bu "tavşan deliği" etkisi, radikalleşmenin dijital motoru. İnsanlar, masum bir merakla başlayıp, giderek aşırı içeriğe çekilebiliyor. Komplo teorileri, aşırılıkçı ideolojiler, nefret söylemi. Bunların hepsi, algoritmik öneriler aracılığıyla, adım adım normalleşebiliyor.

Ve yankı odaları, dışarıdan gelen düzeltici bilgiyi engelliyor. Bir kez bir yankı odasının içindeyseniz, sizi sorgulayacak, farklı bir perspektif sunacak içerik, algoritma tarafından eleniyor. Giderek

daha izole, daha uç, daha kapalı bir bilgi dünyasında yaşıyorsunuz.

Bu mekanizma, toplumsal kutuplaşmanın motoru. Farklı yankı odalarındaki insanlar, sadece farklı görüşlere değil, giderek daha uç ve birbirine düşman görüşlere sahip oluyor. Ortak zemin, her geçen gün daralıyor.

Mikrohedefleme. Kişiselleştirilmiş Manipülasyon

Dijital reklamcılığın ve siyasi kampanyacılığın yeni silahı, "mikrohedefleme."

Geleneksel propaganda, herkese aynı mesajı verirdi. Bir afiş, bir reklam, bir konuşma, kitleye yönelikti. Ama dijital teknoloji, bunu kökten değiştirdi. Artık her bireye, ona özel, kişiselleştirilmiş bir mesaj gönderilebiliyor.

Platformlar, hakkınızda muazzam miktarda veri topluyor; neyi sevdiğinizi, neyden korktuğunuzu, neye öfkelendiğinizi. Bu veri sayesinde, size en çok etki edecek mesaj tam size göre hazırlanabiliyor. Aynı siyasi kampanya, farklı insanlara çelişkili mesajlar gönderebiliyor. Çünkü her birey ayrı ayrı hedefleniyor.

Bu mikrohedefleme, demokratik tartışma için tehlikeli. Çünkü ortak bir kamusal söylem yok ediyor. Eskiden, bir siyasetçinin ne söylediği herkesçe bilinirdi, açık bir meydanda konuşurdu. Şimdi, her birey ayrı bir mesaj alıyor, ve kimse diğerinin ne aldığını bilmiyor. Siyasi söylem, görünmez, parçalı, denetlenemez hale geliyor.

Ve bu, manipülasyonu kolaylaştırıyor. Bir kampanya, sizin en derin korkularınızı, önyargılarınızı, zayıflıklarınızı hedefleyebiliyor, kişiye özel. Ve siz, bu mesajın size özel olarak tasarlandığını, milyonlarca farklı insana farklı mesajlar gittiğini bilmiyorsunuz. Manipülasyon, görünmez olduğu için, daha etkili.

Bu, gözetim kapitalizminin doğal sonucu. Veri toplandıkça, hedefleme keskinleşiyor. Hedefleme keskinleştikçe, manipülasyon güçleniyor. Ve manipülasyon güçlendikçe, bireyin özerk karar verme kapasitesi aşınıyor. Seçimlerimizin ne kadarı gerçekten "bizim," ne kadarı bize "tasarlanmış".

Dijital Kaos ve Diğer Krizler. Birleştirici Bölüm

Bu son bölümü, kitabın geri kalanıyla bağlamak önemli. Çünkü dijital kaos, diğer beş bölümde anlattığımız her şeyle iç içe.

Savaşları hatırlayın. Modern savaşlar, sadece sahada değil, ekranlarda da yürütülüyor. Dezenformasyon kampanyaları, propaganda videoları, manipüle edilmiş görüntüler, hepsi, savaşın bir parçası.

Kurumları hatırlayın. Kurumların "zombi" halde kalabilmesi, kısmen, dijital dikkatin dağınıklığı sayesinde. Bir kurumsal başarısızlık, dijital akışta birkaç gün gündemde kalıyor, sonra başka bir içerikle bastırılıyor. Sürdürülebilir hesap sorma, dijital süreksizlik tarafından engelleniyor.

Kaynakları hatırlayın. Çip savaşları, dijital egemenlik mücadelesi, veri merkezleri. Bunlar, hem maddi hem dijital. Dijital altyapı, modern kaynak jeopolitiğinin yeni cephesi.

İklimi hatırlayın. İklim inkârının, şüphe üretiminin en güçlü aracı, dijital platformlar. Yanlış bilgi, algoritmalar sayesinde hızla yayılıyor.

Göçü hatırlayın. Göç korkusunun, göçmen düşmanlığının yayılması, dijital. Bir tekil olay viral oluyor, tüm bir grubu damgalıyor. Mikrohedefleme, göç korkusunu siyasi sermayeye çeviriyor. Anlatının manipülasyonu, dijital araçlarla güçleniyor.

Dijital kaos, izole bir kriz değil. Diğer tüm krizlerin hem yansıdığı hem de şekillendiği ortam. Soğuk Kaos'un zihinsel altyapısı. Eğer dünyayı bir bilgi sisi içinden görüyorsak, bölünmüş, yorgun, kafası karışık. O sisin nasıl oluştuğunu anlamak, diğer her şeyi anlamanın ön koşulu.

Ve bu, umut için de bir zemin sağlıyor. Çünkü eğer dijital kaos, diğer krizleri "yönetilebilir" kılan zihinsel altyapıysa, o zaman bu altyapıyı değiştirmek, dikkati geri kazanmak, bağ kurmayı öğrenmek, ortak gerçekliği savunmak, diğer tüm krizlerle mücadelenin de ön koşulu. Zihnimizi geri kazanmak, dünyayı değiştirmenin ilk adımı.

Son Eşik

Ekranın en büyük gücü, dünyayı göstermesi değil, gösterdiği şeyi hangi hızda unutturacağını da belirlemesidir.

Modern dijital dünya, yeni bir kontrol biçimi yarattı: Bilgiyi gizleyerek değil, bilgiyle boğarak. "İstediğini söyleyebilirsin, yeter ki duyulmasın." Gürültü, en etkili sessizlik.

Bilginin değer ölçütü değişti, doğruluktan görünürlüğe. Algoritma, en doğru değil, en çok etkileşim alan içeriği öne çıkarıyor. Ve bu içerik, en öfkelendirici, en kutuplaştırıcı olan.

Dikkat ekonomisi, bizi ürüne dönüştürdü. Platformlar, dikkatimizi satıyor ve bizi ekranda tutmak için, en derin psikolojik mekanizmalarımızı sömürüyor. Böylece daha öfkeli, daha kaygılı, daha bölünmüş bir toplum.

Filtre balonları ve yankı odaları, ortak gerçekliği parçaladı. Herkes kendi gerçeğinde yaşıyor. Bilgi yorgunluğu ve şefkat yorgunluğu, zihni ve vicdanı sönümlendiriyor. Süreksiz zihin, bağ kuramıyor.

Savaşlardan ekranlara uzanan yol tamamlandığında geriye tek bir ezber değil, birbirine bakan sahneler kalıyor: Cenevre'de bekleyen dosya, New York'ta veto edilen karar, Kongo'da çıkarılan maden, Akdeniz'de duran bot, Sahel'de kuruyan toprak, telefonda akan görüntü. Her biri farklı bir yerden aynı çağ duygusuna bağlanıyor.

Geriye kitabın en önemli sorusu kalıyor: Soğuk Kaos kaderimiz mi, yoksa değiştirebileceğimiz bir işleyiş mi? Sonuç bölümü bu soruya, umutsuzluğu büyütmek için değil, görmenin değiştirme ihtimalini başlatabileceği inancıyla yaklaşıyor.

Sonuç

Bu İşleyiş Kırılabilir mi?

Soğuk Kaos kader değil; insan kararlarının kurduğu bir düzenektir.

1989. Kasım. Berlin.

Yirmi sekiz yıldır bir şehri ikiye bölen duvar, o gece yalnızca beton olmaktan çıktı. İnsanlar sınır kapılarında birikti, askerler ne yapacağını bilemedi, yıllardır geçilmez sayılan çizgiler bir anda anlamını kaybetti. Birkaç saat içinde Doğu ile Batı arasında yalnızca politik bir hat değil, insanların zihnine kazınmış bir imkânsızlık duygusu da kırıldı. Sabah olduğunda dünya aynı dünya değildi.

Berlin Duvarı'nın yıkılışı, tarihin en büyük derslerinden birini yeniden hatırlattı: Hiçbir düzen, kendi kendini sonsuza kadar garanti altına alamaz. Ne kadar güçlü görünürse görünsün, her sistem insan kararlarıyla, kurumlarla, korkularla, alışkanlıklarla ve çıkarlarla ayakta kalır. İnsan eliyle kurulmuş olan, yine insan eliyle değiştirilebilir. Bazen bu değişim çok yavaş birikir, yıllarca görünmez, sonra bir akşam, dünyanın hiç beklemediği bir yerinden kapı açılır.

Bu kitabın anlattığı tablo ağırdı. Savaşların neden uzadığını, kurumların neden konuşup kimi yerde değiştiremediğini, kaynakların ve tedarik hatlarının nasıl güç mücadelesine dönüştüğünü, iklim krizinin nasıl bilindiği halde ertelendiğini, göçün nasıl insanlık meselesinden sınır dosyasına çevrildiğini ve ekranlarımızın hakikati nasıl gürültüye teslim edebildiğini

gördük. Bütün bu bölümlerde aynı soğuk çizgi başka başka kılıklarda belirdi: Krizler bitmiyor, daha taşınabilir hale getiriliyor, bedel çoğu yerde en az sesi çıkanların üzerine bırakılıyor, belirsizlik, ortadan kaldırılması gereken bir sorun olmaktan çıkıp yönetim alanına dönüşüyor.

Böyle bir tablo insanı karamsarlığa itebilir. Hatta ilk bakışta karamsarlık daha gerçekçi görünebilir. Dünya bu kadar karmaşıksa, çıkarlar bu kadar güçlü, kurumlar bu kadar yavaş, toplumlar bu kadar yorgunsa insanın aklına aynı soru gelir: Bütün bunların karşısında ne yapılabilir? Fakat cevabı teslimiyet olmak zorunda değildir. İnsana gerçekçi olduğunu söylerken, bazen onu hareketsiz bırakır.

Umutsuzluğun Konforu

Umutsuzluk tuhaf bir konfor sağlar. İnsan değişimin imkânsız olduğuna inandığında artık sorumluluk taşımaz; denemek, yanılmak ve mücadele etmek zorunda kalmaz. Soğuk Kaos'un en derin işleyişlerinden biri burada saklıdır: İnsanlara yalnızca acıyı göstermez; o acının değiştirilemeyeceği duygusunu da üretir.

Bilgi yorgunluğu, şefkat yorgunluğu, bitmeyen gündemler, birbirini boğan kriz haberleri, her olaya hemen eklenen karşı anlatılar, büyük kurumların sonuçsuz açıklamaları ve siyasetin sürekli erteleme dili bu duyguyu büyütür. İnsan bir noktadan sonra yalnızca neyin doğru olduğunu değil, doğruyu bilmenin ne işe yarayacağını da sorgulamaya başlar. "Zaten hiçbir şey değişmiyor" cümlesi, böyle zamanlarda sıradan bir yakınma olmaktan çıkar. Sistemin insanın içine yerleştirdiği bir fren haline gelir.

Bu fren, yalnızca bireysel ruh halini değil, siyasal imkânı da etkiler. Çaresiz hisseden toplumlar uzun süreli dayanışma kurmakta zorlanır. Herkes kendi küçük güvenlik alanına çekilir. Birileri sınırda beklerken, birileri ekranda kaydırıp geçer. Beklemek önce sabır gibi görünür, sonra alışkanlığa dönüşür.

Umutsuzluğu reddetmek yalnızca kişisel bir direnç meselesi değildir; politik bir anlam taşır. Bir düzenin değişmeyeceğine inanmak, o düzenin kendisi hakkında kurduğu en güçlü hikâyeyi kabul etmektir. Soğuk Kaos bunu ister: krizlerin yönetilmesini kader, kurumların yavaşlığını gerçekçilik, hukukun seçiciliğini kaçınılmazlık, maliyet aktarımını zorunluluk, hakikat yorgunluğunu çağın normal hali gibi göstermek.

Tarihin En Eski Dersi

Tarih, umutsuzluğu sürekli utandıran bir arşivdir. Sömürge imparatorlukları kendilerini ebedî sandı, dağıldılar. Apartheid rejimi kendini güvenlik ve düzen adıyla meşrulaştırdı, çöktü. Kadınların oy hakkı bir dönem birçok ülkede akıl dışı sayıldı. Bugün demokrasinin vazgeçilmez ölçülerinden biri. İşçi hakları, çocuk emeği yasakları, sosyal güvenlik, sendikal haklar, çevre koruma standartları, savaş suçları yargılamaları. Bunların hiçbiri tarihin insanlığa kendiliğinden verdiği hediyeler değildi.

Güney Afrika'da apartheid yalnızca ahlaki olarak yanlış olduğu için sona ermedi. İç direniş, uluslararası baskı, ekonomik maliyet, kültürel meşruiyet kaybı ve siyasal aklın artık aynı düzeni sürdürememesi bir araya geldi. Kuzey İrlanda'da silahlar yalnızca yorulduğu için susmadı; yeni bir siyasi çerçeve, aracılık, cesaret ve karşılıklı acının tanınması devreye girdi. Montreal Protokolü

de yalnızca bilim insanları uyardığı için değil, uyarı kurumsal irade ve bağlayıcı düzenleme ile birleştiği için başarıya ulaştı.

Bu örnekler kolay bir umut vadetmez; değişimin ne kadar zahmetli olduğunu gösterir. Fakat aynı zamanda önemli bir ihtimali hatırlatır: Kurumlar bazen işleyebilir, toplumlar bazen birlikte davranabilir, güçlü çıkarlar bazen gerileyebilir. İnsanlık tarihi yalnızca yıkımın değil, onarımın da tarihidir.

Kırılma Anları Sessiz Başlar

Büyük değişimler pek çok durumda başlamadan önce sessizdir. Dışarıdan bakıldığında hiçbir şey olmuyormuş gibi görünür. Kurumlar aynı dili konuşur, güç sahipleri aynı özgüvenle davranır, toplumlar yorgun görünür, muhalefet dağınık sanılır. Yüzeyde durağanlık vardır, derinde basınç.

Berlin Duvarı bir gecede yıkıldı ama o geceye yıllar aktı. Apartheid bir seçimle sona erdi ama o seçime on yılların direnişi, hapishaneleri, sürgünleri, boykotları ve uluslararası baskısı geldi. Bir savaş masada biter ama masaya gelene kadar toplumların, arabulucuların, kayıpların, yorulmuş orduların ve değişen güç dengelerinin uzun hikâyesi vardır. Değişim sıklıkla aniden görünür, fakat nadiren aniden hazırlanır.

Bu işleyişin kırılması da böyle olacaktır. Tek bir büyük hamleyle, tek bir kahramanla, tek bir zirveyle ya da tek bir yasa metniyle değil. Farklı yerlerde biriken küçük ama ısrarlı itirazlarla. Bir gazetecinin dosyayı bırakmamasıyla, bir hukukçunun yıllarca takip ettiği davayla, bir sivil toplum ağının unutulan insanları görünür kılmasıyla, bir seçmenin kriz diliyle yetinmemesiyle, bir toplumun propaganda karşısında hafızasını korumasıyla.

Anlatının Değiştiği Yer

Bir düzen yalnızca zorla ayakta durmaz; anlatıyla da ayakta durur. İnsanların ona inanması, en azından onu kaçınılmaz sayması gerekir. Soğuk Kaos kendini çoğu zaman beş cümleyle korur: "Bu sorun çok karmaşık." "Başka seçenek yok." "Şimdi zamanı değil." "Daha kötüsü olabilirdi." "Zaten dünya böyle." Bu cümlelerin her biri bazen gerçeğin bir parçasını taşır. Dünya gerçekten karmaşıktır, seçenekler bazen dardır, zamanlama bazen önemlidir, daha kötüsü bazen mümkündür.

Bu sisi dağıtmak için anlatıyı değiştirmek gerekir. Bir savaşın uzamasına yalnızca "sahadaki karmaşıklık" demek yetmez, kimin bu uzamadan ne kazandığını da sormak gerekir. Bir kurumun karar alamamasını yalnızca "prosedür" diye açıklamak yetmez, prosedürün kimin lehine zaman kazandırdığını görmek gerekir. Göçü yalnızca "akış" diye konuşmak yetmez, hareket eden şeyin insan hayatı olduğunu hatırlatmak gerekir.

Anlatıyı değiştirmek soyut bir iş değildir. Dil, kararların ön hazırlığıdır. Bir şeye ne ad verdiğimiz, ona nasıl davranacağımızı belirler. Zulme zulüm demek, işgale işgal demek, teröre terör demek, çifte standarda çifte standart demek; acıyı "yan hasar" ya da "akış" gibi soğuk ifadelerin içinden çıkarıp insan yüzüne geri döndürmek gerekir. Soğuk Kaos'un en sevdiği yer, kelimelerin yumuşayıp sorumluluğun dağılmaya başladığı yerdir.

Çıkışın İnce Yolları

Döngüyü Kırmanın Beş Eşiği

Birinci eşik, krizi olay olarak değil mekanizma olarak okumaktır. Bir savaş çıktığında yalnızca cepheye değil, onu uzatan

finansmana, veto ilişkilerine, silah akışına, medya diline ve yükün kimin üzerine bırakıldığına bakmak gerekir. Olayı görmek yetmez; onu taşıyan düzeni görmek gerekir.

İkinci eşik, maliyet aktarımını görünür kılmaktır. Bir kararın kime rahatlık, kime borç, kime göç, kime açlık, kime güvenlik duvarı, kime mezar ürettiği sorulmadan hiçbir kriz gerçekten anlaşılmış olmaz. Soğuk Kaos'un en güçlü tarafı, bedeli görünmez yerlere taşımasıdır.

Üçüncü eşik, norm seçiciliğini teşhir etmektir. Hukuk yalnızca rakibe, insan hakları yalnızca zayıf olana, egemenlik yalnızca müttefike uygulanıyorsa ortada ilke değil, araç vardır. Bir düzenin meşruiyeti, en zor vakalarda nasıl davrandığıyla ölçülür.

Dördüncü eşik, kurumları varlıklarıyla değil sonuçlarıyla değerlendirmektir. Bir kurumun toplantı yapması, rapor yayımlaması ya da açıklama üretmesi yeterli değildir. Asıl soru şudur: Acıyı azaltıyor mu, sorumluluğu netleştiriyor mu, maliyeti adil dağıtıyor mu, krizi gerçekten kapatıyor mu?

Beşinci eşik, dikkat rejimini kırmaktır. Bir toplum neye bakacağını kendisi belirleyemiyorsa, neye müdahale edeceğini de belirleyemez. Uzun okuma, hafıza, bağlam, yavaş düşünme ve inatçı takip bu yüzden lüks değil, siyasal savunma biçimleridir.

Bu eşikler kolay çözüm vaat etmez. Fakat okuru çaresiz bırakmaz. Çünkü bir düzen ancak görünmez kaldığı sürece mutlak görünür; görünür hale geldiğinde tartışılabilir, tartışıldığında sınırlandırılabilir, sınırlandırıldığında değiştirilebilir.

Fakat bu kitap boyunca anlatılan dünya, kolay cevapların kaldırabileceği bir dünya değil. Soğuk Kaos derin bir işleyiştir. Onu bir karar, bir seçim, bir anlaşma, bir kampanya ya da bir öfke dalgasıyla bütünüyle ortadan kaldırmak mümkün değildir. Ama

bu, hiçbir şey yapılamaz anlamına gelmez. Tam tersine, büyük düzenekler genelde küçük ve sürekli müdahalelerle aşınır.

Çıkışın ilk eşiği görmektir. Bir krize bakarken yalnızca görünen olayı değil, onun etrafındaki çıkar haritasını, kurumsal tıkanmayı, dil değişimini, yükün nereye taşındığını ve zamanın kimin lehine işlediğini fark etmek gerekir. Görmek pasif bir eylem değildir. Çünkü görünmez kalan düzen sorgulanamaz. Bir savaşın neden bitmediğini, bir göç anlaşmasının yükü nereye taşıdığını, bir iklim kararının kimi koruyup kimi dışarıda bıraktığını, bir platformun hangi acıyı öne çıkarıp hangisini gömdüğünü görmek, zihinsel bir uyanıklık ister.

Bunun yanında süreklilik gerekir. Bir kriz birkaç gün gündemde kalır, sonra yerini başka bir görüntüye bırakır. Oysa gerçek değişim, gündem düştükten sonra başlayan işte saklıdır. Dosyayı takip etmek, kaynak okumak, hafızayı korumak, aynı konuyu aylar ve yıllar boyunca bırakmamak, kamuoyunun kısa öfkesini uzun sorumluluğa çevirmek gerekir. Saman alevi vicdan böyle bir işleyişi sarsmaz; ısrar eder.

Hesap sormak da kuru bir slogan değildir. Dağılmış sorumluluk Soğuk Kaos'un en güçlü zırhlarından biridir: herkes biraz sorumlu görünür ama kimse tam sorumlu olmaz. Kim veto etti? Kim fonladı? Kim sustu? Kim kazandı? Bedeli kim ödedi? Hangi kurum hangi yetkiyi kullanmadı? Hangi ülke hangi normu kendisi için esnetti?

Bir başka çıkış yolu bağ kurmaktır. Bu işleyiş krizleri birbirinden kopuk gösterir. Savaş ayrı, göç ayrı, iklim ayrı, enerji ayrı, ekran ayrı sanılır. Oysa gerçek dünyada bunlar birbirine temas eder. Suriye savaşı göç yollarına, göç Avrupa siyasetine, Avrupa siyaseti

sınır sanayiine, sınır sanayii güvenlik diline, güvenlik dili hukuka bağlanır. Kongo'daki maden sahası telefon ekranına, telefon ekranı dijital dikkat ekonomisine, dikkat ekonomisi siyasal kutuplaşmaya uzanır.

Bütün bunların nihai yeri kolektif davranıştır. Bireysel farkındalık önemlidir ama tek başına yeterli değildir. Sistemik sorunlar, sistemik cevaplar ister. Bağımsız medya, sivil toplum, akademik denetim, hukuk mücadelesi, tüketici baskısı, seçmen davranışı, meslek örgütleri, yerel dayanışma ağları ve uluslararası kampanyalar önem taşır. Hiçbiri tek başına mucize yaratmaz. Ama birlikte, dağılmış sorumluluğu daha görünür ve daha maliyetli hale getirir.

Kurumları Terk Etmek Değil, Onarmak

Bu işleyişi anlatırken kurumların yavaşlığını, seçiciliğini ve kimi zaman etkisizliğini eleştirdik. Kurumlar olmadan dünya daha adil hale gelmez, yerine göre daha çıplak bir güç alanına dönüşür. Sorun kurumların varlığı değil, hangi iradeye, hangi hesap verebilirliğe ve hangi norm tutarlılığına bağlandıklarıdır. Birleşmiş Milletler'in, uluslararası mahkemelerin, bölgesel örgütlerin, kalkınma bankalarının, insan hakları mekanizmalarının ve denetleyici yapıların kusurları, onları bütünüyle gereksiz kılmaz. Tam tersine, kusurlu oldukları için daha fazla denetlenmeleri, daha fazla zorlanmaları ve daha cesur hale getirilmeleri gerekir.

Kurumları onarmak, onları kutsamak değildir. Bir kurumun tarihsel misyonuna saygı duymakla, onun bugünkü tıkanmasını görmezden gelmek aynı şey değildir. Güvenlik Konseyi'nin veto düzeni, uluslararası hukukun seçici uygulanması, kalkınma

kurumlarının borçlu toplumlara yüklediği disiplin, göç rejimlerinin insanı sınıra sıkıştıran dili, dijital platformların hesap vermezliği. Bunların hepsi kurumsal onarım ihtiyacını gösterir. Eğer kurumlar yalnızca krizleri kayda geçiren, raporlayan ve bir sonraki toplantıya taşıyan yapılara dönüşürse, insanlık adalet fikrini prosedüre teslim eder.

Onarımın ilk şartı norm tutarlılığıdır. Bir ilke, yalnızca rakipler için işletiliyorsa ilke olmaktan çıkar, araca dönüşür. Sivil ölümler nerede olursa olsun aynı ahlaki ağırlıkla görülmediğinde, hukuk metinleri parlaklığını korusa bile güven kaybeder. Terörle mücadele yalnızca bazı örgütler için sert, bazıları için yumuşak bir dille konuşulduğunda, güvenlik söylemi inandırıcılığını yitirir. İşgal, abluka, toplu cezalandırma, sivillerin hedef alınması, zorla yerinden edilme ve propaganda hangi aktörden gelirse gelsin aynı cesaretle adlandırılmadığında, dünya ortak bir hukuk dilini kaybeder. Soğuk Kaos'un kırılması, bu ortak dilin yeniden kurulmasına bağlıdır.

Hafızayı Korumak

Bir başka adım hafızayı korumaktır. O kadar çok haber, o kadar çok görüntü, o kadar çok açıklama ve karşı açıklama üretir ki, hafıza parçalanır. Dün konuşulan zulüm bugün başka bir gündemin altında kalır. Geçen yıl verilen söz, bu yıl yeni bir krizle örtülür. Bir kurumun başarısızlığı, birkaç ay sonra yeni bir zirve fotoğrafıyla tazelenir. Bir toplum sürekli aciliyet içinde yaşadığında geçmişi takip etmeye gücü kalmaz.

Oysa adalet, hafıza ister. Savaş suçları, kayıplar, yerinden edilmeler, borç yükleri, iklim felaketlerinin sorumluları, göç yollarında ölenler, ekranlarda itibarsızlaştırılan mağdurlar, hepsi

hafızaya ihtiyaç duyar. Hafıza yoksa hesap da yoktur. kayıt tutmak, belgelemek, arşivlemek, unutulmuş dosyaları yeniden açmak, yalnızca akademik ya da gazetecilik faaliyeti değildir. Bu sisin içinde yön duygusunu korumaktır.

Kusursuz Dünya Değil, Daha Az Acımasız Dünya

Gerçekçi olmak gerekir. Bu kitap, savaşsız, krizsiz, kusursuz bir dünya vaat etmiyor. İnsanlık tarihi çatışmalarla, çıkarlarla, korkularla, hatalarla ve eşitsizliklerle dolu. Bundan sonra da büyük krizler yaşanacak. Devletler yine çıkar hesabı yapacak, şirketler yine kâr arayacak, kurumlar yine yavaşlayacak, toplumlar yine yorulacak. Kusursuz bir dünya beklentisi, bir süre sonra hayal kırıklığını ve yeni bir umutsuzluğu besler.

Fakat gerçekçilik, teslimiyet değildir. İki uç arasında üçüncü bir yol vardır: dünyayı bir anda kurtarmak değil, onu daha az acımasız hale getirmek. Bir savaşı bütünüyle önleyemeyebilirsiniz ama siviller için gerçek bir koridor açabilirsiniz. İklim krizini tamamen ortadan kaldıramayabilirsiniz ama en yıkıcı senaryoyu yavaşlatabilirsiniz. Göçü bütün nedenleriyle çözemeyebilirsiniz ama insanı onursuzlaştıran sınır pratiklerini sınırlayabilirsiniz. Dijital manipülasyonu tamamen bitiremeyebilirsiniz ama ortak gerçeklik zeminini koruyacak düzenlemeler ve alışkanlıklar geliştirebilirsiniz.

Bunlar küçük kazanımlar gibi görünebilir. Fakat bir insanın hayatında küçük değildir. Bir çocuğun okula devam etmesi, bir mahkemenin gecikmeyen kararı, bir yardım koridorunun gerçekten açılması, bir nefret kampanyasının boşa düşmesi, bir savaşın birkaç gün de olsa susması, bir şehrin yeniden kurulması, bir gerçeğin zamanında duyulması. Bunların her biri dünyanın

tamamını değiştirmez. Ama dünyanın değiştirilebilir olduğunu gösterir.

Uzakta Olan Yakındır

Bu kitabın anlattığı birçok sahne okura uzak görünebilir: Suriye'de bir sınır kapısı, Kongo'da bir maden sahası, Sahel'de kuruyan toprak, Akdeniz'de batan bot, New York'ta bir banka binası, Cenevre'de bir müzakere odası, Gazze'de görüntünün propaganda tarafından boğulması, Tayvan Boğazı'nda çiplerin gölgesinde büyüyen gerilim. Fakat Soğuk Kaos dünyasında uzaklık eski anlamını kaybetti. Bir savaşın gölgesi başka ülkelerde seçim diline, bir maden sahasındaki sömürü cebimizdeki telefona, bir enerji hattındaki gerilim evlerdeki faturaya, bir platformun algoritması zihnimizdeki hakikat duygusuna dokunuyor.

Önemsemek yalnızca ahlaki bir hassasiyet değildir. Aynı zamanda kendi geleceğimizi anlama biçimidir. Bugün başkasının üzerine yıkılan maliyet, yarın başka bir biçimde bize dönebilir. Bugün başka bir ülkede olağanüstü halin kalıcılaşmasına alışmak, yarın kendi özgürlük alanımızı daraltan dili normalleştirebilir. Bugün bir halkın acısının propaganda tarafından görünmezleştirilmesini kabul etmek, yarın kendi hakikatimizin de aynı gürültüde kaybolmasını kolaylaştırır.

Mesafe, sorumluluğu silmez. Sadece onu görünmez kılar. Bu kitabın yapmak istediği şeylerden biri de o görünmez ipleri göstermektir.

On Yıl Sonra

Bugünden on yıl sonrasına bakmaya çalışalım. Önümüzde kesin bir gelecek yok, ihtimaller var. Bir ihtimalde Soğuk Kaos derinleşir. Savaşlar kapanmaz, yenileri eklenir. Kurumlar daha çok toplanır ama daha az inandırır. İklim krizi uyum diliyle taşınır, felaketler normalleşir. Göç daha sert sınırlarla tutulur. Dijital ortam yapay zekâ destekli manipülasyonla hakikati daha da kırılgan hale getirir. İnsanlar daha fazla bilgiye, daha az ortak zemine sahip olur. Herkes bir şeylerden şikâyet eder ama kimse birlikte hareket edebileceğine inanmaz.

Başka bir ihtimalde kırılma başlar. Bir büyük felaket, mevcut işleyişin maliyetini görünür kılar. Yeni bir kuşak, "zaten böyle" cümlesine razı olmaz. Kurumlar, meşruiyetlerini korumak için sembolik açıklamaların ötesine geçmek zorunda kalır. Hukuk seçici uygulandığında daha fazla itirazla karşılaşır. Tedarik zincirleri yalnızca verimlilik değil, insan onuru ve çevre sorumluluğu üzerinden de sorgulanır. Dijital platformlar, sınırsız dikkat sömürüsünü özgürlük diye pazarlamakta zorlanır. İnsanlar, birbirinden kopuk krizleri aynı düzenek içinde görmeye başlar.

Hangi ihtimal gerçekleşecek? Bunu bilmiyoruz. Tarih önceden yazılmış bir metin değildir; önemlidir. Gelecek belirsizse, bu yalnızca korku nedeni değildir; müdahale imkânıdır. Eğer her şey belirlenmiş olsaydı, insan yalnızca seyirci olurdu. Belirsizlik, Soğuk Kaos içinde bir yönetim aracına dönüşebilir; fakat insanın elinde değişim alanı da açabilir.

Kişisel Olan ve Politik Olan

Büyük sistemlerden söz etmek bazen insanı kendi hayatından uzaklaştırır. Oysa Soğuk Kaos yalnızca uluslararası kurumların, büyük güçlerin, piyasaların ve savaşların meselesi değildir. Ekran karşısında geçirdiğimiz dakikalarda, öfkemizi hangi haberin yönettiğinde, bir kriz gündemden düştüğünde onu unutup unutmadığımızda, bize sunulan kelimeleri sorgulayıp sorgulamadığımızda, farklı düşünen biriyle konuşma cesaretimizde de yaşar.

Bir haber okurken "bu neden böyle sunuluyor?" diye sormak küçük bir şey gibi görünür. Bir görüntünün bağlamını araştırmak, bir kaynağın kim tarafından üretildiğine bakmak, kendi öfkesinin algoritma tarafından büyütülüp büyütülmediğini düşünmek, aynı fikirde olmadığı insanı karikatüre çevirmeden dinlemek, bir dosyanın peşini gündem değişti diye bırakmamak. Bunlar devrimci jestler gibi görünmeyebilir.

Bu kişisel dikkat, kolektif davranışla birleştiğinde anlam kazanır. Çünkü bu işleyiş insanı yalnızlaştırır, değişim ise insanları birbirine bağlar. Bir kişi soru sorar, başka biri belge çıkarır, bir diğeri dava açar, biri yazı yazar, biri sahada yardım eder, biri oy verirken bu hafızayla davranır, biri unutulmuş bir dosyayı yeniden gündeme taşır. Bunların hiçbiri tek başına bütün sistemi değiştirmez.

Bu Kitap Neden Yazıldı?

Bu kitap, dünyayı daha karanlık göstermek için yazılmadı. Karanlık zaten yeterince görünür. Savaş görüntüleri, kriz haberleri, ekonomik sarsıntılar, iklim felaketleri, göç trajedileri ve

dijital gürültü her gün önümüzden geçiyor. Mesele karanlığı çoğaltmak değil. Onun nasıl çalıştığını anlamak. Çünkü anlaşılmayan karanlık, insanı ya korkutur ya uyuşturur. Anlaşılan karanlık ise sorgulanabilir hale gelir.

Soğuk Kaos'un gücü görünmezliğinden gelir. Krizler birbirinden ayrı, kaçınılmaz ve fazlasıyla karmaşık göründüğünde insan çaresiz kalır. Fakat savaşın uzaması, kurumun tıkanması, hukukun seçiciliği, akışın güvenlikleştirilmesi, bedelin zayıfa yazılması ve belirsizliğin korunması aynı zincirin halkaları olarak belirdiğinde tablo değişir. Çaresizlik yerini dikkate bırakır.

> *Bu kitap bir sistem eleştirisi gibi okunabilir. Oysa daha rahatsız edici ihtimal şudur: anlatılan sistem, bizim onsuz yaşayamadığımız düzenin kendisidir. Karşı çıktığımız şeyin imkânlarından yararlanıyor, eleştirdiğimiz zincirlerin içinde yaşıyor, uzak acıların üzerine kurulu bir gündelik konforu çoğu zaman fark etmeden sürdürüyoruz.*

Bu kitabın okuyucudan istediği şey büyük bir yemin değildir. Sadece basit ama ısrarlı sorular sormaktır. Bir krizle karşılaştığınızda, onun yalnızca ne olduğunu değil, neden sürdüğünü sorun. Kimin işine yaradığını sorun. Hangi kurumun nerede durduğunu, hangi kelimenin neyi örttüğünü, hangi görüntünün neyi görünmez kıldığını sorun.

Bu sorular bazen rahatsız eder; etmelidir. Çünkü Soğuk Kaos'un en çok korktuğu şey, büyük sloganlar değil, sakin, ısrarlı ve vazgeçmeyen sorulardır. Sorgulanan bir düzen, meşruiyetini

kaybetmeye başlar. Meşruiyetini kaybeden düzen ise ne kadar güçlü görünürse görünsün, artık eskisi kadar sağlam değildir.

Bu düzenin neresindesiniz? Sadece tanığı mı, yoksa fark etmeden onu sürdürenlerden biri mi?

Son Söz: Ateşi Ne Yapacağız?

Bu kitap bir sınır kapısında başladı. Çantasındaki ekmeği yemeyen bir gazetecinin, yarım kalan bir mesajı cebinde taşıyan o bakışında. Sonra Gazze'de battaniyenin ucunu kaldırmaya cesaret edemeyen babaya, Kongo'da avucu metal tozuyla kararan çocuğa, Sahel'de boş kovayı yukarı çeken kadına, Ege'de botun içinde nefesini tutan aileye ve ekran başında acıyı bir reklamla birlikte kaydıran bize uğradı.

Her yerde aynı sorunun başka bir yüzü vardı: Dünya neden düzelmiyor? Daha doğrusu, dünya bozulduğu halde neden her şey işlemeye devam ediyor?

Kitabın sonunda cevap bütünüyle kapanmış değildir; kapanmaması da gerekir. İyi sorular bazen kitabın sonunda bitmez, okurun zihninde devam eder. Soğuk Kaos bir doğa yasası değildir. İnsan kararlarının, kurumların, çıkarların, korkuların ve alışkanlıkların kurduğu bir işleyiştir. kırılabilir: kolay değil, hızlı değil, kendiliğinden değil; ama kırılabilir.

Ateş hâlâ yanıyor. Bu ateş bir yandan savaşların, ertelenmiş adaletin, bekleyen insanların, yorulmuş hakikatin ve taşınan maliyetlerin ateşi. Ama aynı ateş, başka bir açıdan hâlâ bir şeylerin mümkün olduğunun işaretidir. Donmuş bir dünyada ateş, yalnızca yakmaz, bazen yolu da gösterir.

Onu neye dönüştüreceğimiz bize bağlı.

Dünya bir anda değişmez. Ama insanların olup biteni doğal kabul etmeyi bırakması, her büyük değişimin başladığı yerdir.

Kavram Sözlüğü

Bu sözlük, metni akademik bir aparata dönüştürmek için değil, okurun bazı kavramları daha rahat takip edebilmesi için eklendi.

Soğuk Kaos: Krizlerin bütünüyle patlamadan, fakat gerçek anlamda kapanmadan taşındığı düzen hali. Belirsizlik, kurumlar, akışlar ve maliyet ilişkileri aynı hatta birleştiğinde görünür hale gelir.

Yönetilen belirsizlik: Sorunun sınırlarının açık bırakıldığı, sorumluluğun dağıtıldığı ve aktörlere manevra alanı sağlayan ara durum.

Kriz sürekliliği: Geçici şokun yıllara yayılan, kurumlar ve toplumlar tarafından taşınan uzun bir zemine dönüşmesi.

Dondurulmuş çatışma: Silah sesinin azaldığı, fakat barışın kurulmadığı çatışma biçimi. Haritada sessiz görünür, toplumların hafızasında canlı kalır.

Vekâlet savaşı: Büyük veya bölgesel aktörlerin doğrudan çatışmak yerine yerel güçler üzerinden yürüttüğü savaş biçimi.

Savaş ekonomisi: Çatışmanın silah, lojistik, kaçakçılık, güvenlik şirketleri, yardım ağları ve kaynak kontrolü üzerinden gelir üretmesi.

Kurumsal tıkanma: Kurumların tamamen devreden çıkmadan sonuç üretme kapasitesini kaybetmesi. Toplantı, rapor ve çağrı sürer, hayatın akışı değişmeyebilir.

Veto düzeni: Güçlü aktörlerin uluslararası kararları bloke ederek hukuki ve siyasi sonucu geciktirebildiği yapı.

Norm seçiciliği: Aynı ilkenin farklı aktörlere farklı hız ve sertlikle uygulanması. Kural varlığını korur, güvenilirliği zedelenir.

Organize ikiyüzlülük: Normların meşruiyet sağladığı, fakat uygulamada güç dengeleriyle esnetildiği uluslararası davranış biçimi.

Maliyet aktarımı: Bir krizin bedelinin, krizi doğuran veya sürdüren aktörlerden çok kırılgan toplumlara, sınır ülkelerine ve gelecek kuşaklara yönelmesi.

Dışsallaştırılmış sınır: Merkez ülkelerin göç ve güvenlik baskısını kendi sınırlarından uzağa, geçiş ve komşu ülkelere taşıması.

Geçici koruma: Acil insani ihtiyaçları karşılayan, fakat uzun sürdüğünde insan hayatını belirsiz statüye hapseden hukuki ara düzen.

Kalıcı geçicilik: Geçici denilen durumların yıllara yayılarak yeni normal haline gelmesi.

Akış güvenliği: Enerji, gıda, maden, veri, para ve insan hareketlerinin güvenlik meselesi olarak ele alınması.

Dar boğaz: Bir tedarik zincirinde kritik geçiş noktası. Boğaz, kanal, liman, çip fabrikası ya da ödeme sistemi olabilir.

Kaynak laneti: Doğal kaynak zenginliğinin refah yerine yolsuzluk, dış bağımlılık, çatışma ve kırılganlık üretmesi.

Kritik madenler: Çip, batarya, savunma sanayii ve yeşil dönüşüm için stratejik önemi artan kobalt, lityum, nikel, nadir toprak gibi kaynaklar.

Tedarik zinciri: Bir ürünün madenden fabrikaya, limandan pazara, veriden cihaza uzanan görünmez üretim ve dolaşım hattı.

İklim adaleti: İklim krizine en az katkı yapan toplumların bedeli en ağır ödemesine karşı geliştirilen adalet çerçevesi.

Uyum politikası: İklim krizinin etkilerine karşı toplumları, şehirleri, tarımı ve altyapıyı dayanıklı hale getirme çabası.

Kayıp ve hasar: İklim krizinin artık önlenemeyen yıkımları için özellikle kırılgan ülkelere destek sağlama tartışması.

Sınır endüstrisi: Göç kontrolü, gözetim, biyometri, duvar, devriye ve güvenlik teknolojileri etrafında büyüyen ekonomik alan.

Seçici merhamet: Bazı mağdurların daha kolay insani kabul görmesi, bazılarının ise tehdit, yük veya risk diliyle karşılanması.

Dijital kaos: Bilginin bolluk içinde anlamını kaybetmesi, hakikatin gürültüye gömülmesi ve toplumların paralel gerçekliklere bölünmesi.

Dikkat ekonomisi: Platformların insan dikkatini toplaması, ölçmesi ve reklam ya da etkileşim üzerinden değere çevirmesi.

Filtre balonu: Kullanıcının kendi görüşlerini sürekli doğrulayan içeriklerle çevrelenmesi ve karşı gerçekliklerle bağının zayıflaması.

Şefkat yorgunluğu: Sürekli acı görüntüsüne maruz kalan insanın duyarlılığını korumakta zorlanması.

Hasbara: İsrail'in politikalarını özellikle uluslararası kamuoyunda savunmak, meşrulaştırmak ve eleştirilere karşı anlatı üstünlüğü kurmak için kullanılan propaganda ve kamu diplomasisi hattı.

Hibrit savaş: Askeri güç, siber saldırı, dezenformasyon, ekonomi, enerji, vekâlet aktörleri ve diplomatik baskının birlikte kullanıldığı çatışma biçimi.

Jeopolitik amortisör: Büyük krizlerin ilk basıncını emen, çoğu kez komşu veya geçiş konumundaki ülkelerin üstlendiği ağır rol.

Gri alan: Savaş ile barış, hukuk ile hukuksuzluk, geçicilik ile kalıcılık arasındaki belirsiz siyasal zemin.

Sistemik risk: Tek bir olayın ağ yapısı üzerinden başka alanlara yayılarak bütün düzeni sarsma ihtimali.

Ortak gerçeklik zemini: Toplumların neyin doğru olduğu konusunda asgari bir müşterekte buluşabildiği alan. Dijital parçalanma bu zemini aşındırır.

Hesap verebilirlik: Karar alanların, kurumların ve aktörlerin eylemlerinin sonucuyla yüzleşmesini sağlayan siyasi, hukuki ve ahlaki mekanizma.

Kaynakça ve Okuma Notları

Bu bölüm, metnin arkasındaki veri ve düşünce haritasını göstermek için hazırlanmıştır. Kitap geniş okura dönük olduğu için ana metinde dipnot yükü tercih edilmemiştir; fakat aşağıdaki kaynaklar, kavramların, sayısal verilerin ve tartışmalı iddiaların hangi literatürle desteklendiğini gösterir.

Kritik İddia Notları

Sahne kullanımı: *Metindeki adı verilmeyen bazı sahneler, tek bir kişinin birebir biyografisi olarak değil, belgelenmiş kriz koşullarından süzülen bileşik/temsili sahneler olarak okunmalıdır. Gerçek kişi adı, tarih ve ayrıntı kullanılan yerlerde kaynaklandırma yapılmalı; kaynak yoksa sahne, insan deneyimini görünür kılan anlatısal bir çerçeve olarak tutulmalıdır.*

Suriye kuraklığı ve savaş ilişkisi: *Kuraklık tek başına savaş nedeni olarak okunmamalıdır. Daha güvenli çerçeve, iklim baskısını kötü yönetim, eşitsizlik, baskıcı siyaset, iç göç ve bölgesel dalgayla birleşen bir risk çarpanı olarak ele almaktır.*

Hambantota ve borç tuzağı: Sri Lanka'daki Hambantota Limanı örneği borç, altyapı ve egemenlik tartışmasının sembolik vakalarından biridir. "Borç tuzağı diplomasisi" anlatısı akademik olarak tartışmalıdır; metinde kesin niyet isnadı yerine egemenlik riski ve borç sürdürülebilirliği vurgusu tercih edilmelidir.

Bolivya, lityum ve Musk ifadesi: *Elon Musk'ın sosyal medya yanıtı, Bolivya'daki siyasi krizin dışarıdan organize edildiğinin kanıtı olarak kullanılmamalıdır. Bu ifade, şirket dili, kritik madenler ve egemenlik tartışmasının sembolik göstergesi olarak okunmalıdır.*

Afganistan çekilmesi: *ABD'nin niyetlerini kesin biçimde bildiğimizi söylemek yerine, çekilmenin sonucu üzerinden konuşmak daha güvenlidir: Afganistan'ın kırılganlık ve göç üreten bir alan olarak kalması, bölgesel aktörlere ve en çok Afgan halkına maliyet yüklemiştir.*

Göç ve sınır ihlalleri: *Geri itme, refoulement yasağı, sığınma hakkı ve etkili başvuru hakkı üzerinden ele alınmalıdır. Bu alanda dil, "her durumda kesin suç" gibi değil, "ciddi hukuki sorun ve hesap verebilirlik açığı" şeklinde kurulmalıdır.*

İklim verileri: *İklim bölümünde olay-atıf ilişkisi dikkatli kurulmalıdır. Her kuraklık, yangın veya gıda fiyatı artışı doğrudan iklim değişikliğine bağlanmamalı; IPCC'nin risk, olasılık ve atıf diline uygun bir çerçeve korunmalıdır.*

Dijital platformlar: *Algoritmaların kutuplaştırma ve dikkat ekonomisi üzerindeki etkileri güçlü bir literatüre dayanır; ancak her toplumsal bölünme yalnızca algoritmayla açıklanmamalıdır. Platformlar, mevcut siyasal ve toplumsal kırılmaları büyüten bir hızlandırıcı olarak okunmalıdır.*

Sayısal veriler: *UNHCR, IOM, SIPRI, IPCC, IEA, USGS, Dünya Bankası ve UNCTAD gibi kurumsal raporlardaki rakamlar her yıl güncellenir. Baskı öncesi son okuma sırasında rapor yılı ve rakamların aynı baskı tarihine göre kontrol edilmesi gerekir.*

Genel Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Agamben, G. (2005). State of Exception. University of Chicago Press. Türkçe: İstisna Hali, çev. Kemal Atakay, Otonom Yayıncılık.

Tooze, A. (2018). Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World. Penguin.

Streeck, W. (2014). Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism. Verso. Türkçe: Satın Alınan Zaman, İletişim Yayınları.

Krasner, S. D. (1999). Sovereignty: Organized Hypocrisy. Princeton University Press.

Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Lynne Rienner.

Zuboff, S. (2019). The Age of Surveillance Capitalism. PublicAffairs.

Drezner, D. W. (2014). The System Worked: How the World Stopped Another Great Depression. Oxford University Press.

Barnett, M., & Finnemore, M. (2004). Rules for the World: International Organizations in Global Politics. Cornell University Press.

Mazower, M. (2012). Governing the World: The History of an Idea. Penguin.

Savaşlar, Vekâlet Çatışmaları ve Donmuş Krizler

Kaldor, M. (2012). New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era (3rd ed.). Polity.

Kalyvas, S. N. (2006). The Logic of Violence in Civil War. Cambridge University Press.

Keen, D. (2008). Complex Emergencies. Polity.

Salehyan, I. (2009). Rebels Without Borders: Transnational Insurgencies in World Politics. Cornell University Press.

Caspersen, N. (2012). Unrecognized States. Polity.

Phillips, C. (2016). The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East. Yale University Press.

Gerges, F. A. (2016). ISIS: A History. Princeton University Press.

Warrick, J. (2015). Black Flags: The Rise of ISIS. Doubleday.

SIPRI. (2025). Trends in World Military Expenditure, 2024. Stockholm International Peace Research Institute.

SIPRI. (2026). Trends in World Military Expenditure, 2025. Stockholm International Peace Research Institute.

ACLED. Syria Data and Conflict Event Datasets, 2011-2024.

UNHCR. Syria Regional Refugee Response and Syria Situation Updates.

SIGAR. (2021). What We Need to Learn: Lessons from Twenty Years of Afghanistan Reconstruction.

Kurumlar, Uluslararası Hukuk ve Kurumsal Tıkanma

United Nations Security Council. Veto Records and Meetings Coverage, 1946-güncel.

United Nations Meetings Coverage and Press Releases. Security Council records on Gaza ceasefire draft resolutions and United States vetoes, 2023-2024.

OHCHR. (2024). Thematic report: Attacks on hospitals during the escalation of hostilities in Gaza, 7 October 2023-30 June 2024.

Human Rights Watch. (2023). Israel: Starvation used as weapon of war in Gaza.

Amnesty International. (2024). "You Feel Like You Are Subhuman": Israel's Genocide Against Palestinians in Gaza.

International Court of Justice. Selected orders, advisory opinions and contentious cases relevant to the use of force, occupation and state responsibility.

International Criminal Court. Situation reports, preliminary examinations and investigation updates.

OECD, IMF and World Bank institutional reports on crisis management, debt, development finance and governance.

Foucault, M. (1997). Society Must Be Defended. Lectures at the Collège de France. Türkçe: Toplumu Savunmak Gerekir, Yapı Kredi Yayınları.

Enerji, Madenler, Tedarik Zincirleri ve Jeoekonomi

Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion. International Security, 44(1), 42-79.

Miller, C. (2022). Chip War: The Fight for the World's Most Critical Technology. Scribner.

Kara, S. (2023). Cobalt Red: How the Blood of the Congo Powers Our Lives. St. Martin's Press.

Yergin, D. (2020). The New Map: Energy, Climate, and the Clash of Nations. Penguin.

Blas, J., & Farchy, J. (2021). The World for Sale. Oxford University Press.

Pitron, G. (2020). The Rare Metals War. Scribe.

International Energy Agency. (2021). The Role of Critical Minerals in Clean Energy Transitions.

International Energy Agency. (2025). Global Critical Minerals Outlook 2025.

U. S. Geological Survey. (2024). Mineral Commodity Summaries 2024.

U. S. Geological Survey. (2025). Mineral Commodity Summaries 2025.

UNCTAD. (2024). Review of Maritime Transport 2024.

World Bank. (2024). International Debt Report 2024.

World Bank. (2025). International Debt Report 2025.

İklim Krizi, Uyum Politikaları ve İklim Adaleti

IPCC. (2023). Climate Change 2023: Synthesis Report. Sixth Assessment Report.

IPCC. (2022). Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Working Group II Contribution to AR6.

Klein, N. (2014). This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate. Simon & Schuster.

Ghosh, A. (2016). The Great Derangement: Climate Change and the Unthinkable. University of Chicago Press.

Parenti, C. (2011). Tropic of Chaos: Climate Change and the New Geography of Violence. Nation Books.

Davis, M. (2001). Late Victorian Holocausts. Verso.

FAO. (2024). The State of Food Security and Nutrition in the World 2024.

UN-Water. (2024). United Nations World Water Development Report 2024.

World Bank. (2021). Groundswell: Acting on Internal Climate Migration, Part II.

Göç, Sınır Rejimleri ve Dışsallaştırma

UNHCR. (2025). Global Trends: Forced Displacement in 2024.

UNHCR. (2025). Figures at a Glance and Mid-Year Trends updates.

IOM. (2024). World Migration Report 2024.

IOM Missing Migrants Project. Mediterranean and global route datasets, 2014-güncel.

De Haas, H. (2023). How Migration Really Works. Basic Books.

Jones, R. (2016). Violent Borders: Refugees and the Right to Move. Verso.

Walia, H. (2021). Border and Rule: Global Migration, Capitalism, and the Rise of Racist Nationalism. Haymarket.

Sassen, S. (2014). Expulsions: Brutality and Complexity in the Global Economy. Harvard University Press.

European Union Agency for Asylum. (2024). Asylum Report 2024.

Border Violence Monitoring Network. Annual and monthly reports on pushbacks and border violence.

Dijital Kaos, Platform Kapitalizmi ve Propaganda

Zuboff, S. (2019). The Age of Surveillance Capitalism. PublicAffairs.

Han, B.-C. (2017). Psychopolitics: Neoliberalism and New Technologies of Power. Verso. Türkçe: Psikopolitika, Metis.

Srnicek, N. (2017). Platform Capitalism. Polity. Türkçe: Platform Kapitalizmi.

Pariser, E. (2011). The Filter Bubble. Penguin.

Sunstein, C. R. (2001). Republic.com. Princeton University Press.

DiResta, R. (2024). Invisible Rulers: The People Who Turn Lies into Reality. PublicAffairs.

Fisher, M. (2022). The Chaos Machine. Little, Brown.

UNESCO. (2022). Journalism Is a Public Good: World Trends in Freedom of Expression and Media Development.

WHO. Infodemic management reports and technical guidance.

FTC. (2019). Cambridge Analytica, LLC, In the Matter of. Federal Trade Commission.

Intergovernmental Panel on Climate Change. (2023). Climate Change 2023: Synthesis Report.

United Nations Environment Programme. (2024/2025). Emissions Gap Report.

U.S. House Committee on Oversight and Accountability Democrats & U.S. Senate Budget Committee. (2024). Big Oil's Evolving Efforts to Avoid Accountability for Climate Change.

Pinto, G., Bickham, C., Salkar, T., Menezes, J., Luceri, L., & Ferrara, E. (2024). Tracking the 2024 U.S. Presidential Election Chatter on TikTok: A Public Multimodal Dataset. arXiv.

India Civil Watch International & Ekō. (2024). Platform accountability and AI-manipulated political advertising during India's election cycle.

Krizler bitmiyor.
Savaşlar kapanmıyor.
Sorunlar çözülmüyor.

Çünkü bazı krizler çözülmek için değil, yönetilmek için vardır.

Bu kitap, dünyanın neden sürekli kriz üreten bir düzene dönüştüğünü anlatıyor. Savaşların neden bitmediğini, ekonomilerin neden tam çökmeyip sürekli sarsıldığını, göçün neden durmadığını ve kurumların neden var olup işlemediğini sorguluyor.

'Başarısızlık' gibi görünen birçok şeyin aslında işleyen bir sistemin sonucu olabileceğini ortaya koyuyor.

Soğuk Kaos,
çözümün ertelendiği,
belirsizliğin yönetildiği
ve bedelin başkalarına aktarıldığı bir dünyanın anatomisidir.

Bu düzen dışarıda değil.
Onu sürdüren, çoğu zaman sıradan hayatlarımızdır.

DÜŞÜNCE
DÜNYA'DAN BİR HABER

YAVUZ KAYA

ISBN 978-XX-XXXXXX-X